

90/3-4 PLANLAMA

Sayı: 8
EYLÜL - ARALIK 1990
SEPTEMBER - DECEMBER 1990

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI
Journal of the Chamber of City Planners
UNION OF CHAMBERS OF TURKISH ENGINEERS AND ARCHITECTS

İÇİNDEKİLER

Sahibi ve Sorumlusu:
TMMOB
Şehir Plancıları Odası adına
V.Senihi KİTAPÇI

Yayına Hazırlayanlar:
Kübra CİHANGİR
Seydihan ÇAMUR
Funda ERKAL
Bedriye KABA
Güzin KAYA
Senihi KİTAPÇI
Nehare TOP

Kapak:
Funda ERKAL

Yayın Yeri:
Bayındır Sokak 47/10
06650 Kızılay/Ankara
Tel: 117 48 12

Dizgi - Ofset Hazırlık:
Tempograf - 117 65 68
Kızılay/Ankara

Basım Tarihi:
Haziran 1991

Ederi:
5.000.- TL
KDV'den muafdir.

Abone:
Yıllık (4 Sayı) 20.000 TL
Öğrencilere: %50 indirimli
Yurtdışına: %100 artışlı
Üyelere: Bedelsiz

İlan Ücretleri:

	Renkli	S/B
Arka Kapak	2.000.000	1.500.000
Kapak içleri	1.200.000	900.000
Orta Sayfa (çift)	1.500.000	1.200.000
İç Sayfalar Tam S.	1.000.000	750.000
İç Sayfalar 1/2 S.	600.000	450.000
İç Sayfalar 1/4 S.	350.000	200.000

SUNUŞ 3

Bir Kollokyumun Ardından: TÜRKİYE'DE 14. DÜNYA ŞEHİRCİLİK
GÜNÜ KUTLAMALARI İZLENİMLERİ 4
Mehmet Rifat AKBULUT

KENT PLANLAMASI VE KATILIM ÜZERİNE DÜŞÜNCELER 8
İlhan TEKELİ

PLANLAMA VE KATILIM 14
Kivılcım AKKOYUNLU

Planlamada Halk Katılımı SİNCAN BELEDİYESİ DENEYİMİ 22
K.AKKOYUNLU - C.EROL - F.İŞİK - S.TOKCAN - Ö.TÜRKSOY

DAHA İYİ BİR ÇEVRE İÇİN 26
PLANLAMADA ÇEVRE DUYARLI BİR KATILIM
Harun SOYDAN

MEYDANSIZ KENTLER 30
Ali VARDAR

TÜRKİYE'DE KENTSEL ULAŞIMA İLİŞKİN SORUNLAR 42
Serpil SABANCI - Kevser (KANTAR) ÜSTÜNDAĞ

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE METRO SORUNU 44
Vedia DÖKMECİ

TOPRAĞIN KORUNMASINDA 48
MEKANSAL PLANLAMA İLKE VE ALETLERİ
Feral EKE

ANKARA TARİHİ KENT DOKUSU NASIL KORUNUYOR? 50
NE YAPILABİLİR?
Mehmet TUNCER

DERGİLERDEN SEÇMELER 54
Ömür TÜRKSOY

- Dergiye göndereceğiniz yazıları, daktilo ile çit aralıktı ve iki nüsha olarak yazınız.
- Yazı ile birlikte; 1/2 sayfalık bir kısa özgeçmişinizi de göndermeyi unutmayınız.
- Yazınızda yer alacak görsel malzeme ve şekillerin; kolaylıkla basılabilecek nitelikte, fotoğraf, negatif film, dia veya aydıngere veya beyaz kağıda çini mürekkeple çizilmiş olmasına; özellikle çizimlerin 1/2 oranında küçüldüklerinde okunabilirliklerini yitirmeyecek nitelikte olmasına; ilgili yazı ile birlikte gönderilmesine ve kaynaklarının belirtilmesine özen gösteriniz.
- Çeviri yazılar ve fotoğraflar için kaynak belirtmeniz zorunludur.
- Yayın Kurulu, gönderilecek yazıların yayınına ilişkin kararını mektupla bildirecek; gönderilen yazılar inde edilmecektir.
- Yayın Kurulu, gönderilen yazılarda, yazım kurallarına uygun gerekli düzeltmeleri yapma ve dil yanlışlıklarını gidermeye yetkilidir.
- Yazı ve çevirilerin sorumluluğu yazar ve çevirmenlerine aittir. Şehir Plancılar Odası'ni bağlamaz.
- Her dergi sayfası için; özgün yazılarda 10.000 TL, çevirilerde 7.500 TL, özgün şekil, resim, fotoğraf ve karikatürler için 5.000 TL telif ücreti ödenir.

SUNUŞ

Değerli Okuyucu,

Dergimiz, istenilen sıklık ve aralıklarla çıkmıyor. Kuşkusuz, bunun sorumluluğu Yayın Kurulu ve Oda'ya düşmektedir. Dergi'nin düzenli yayınlanamamasının öznel nedenleri yanında, nesnel koşulları da bu gecikmeleri yarattığı açıktır.

Geçmiş dönemdeki başlıca olumsuzlukları; yeterli parasal kaynak olmayışı, Dergi'yi finanse edebilecek ilan ve reklamların sağlanamayışı, iyi bir zaman programının oluşturulamayışı, programların yeterince gerçekleştirilemeyışı, yayımlanacak yazıların zamanında ve gerekli çeşitlilikte elde edilemeyışı, teknik hazırlıkların gerekli düzenlilik ve çabuklukta yapılamayışı, güncel konuların zamanında izlenemeyışı, gündem oluşturmada etkisiz kalınması, ... vb. diye sıralamak olanaklı.

Yayın kurulları, sürekli olarak, bu sorunların, eksikliklerin farkında olmakla beraber, kimi zaman, bazılarının aşılmasına karşın, genelde, sürekli ve yeterli performans gösterilememiştir.

Bugün, önceki dönemlerin uygulamalarından dersler çıkararak, diğer yayınlardan örnekler alarak, yeni bir yayın düzeni oluşturmanın gerekli olduğunu kanısını, sanıyoruz ki çoğu okuyucumuzla paylaşabileceğiz.

Bizlerin, Planlama Dergisi'nin yeni dönemde nasıl hazırlanması, neleri içermesi, nasıl yayımlanması gibi sorulara ilişkin bazı yanıt arama çabalarımız oldu. Bu konularda çeşitli düşüncelerimiz var. Ancak, bunların yeterli olacağı kanısında değiliz. Sizlerden bu konularda öneriler ve her düzeyde somut teorik/pratik katkılar bekliyoruz.

Derginin içeriği, konuları, kapsamı, biçimi, yayın politikası, yayın kurulu, finansmanı, dağıtımı, satışı, periyodu, örgütlenme modeli gibi konularda, eleştiri ve önerilerinizin yararlı ve yönlendirici olacağı inatındayız.

Saygılarımızla,

Yayın Kurulu

Mehmet Rifat
AKBULUT, 1986
yılında ODTÜ Şehir ve
Bölge Planlama
Bölümü'nden Şehir
Plancısı lisans derecesi
aldı. Özel büro ve
üniversite bünyesinde
İstanbul'daki çeşitli
planlama çalışmalarına
katıldı. Halen Mimar
Sinan Üniversitesi Şehir
ve Bölge Planlama
Bölümü'nde araştırma
görevlisi olarak
çalışmaktadır.

Bir Kollokyumun Ardından:

Türkiye'de

14. Dünya

Şehircilik Günü

Kutlamaları İzlenimleri

Mehmet Rifat AKBULUT

"Katılım"
kişilerin fiziksel
çevrelerini oluşturma
ve düzenleme
konusunda
vazgeçilmez bir
"kamusal hak" olarak
görülmemektedir.

Türkiye'de 14. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu 6, 7, 8 Kasım 1990 tarihlerinde İstanbul'da İTÜ Taşkışla binasında gerçekleşti. Kollokyumun bu yılki genel başlığı "Planlamaya Katılım" olarak tespit edilmişti.

Kollokyumun ilk günü sabah oturumlarında Bayındırlık ve İskan Bakanı Cengiz Altınkaya'nın da söz aldığı açış konuşmalarını takiben Dünya Şehircilik Günü Türkiye Daimi Komitesi Genel Sekreteri Mehmet Çubuk tematik sunuş konuşmasını yaptı.

Konuşmasında Mehmet Çubuk başlıca şu konulara değiniyordu: Günümüzde planlamaya halk katılımı batı toplumlarında idealleştirilmiş bir yöntem olmanın çok ötesine geçmiş bulunmakta ve planlama eyleminin rutin aşamalarından biri olarak algılanmaktadır. Buna ilaveten, "katılım" kişilerin fiziksel çevrelerini oluşturma ve düzenleme konusunda vazgeçilmez bir "kamusal hak" olarak görülmektedir.

Mehmet Çubuk'un sunuş konuşması kollokyumun genel tartışma çizgisinin bir yönünü böylece belirlemiş oluyordu: Batı toplumlarında ulaşılan katılım anlayışı ve boyutlarına kar-

şın ülkemizdeki durum henüz tatmin edici bir seviyeden uzak bulunmaktadır.

Öte yandan, kollokyuma hakim olan bir diğer tartışma çizgisinin ise, ülkemiz açısından yapılması gerekenler ile yapılabilecek olanlar çerçevesinde ortaya çıktığı görülmüyordu. Ülkemizin mevcut planlama anlayışının halk katılımına yeterince fırsat tanınaması gerçeğinden yola çıkarak, bu konuda getirilen önerilerin başlıca iki grupta toplandığı görülmüyordu. Daha uzak bir geleceğe yönelik ve göreceli olarak daha idealize edilmiş katılım önerilerine karşılık, mevcut koşullar çerçevesinde uygulanabilecek katılım önerileri.

Metin Sözen'in Safranbolu deneyimini anlattığı konuşması da bu çerçevede ele alınmayı gerektiren bir konuşma niteliğindedir. 1970'li yıllardan bu yana Türkiye'deki halen en başarılı sayılabilecek koruma ve hatta katılım deneyimi olmayı sürdüren Safranbolu, halkın kendi yaşam çevresini ne ölçüde sahiplenebileceğinin en güzel örneklerinden birini veriyordu. Ancak, Metin Sözen'in de belirttiği gibi Safranbolu'da, "yazarı, çizeri, bilim adamı, uzmanı, değişik düzeyde yöneticisi ve kent halkıyla birlikte sınırlı

boyutlarla da olsa bir kenti tümüyle geleceğe aktarmanın yolları aranmıştı.¹ On beş yıl önce aydın bir çevrenin öncülüğünde başlatılan çabalar bugün her ne kadar büyük ölçüde halka malolabilmiş ise de Safranbolu örneği katılım açısından önemli ölçüde halkın aydınlar tarafından belirlenmiş ilkelere katılımı özelliğini içermektedir.

Uluslararası Şehir ve Bölge Plancıları Birliği (ISOCARP) Genel Sekreteri Hollandalı plancı Hein Struben'in konuşması 14. Kollokyumun renkli yönlerinden birini oluşturuyordu. 1970'li yıllardan bu yana Amsterdam Uluslararası Havaalanı Schiphol ve yine Amsterdam'da Teleport'un planlanmasında önemli katkıları olan Struben dialarla zenginleştiği konuşmasını Amsterdam örneğinde Hollanda'da planlamaya halk katılımı örneğine ayırmıştı.

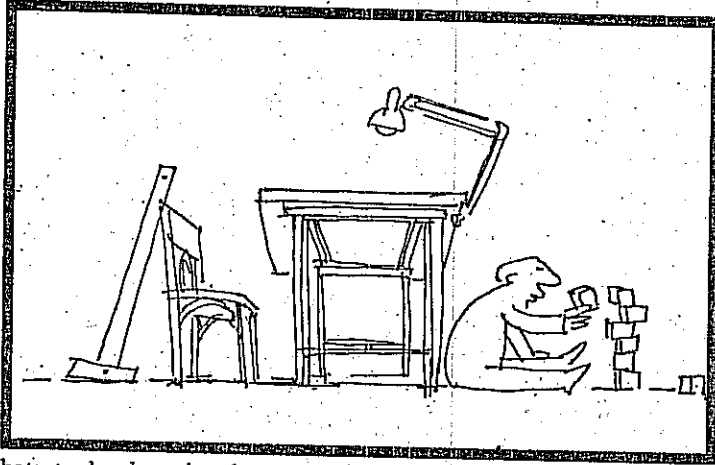
750 yıllık bir geçmişe sahip olan Amsterdam bugün merkez nüfusu 750.000, çevre nüfusu 1,5 milyonluk bir kent görünümündedir. Güney, güneybatı yönündeki kentlerle birlikte Amsterdam 7 milyonluk Rans-tadt Metropolitan Alanı'nın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Seçimle oluşturulan

16 yönetim birimine sahip olan Amsterdam'da yerel yönetim birimleri 1978'den bu yana gittikçe artan bir özelliğe sahip bulunmaktadırlar.

Buna göre, Merkezi Kent Yönetimi nazım planlar ile büyük ölçekli projeler ve toplu taşımadan sorumlu olurken, yerel yönetimler kamu hizmetlerini ve sokak düzenlemelerini gerçekleştirmektedirler.

Struben'in de belirttiği gibi batı toplumlarında halk katılımına yol açan gelişmelerin temelinde gerçek karar vericilerin tercihleri ile bu kararlarla yaşamak durumunda olanların tercihleri arasındaki farklar yer almaktadır. Struben, günümüz katılımcı planlama anlayışının daha az teknik buna karşın girişimci özelliğinin daha fazla olduğunu söylerken önemli bir noktaya da dikkat çekiyordu; daha fazla katılım ve kullanıcı inisiyatifi için teknik özelliklerden fedakarlıkta bulunulabileceği. Buna karşın batı toplumlarında planlama sürecinin kalıcı bir parçası haline gelmiş olan halk katılımı kimi yeni sorunları da beraberinde getiriyordu. Çitüğe daha fazla örgütün yer aldığı katılımcı planlama çerçevesinde, planlamanın temel özelliklerinden birisi olan "koordinasyon" azalıyordu. Öte yandan, planlama örgütlerinin katılımcılık adına küçük ölçeklerde yerel çıkar gruplarıyla ortak proje gerçekleştirme çalışmaları da gerçekte bir başka olumsuzluğu daha beraberinde getiriyordu. Yerel çıkar gruplarının seçilmemiş oluşu, yönetimin demokratik niteliğini zedeliyordu.

Türkiye'deki katılımı ilgili sorunlar ise şüphesiz Struben tarafından çizilen tabloda son derece farklılaşmaktadır. Kollokyum boyunca katılımın Türkiye'deki durumuyla ilgili başlıca iki temel bakış açısının oluştuğu görülmüyordu. Katılımın

batı toplumlarında ulaştığı uygulama düzeyinden hareketle bir görüş Türkiye'de katılımın olmadığını iddia ederken, bir diğer görüş de mevcut imar planlama düzeni içinde yer alan kullanıcı anketlerine ve hatta kentlerimizin büyük ölçüde plansız gelişmesine dayanarak, kimi zaman ironiye de varan bir biçimde ülkemizde de planlamaya halk katılımının yer aldığı ileri sürüyordu.

Kollokyumun temel amaçlarından olan ülkemizdeki katılım düzeyi ve sorunlarının tartışılması şüphesiz bu konudaki farklı görüşlere açıklık getirilmesi açısından da önem taşıyordu.

İlk gün söz alan konuşmacılardan İlhan Tekeli'nin de belirttiği gibi ülkemizde siyasal yaşamda var olan popülizm eğilimlerinden büyük ölçüde etkilenen katılım anlayışı, uygulanmamasına rağmen övülüyor, mitoslaştırılıyor. Planların uygulama sürecinde karşılaştıkları sorunlar acaba katılım eksikliğinden mi kaynaklanıyordu? Öte yandan gerçekten halk katılımı için bir talep oluşturuyor muydu? Yoksa, fizik mekanla ilgili sorunları yasal çerçevenin dışına çıkararak mı çözüme çalışıyordu?

Bu noktada bir diğer önemli sorun daha beliriyordu. Tartışılan katılım şüphesiz yasal çerçevede içinde gerçekleşen planlama çalışmaları kapsamında ele alınıyordu. Oysa, özellikle büyük kentlerimizin gerek nüfus, gerekse kentsel alanlarının büyük bir kısmı yasal planlama anlayışının çizdiği sınırlar dışında hareket etmişti, ediyordu. Şu halde, kollokyumun ilk günü Şehir Plancıları Odası Başkanı Senihi Kitapçı'nın ileri sürdüğü gibi planların, planı koruyacak halk süreci içinde yer almadığı için uygulanmadığı savı geçersizleştiriyordu. Diğer yandan, yasal sınırlar çerçevesinde bile, kullanıcı açısından katılım önemli sorunları beraberinde taşıyordu. Kollokyumun ikinci günü söz alan Polat Sökmen bu konuyu şöyle özetliyordu: "Toplum çeşitli nedenlerle kendi yararına olan bir şeyi de rededebilir." Ancak unutulmaması gereken bir nokta; sorun ve çözümlerin bakış açısına bağlı olarak değişebileceğidir.

İlhan Tekeli'nin sunuşunun ana eksenini oluşturan farklı katılım biçimleri, katılımı ilgili sorun ve çözümlerin kaynaklarının ortaya konması açısından özel bir önem taşıyordu. Tekeli'nin "siğ katılım" olarak ifade ettiği, planının planını halka benimsetmesi amacını güden "mitoslaştırılmış" katılım anlayışının kollokyum süresince gerek konuşmacılar gerekse izleyicilerin büyük çoğunluğunun katılımı ilgili dile getirdikleri çeşitli olumsuzlukların esas kaynağını oluşturduğu görülmüyordu.

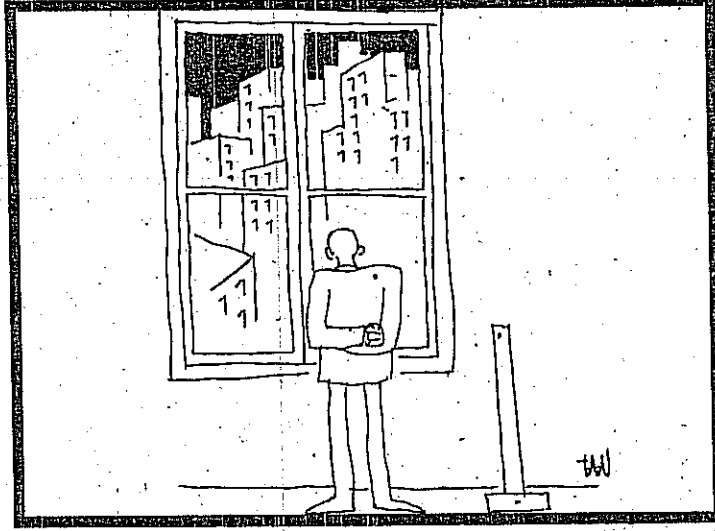
Türkiye için "idealize" edilmiş denebilecek, daha çok geleceğe yönelik bir katılım modelinin oluşturulması ile ilgilenecekler, mevcut planlama yapısında katılım açısından gördükleri eksiklikleri ifade ederlerken gerçekte halkın arzu edilen bir planlama modelinde arzu edilen şekilde yer alıp alamayacağı

Kollokyumun temel amaçlarından olan ülkemizdeki katılım düzeyi ve sorunlarının tartışılması şüphesiz bu konudaki farklı görüşlere açıklık getirilmesi açısından da önem taşıyordu.

Tekeli'nin "siğ katılım" olarak ifade ettiği, planının planını halka benimsetmesi amacını güden "mitoslaştırılmış" katılım anlayışının kollokyum süresince gerek konuşmacılar gerekse izleyicilerin büyük çoğunluğunun katılımı ilgili dile getirdikleri çeşitli olumsuzlukların esas kaynağını oluşturduğu görülmüyordu.

"Planlamaya kayıtsız şartsız halk katılımı". Kitapçı'nın önerisi bu özelliği ile halkın planlamaya katılımından çok, planı oluşturması olarak özetlenebilecek bir model amaçlıyordu.

Katılımın demokratik bir yöntem olarak nitelikleri planlama - politika ilişkisini planlamanın diğer tüm yönlerine nazaran daha çok gündeme getirmektedir.

ile ilgili kaygılarını dile getirmiş oluyordular. Böylece kollokyumun değindiği bir diğer ilginç ve önemli nokta da: Senihi Kitapçı'nın çok yerinde sorusuyla belirginleşiyordu: "Acaba planlar değişikliğe hazır mı? Planlar gönülden kendi yararlarına olamayabilecek bir değişikliğe destekliyorlar mı?"

Kentlerimizin plansız alanlarına bakarak tüm imar düzenimizi içine alabilecek kapsamlı bir katılım konusunda uzman çevrelerin haklı kaygı ve endişelerini yine Senihi Kitapçı bir başka yerinde sorusuyla yanıtlamaya çalışıyordu: "Planlar hata yapmışlardır, yapabilirler. Peki, gerçek kullanıcıların yanlış yapma hakkı yok mu?" Kitapçı'nın tüm bu sorunlara karşı önerdiği sihirli reçete ise uzman çevrelerin en azından bugün için yeterince sıcak bakamayacakları türdendi; "planlamaya kayıtsız şartsız halk katılımı". Kitapçı'nın önerisi bu özelliği ile halkın planlamaya katılımından çok, planı oluşturması olarak özetlenebilecek bir model amaçlıyordu.

Tekeli'nin ilk tanımıyla benzerlik taşıyan bir diğer katılım modeli de plançının katılım yoluyla bilgilenmesi ve halktan aldığı verileri "duruma göre" planına yansıtması şeklindeydi ki, kollokyum süresince tartışmaların önemli bir kısmının bu paralelde bir katılım anlayışı çevresinde olduğu gözleniyordu.

Kollokyum tartışmalarında beliren iki temel görüşten ikincisi bu tür bir katılım anlayışına daha çok yaklaşıyordu. Mevcut planlama düzenimiz içinde kendini kullanıcı anketleri ile ifade eden bu tek yönlü bilgilenme

sürecinin kimi konuşmacı ve izleyicilerce, halen olduğundan daha akılcı düzenlenip, planlama sürecinde daha fazla gözönüne alınmaları durumunda ülkemiz açısından yeterli bir katılım düzeyine ulaşmasını sağlayacağı ileri sürülüyordu.

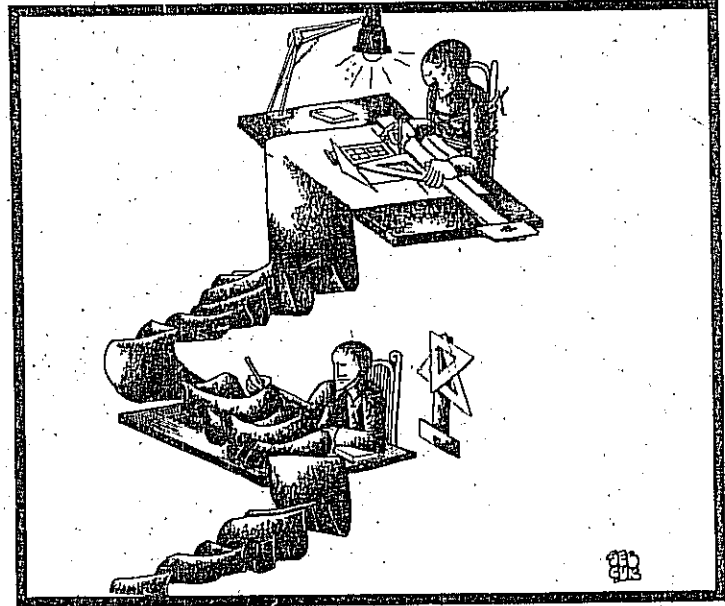
Tekeli'nin konuşması çerçevesinde ortaya çıkan diğer iki katılım modeli ise, kritik rasyonalizm ile kaynak yaratmaya yönelik katılım modelleri şeklindeydi. Plançı ve halkın karşılıklı etkileşim içinde anlamlı sonuçlar ortaya çıkıncaya dek sürekli eleştiriler ürettikleri birinci model ile kaynaktan pay almak yerine kaynak üretmeyi hedefleyen ikinci model ülkemizin güncel gerçekleri içinde yeterince "olabilir" bulunmamış olacak ki kollokyum süresince fazlaca ilgi toplayamadı. Tekeli, konuşması-

nı, katılımın başarısını engelleyen öncelikli sorunlara değinerek tamamlıyordu: Katılımın zaman tüketici bir yöntem olması, kişisel sınırlar ve belki de en önemlisi, hoşgörüsüzlük.

Katılımın demokratik bir yöntem olarak nitelikleri planlama - politika ilişkisini planlamanın diğer tüm yönlerine nazaran daha çok gündeme getirmektedir. Buna paralel olarak planlama - politika, plançı - politikacı ilişkileri kollokyum gündeminde ağırlıklı olarak yer alan tartışma konularından birini oluşturuyordu.

Polat Sökmen'in ikinci gün yaptığı konuşma bu çerçevede oluşan tartışmalara önemli bir ivme kazandırıyor. Sökmen iki temel soru, daha doğrusu sorun, ortaya atıyordu; "Doğruyu kim bilecek, plançı mı, politikacı mı?" ve "Politikacı yetkisini ve gücünü plançı ile paylaşacak mı?"

Kurultayın ilk günü söz alan Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Karayalçın renkli üslubu ile Ankara deneyimini anlatırken bir ölçüde bu soruları da yanıtlıyordu. Sürekli komisyonlara sahip olan Ankara Kurultayı sivil kuruluşlara ve sade vatandaşlara kent sorunlarına sahip çıkmaları için bir çağrı niteliği taşıırken, 4700 hektarı aşan ve 510.000 kişiyi etkileyecek olan toplam 10 proje çerçevesinde oluşturulan proje demokrasileri ile proje muhataplarına ortak bir değer yaratılması ve bunun yine ortak paylaşımı amaçlanıyordu. Bu yöntemle kaynak verimliliği de sağlandığı gibi Karayalçın'ın ifa-

desi ile proje ölçeğinde örgütlenmiş insanlar her türlü oligarşik girişimin de terminatı oluyorlardı. Türkiye geneli ve İstanbul ile karşılaştırıldığında Ankara'nın katılım konusunda kaydettiği mesafenin önemi daha belirginleşiyordu. Belediye meclisi toplantılarının halen Ankara'nın beş parkından naklen yayını da bu farkı daha iyi ortaya koyuyordu.

Buna karşılık kollokyumun ikinci günü paralel oturumların ortak değerlendirilmesi sırasında İbrahim Şanlı'nın aktardığı İzmir'den bir alan çalışmasının bulguları hayli düşündürücüydü. Belediye, katılım için isteksizdi. Araç - gereç ve organizasyon yokluğu, ekonomik ve politik bağımsızlıktan yoksunluk yerel yönetimin bu yöndeki girişimlerini etkileyen olumsuz faktörlerdi. Buna karşılık yöre halkı da mesleki statü, yerel yönetim ile iyi geçinme isteği, ilgisizlik ve bilgisizlik gibi nedenlerden katılım talebi oluşturuyordu. Araştırma sonuçları akademik, uzman çevrelerin beklemedikleri türdendi. Eğitim düzeyi artıkça katılım talebi de artıyordu.

Kollokyumun ikinci günü paralel oturumlarda ortaya çıkan çeşitli görüşler arasında, planlama - politika ilişkilerinin belki de en yoğun olarak yer aldığı oturum Altan Öymen'in başkanlığı yaptığı "Planlamada Halk Katılımı ve Demokratileşme" oturumuydu. Planlama - politika ilişkileri konusunda planlama çevrelerine ege-men olan genel kabulleri sorgulayan bir yaklaşım bu oturum sırasında Birol Baransu tarafından ortaya atıldı. Baransu'ya göre planlamanın hedefleri politik değildi ve saygınlık sahibi olması, halktan güç alınması için herhangi bir politik çıkar grubuna teslim olmaması, politize olmaması gerekiyordu. Buna göre tarafsız planıcı güçlü planıcı oluyordu. Ancak Baransu, iddialarını bir koşulla da sınırlandırıyor. Şöyle ki, devletin politize olmaması yapısının, politize olmuş yapısına göre güçlü olması şartı.

Baransu'nun iddiaları oldukça geniş yankı uyandırdı ve tartışmaya yol açtı. Bununla birlikte izleyici ve konuşmacıların çoğunluğu planlamanın politika ile iç içe olduğu ve politizasyondan kaçınılamayacağı konusunda hemfikir olarak tartışma gündemini mutlu son ile noktalandılar.

Aynı gün değerlendirme oturumunda söz alan konuşmacılardan Gündüz Özdeş de konuşmasında iki önemli noktaya değiniyordu. Özdeş'e göre planlamanın görevi ile politik kadroların hedeflerinin çelişmesi durumunda yapılacak olan tarafları en az hatalı noktada buluşturmak. Öte yandan halkın katılımı yanında "bilimin" de katılımı olmalıdır. Halkın katılımının bilimin katılımının zararına olması durumunda, katılım da hedeflerinden sapa-caktır. Kısaca, halkın katılımının yanı sıra akademisyenler de katılım sürecinde yer almalıdır.

Kollokyumun ilk günü Polat Sökmen'in de ifade ettiği, "toplum çeşitli nedenlerle kendi yararına olan bir şeyi de red edebilir", kaygısının ege-men olduğu yaklaşımlar haklı olarak kollokyum boyunca çeşitli kereler gündeme gelmiş oluyordu.

14. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu'nun renkli yönlerinden birini de basın katılımı oluşturuyordu. Milliyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Altan Öymen'in kollokyumun ikinci günü oturum başkanlığı ardından yaptığı değerlendirme planlama ve akademik çevreler dışında planlama ile ilgili konuların nasıl algılandığını göstermesi açısından önem taşıyordu.

Altan Öymen'in özellikle vurguladığı noktalar demokrasinin ve dolayısıyla katılımın niteliği konusunda yoğunlaşıyordu. Halkın doğrudan katılımı her zaman demokrasi olmuyordu. Bunun için mutlaka bir süzgeç mekanizması gerekmiyordu ve azınlığın hakları da korunmalıydı. Türkiye'de uygulanan temsili demokrasi yoluyla temsilciler ve halk bozulmanın lehinde olabileceği gibi Safranbolu'da olduğu gibi halk olumlu yönde inisiyatif de kullanabiliirdi.

Basının planlama ile ilgili konulardaki yetersiz bulunan ilgisini, Öymen, basında konuyla ilgili uzmanlaşmanın ancak başladığını belirterek açıklıyordu. Kamuoyu ilgisinin planlama ve kentsel sorunlara çekilmesinde ise, Öymen, oldukça pratik bir öneri getiriyordu: Belki yerel liderler teşvik edilmeli, hattâ yaratılmıydı.

Bu arada Öymen'in sözlerine nazire edercesine başkanlık yaptığı oturumda yaşanan bir olay, bir kısım basının konuyla ilgili tutumu açısından oldukça

iyi bir örnek teşkil edebilecek nitelikteydi. Oturumda söz alan heyecanlı bir öğrencinin yaptığı konuşma, kollokyumu izleyen bir basın mensubu tarafından büyük bir ilgi ile karşılanıyordu ve kollokyum düzenleme komitesi başkanı Prof. Hande Süher'in tüm ısrarlarına karşın bu basın mensubu, kollokyum ile ilgili değerlendirmeyi öğren-ciden dinlemeyi tercih ediyordu. Basın kahramanını bulmuştu.

Kollokyumun ikinci günü paralel oturumların ardından gerçekleşen değerlendirme konuşmaları, tüm kollokyumun da erken bir değerlendirmesi niteliğindedi. Paralel oturum başkanlarından Gönül Tankut da akademik çevrelere ege-men ola kaygılar paralelinde, katılım sürecinde meslek odaları, bilim adamları ve teknokratların yer alması gereği üzerinde duruyordu. Katılımda yer alan tarafların eğitimi de önem taşıyordu. Katılım her şeyden önce bir görgü işiydi. Yerel yönetimlerin katılımı ilgili sorunları da en iyi çeyem içinde çözülebilirdi.

Türkiye'de mevcut şartlar altında katılım yönünden en büyük potansiyeli gösteren alanlar Gönül Tankut'un değerlendirmesinde imar, islah ve kentsel koruma bölgeleri olarak belirtmekteydi. Buna göre, gecekondu ve kentsel sit bölgeleri, Türkiye'de katılım yöntemlerinin en rahat ve öncelikle uygulama şansına sahip olduğu yerler olarak ortaya çıkıyordu.

Altan Öymen'in yanı sıra TRT'den Puna Endem'in de yer aldığı kollokyum önceliklere oranla basının daha fazla ilgi gösterdiği ve bu yönden daha renkli geçen bir toplantı olma özelliğini taşıyordu. Düzenleme komitesi bu açıdan önemli bir başarının sahibiydi.

Geçmiş yıllardan farklı olarak Şehir Plancıları Odası'nın da katkısı ile Dünya Şehircilik Günü Kutlama Haftası şeklinde İstanbul, Ankara ve İzmir'de bir dizi etkinlik çerçevesinde ele alınan 14. Dünya Şehircilik Günü "Planlamaya Katılım" konusunda mevcut görüşleri tekrar tartışmaya açarken, uygulamaa yönelik kimi ipuçlarını da ortaya koymaya çalışıyordu. □

Notlar:

1. Sözen, Metin: "İnsan Yaşadığı Yere Benzer." Hürriyet Gösteri, No: 117, Ağustos 1990, s.19.

Baransu'ya göre planlamanın hedefleri politik değildi ve saygınlık sahibi olması, halktan güç alınması için herhangi bir politik çıkar grubuna teslim olmaması, politize olmaması gerekiyordu.

Kamuoyu ilgisinin planlama ve kentsel sorunlara çekilmesinde ise, Öymen, oldukça pratik bir öneri getiriyordu: Belki yerel liderler teşvik edilmeli, hattâ yaratılmıydı.

İlhan Tekeli, 1960 yılında İTÜ İnşaat Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. 1964'te ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ve 1966'da University of Pennsylvania, Regional Science'dan yüksek lisans derecesi; 1968'de İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde doktora, 1973'te ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde doçentlik ve 1979'da aynı bölümden profesörlük derecesi aldı. Halen ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Kent Planlaması ve Katılım Üzerine Düşünceler*

İlhan TEKELİ

Türkiye'de katılımın savunulmaya başlamasının arkasında, dünyadaki bu eğilim kadar, Türkiye'ye özgü nedenler de bulunmaktadır.

Bu yıl Dünya Şehircilik Günü'nde kent planlamasında katılım konusunu ele alacağız. Bugün, katılımın, Türkiye'deki kent planları arasında, üzerinde olumlu değer yargıları yüklenmiş, gerçekleştirilmesinin gerekli olduğu savunulan bir kavram olduğunu söyleyebiliriz. Ama pratiğe geçmemiştir, her plançı katılımından başka bir şey anlamaktadır. İçeriği belirsiz ve olumlu olarak mitoslaştırılmış bir haldedir. Biraz muz gibidir, yenilen niyete göre değişmektedir. Bu toplantıdan beklenen herhalde bulanıklığa bir ölçüde açıklık getirmektir.

Katılım kavramının Türkiye'de böyle bir içerik kazanmış olmasının hem ülke açısından hem ülke içinden gelen nedenleri vardır. Dünya planlama yazını 1960'ların ikinci yarısından sonra katılımçı yöntemleri yüceltmiştir. Belli ölçülerde de olsa, planlama pratiğine yansıtılmıştır. Türkiye'de katılımın savunulmaya başlamasının arkasında, dünyadaki bu eğilim kadar, Türkiye'ye özgü nedenler de bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, teknik bilgilerine

dayanarak, çoğu kez o kentten uzakta, plançıların yaptıkları, belediye meclislerinden geçirilerek, uygulamaya konulan planların, kentlerin gelişmesini yönlendirmekte yetersiz kalmasıdır. Bu başarısızlık katılımın toplumun gerçeklerinin plana yansımaya yol açacağı, uygulamada daha etkili olabilecek planların elde edilebileceği kanısının gelişmesine yol açmıştır. İkinci önemli neden Türkiye'nin siyasal kültürü içinde önemli yer tutan popülizmin planlama alanına yansımalarıdır. Türkiye kentlerinin yaşadığı gecekondu olgusu siyasal yaşamdaki bu populist eğilimin planlamayı kolayca etkilemesine olanak vermiştir. Oldukça küçük bir aydın kesim için geçerli olan bir üçüncü neden de 1968 öğrenci olaylarıyla birlikte gelişen kapitalizmin eleştirisinden kaynaklanmaktadır. Bu eleştirinin özellikle üzerinde durduğu yabancılaşma sorununun çözümü katılımında aranmaktadır.

Gerçekte bu üç nedenin herbirinin öngördüğü katılım anlayışları, pratiğe yansımaları ve siyasal sonuçları çok farklıdır.

Türkiye'de katılım üzerinde bu üç tür eleştirinin koalisyonunun yarattığı olumlu bir hava sürmektedir. Ama Türk planlama pratiği içinde katılım bazı denemeler dışında ciddi bir uygulamaya kavuşmamıştır ve büyük ölçüde bir mitos olarak varlığını sürdürmektedir. Bunun belki de bir nedeni Türkiye'deki kentlerin yarı planlı, yarı plansız gelişmesinin katılım talebinin ciddi olarak ortaya çıkmasını engellemesidir. Planlılar bazı ufak değişikliklerle eski planlama alışkanlıklarını sürdürmeyi kolay bulmaktadır. Kent yönetimleri bu yönde ciddi bir talepte bulunmamaktadır. Halk ise izinsiz yapılaşmaya göz yumulması ve zaman zaman yapılan afflarla kendi katılım gereksinmesini belki de bir başka yoldan karşılamış olmaktadır. Onun için bu yazıda önce planlamaya kaç farkli türde katılımın söz konusu olabileceği konusunda bir tüpleştirmeye gidilecek daha sonra bunların her birinin planlama üzerindeki etkileri irdelenecek, hangi toplumsal koşullarda böyle bir katılım gerçekleştirilebileceği üzerinde durulacaktır.

* 6, 7, 8 Kasım 1990 tarihinde İTÜ'nde yapılan Türkiye'de 14. Dünya Şehircilik Günü Kollokuyumunda sunulan açılış bildirisiydi.

Planlamada Katılımın Farklı Düzeyleri

Planlamada değişik işlevleri yerine getirmek için beş farklı düzeyde katılımdan söz edilebilir. Bunlardan birincisi, planı halka benimsetmektir. Eğer bir pazarlama terimi kullanılırsa, halka planı satmak olarak ifade edilir. Bu halde, planıcı, kendi mesleki uzmanlığının üstünlüğüne, planlama ahlakının kamu yararını en iyi biçimde koruyacağına ve genelde siyasal süreç içine girmesinin planlamayı çıkarlar kavgası alanına getireceğine planlamanın siyasetüstü kalmasının gerekliliğine inanmaktadır. Bu planıcı, yaptığı çalışmalar, topladığı bilgiler sonrasında, teknik birikiminden yararlanarak, kamu yararını en çoğa çıkaracak rasyonel planlama kararını verdiğini sanmaktadır. Böyle bir planıcı için planın kendisi tartışma konusu değildir. Eğer bu plana karşı halkın bir tepkisi varsa bu tepki ya plan kararının kamu yararına olan yönlerinin halka yeterince anlatılmaması yüzündendir ya da planda özel çıkarı kamu yararına zedelemiş bir kimsenin ya da grubun kamu yararı karşısında kendi çıkarlarını korumaya çalışmasından doğmaktadır. Çünkü plan bir kez yapıp bitti mi her noktası kamu yararının sorumluluğunda bir hali olmaktadır. Böyle olunca da karşımıza, mistüfiye edilmiş bir planlama ve plan anlayışı çıkmaktadır.

Böyle kendinden emin olan planlamanın katılıma gereksinmesi olmadığı bile söylenebilir. Planın kararlarını değiştirmek bakımından böyle bir gereksinmesi yoktur, ama planın halka benimsetilerek uygulamaya konulması bakımından, halkın desteğinin kazanılması gerekmektedir. Plan, kamu yararını gerçekleştirmede tüm ahlak normlarına uyularak hazırlandığına ve teknik olarak mükemmel olduğuna göre, yapılacak olan planı halka anlatmaktır. Plan, halka iyi olarak anlatılırsa, hem planı anlayamamaktan doğacak tepkileri azalacak hem de kamu yararı karşısında kendi kişisel çıkarlarını savunanlar üzerinde bir kamuoyu baskısı doğacak, bu iki etki bir arada plana tepkileri azaltacak, uygulanma olasılığını artıracaktır.

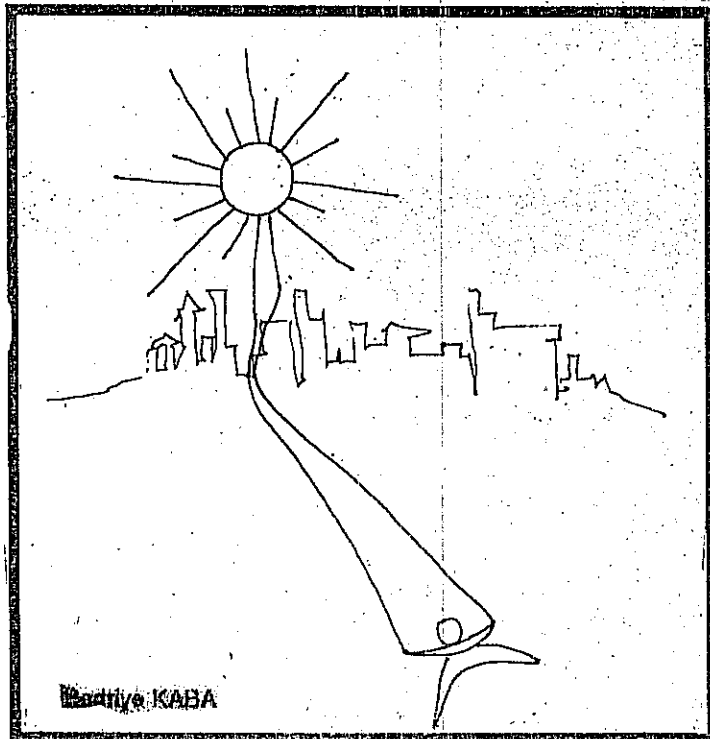
Bu birinci halde, tek yönlü bir bilgi akımıyla halkın desteğini sağlamanın söz konusu olduğu, halktan gelecek tepkilere göre planın yeniden biçimlenmesinin söz konusu olmadığı, dolayısıyla bir katılımdan söz edilemeyeceği söylenebilir. Burada üretilmiş bir sanayi ürününün bir reklam kampanyasıyla pazarlanmasındaki gibi bir durum söz konusudur. Nasıl bir ürünün pazarda halka satılacağı bilinmesi tasarımında başka kaygılar bulursa da bir ölçüde de halkın beğenilerinin gözönünde tutulmasına neden oluyorsa planın halka benimsetilmesi gereği de böyle dolaylı gizil bir katılıma neden oluyor denilebilir. Planın tek yönlü bilgi aktarımı biçiminde de olsa halka anlatılması, saydamlaştırılması, gizli ve kapalı kapılar arkasında tutulan bir planlamaya göre, sınırlı da olsa bir katılım sağladığı düşünülebilir. En azından planıcı üzerinde ahşaksal bakımdan temiz kalma baskısı doğurur.

İkincisi ise, katılım yoluyla planıcının bilgilenesidir. Bu halde de birinci türdeki planıcının niteliği çok değişmemiştir. Planıcı kamu yararı adına rasyonel kararı üretmekle ilgili rolünden vazgeçmemektedir. Planlama işlevi üzerindeki misti-

fikasyon sürmektedir. Ama bu halde planıcı bir konuda karşılaştığı sınırlamaların farkına varmıştır. Kentte yaşayan kişilerin isteklerini ve sorunlarını aktarmakta ya planıcının uyguladığı araştırma teknikleri yetersiz kalmakta ya da planıcının halkla doğrudan ilişki kurarak onun sorunlarını serbestçe dile getirmesine olanak vermediği hallerde, hazırlanan planın halka benimsetilmesinde güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu sorunları aşabilmek için planıcı, kendi planlama sürecine halkın sorunlarını aktarmasına olanak veren ilişkilerin kurulmasını da eklemektedir.

Bu halde de halkın karar sürecine katılması henüz söz konusu değildir. Sadece halkın isteklerinin tek yönlü bildirilmesi vardır. Eğer bu ikinci anlayış birinci anlayışla birlikte kullanılsa böyle iki yönlü bir bilgi akışı planlama süreci içinde kurum-sallaşmış olsa bile, halk ile planıcı arasında oluşturulmuş gerçek bir diyalog yoktur. Planıcı halkın karara katılmasına olanak verecek biçimde planlamayı da mistüfiye etmemektedir. Bu bakımdan bu halde de gerçek bir katılım söz konusu değildir. Ama planıcı, ne kadar karar yetkilerini elinde tutmakta titiz davranmış olsa da, halkla sorun-

Planın kararlarını değiştirmek bakımından böyle bir gereksinmesi yoktur, ama planın halka benimsetilerek uygulamaya konulması bakımından, halkın desteğinin kazanılması gerekmektedir.

Kentte yaşayan kişilerin isteklerini ve sorunlarını aktarmakta ya planıcının uyguladığı araştırma teknikleri yetersiz kalmakta ya da planıcının halkla doğrudan ilişki kurarak onun sorunlarını serbestçe dile getirmesine olanak vermediği hallerde, hazırlanan planın halka benimsetilmesinde güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Plancıların siyaset dışı kalmaya çalışmalarının gerçekte kendi sınıflarının siyasetini yapmak olduğu ileri sürülmektedir. Böylece planlama siyaset dışı teknik bir eylem olmaktan çıkmakta, çıkar çatışmalarının arenası ve herkesin katılabileceği bir siyasal eylem alanı olarak görülmeye başlanmaktadır.

Küçük topluluklar demokratik sürecin bir çoğunluk diktasına dönüşmesini engellemenin bir önkoşuludur.

Savunucu planlamada savununun bir plançı grup tarafından yapılmakta oluşu, mistifikasyonun önemli ölçüde sürmekte olduğunu gösteriyor.

ların dinleme konusunda yüz yüze ilişkiye girdiğine ondan etkilenmemesi beklenemez. Açıkça ifade edilmese de dolaylı bir diyalog başlamış olur.

Üçüncüsü, halkın plan kararına katılmasıdır. İlk iki halde katılım varolan bir planlama yaklaşımı iyileştirici ek bir önlem iken, bu halde planlama anlayışında köklü bir değişiklik söz konusudur. Bu köklü değişikliğin temellendirilebilmesi için büyük ölçüde kamu yararı kavramının ve bunu gerçekleştirmekte plancının rolünün eleştiriyeye uğraması gerekmektedir. Bu eleştiri gerçekte kamu yararı kavramı adı altında, toplumda güçlü sınıfların çıkarlarını korunduğu, plancıların orta ve üstorta sınıftan gelen kökenleriyle, kendi sınıflarının değer yargılarını, topluma, kamu yararı adı altında empoze ettikleri biçiminde olmaktadır. Plancıların siyaset dışı kalmaya çalışmalarının gerçekte kendi sınıflarının siyasetini yapmak olduğu ileri sürülmektedir. Böylece planlama siyaset dışı teknik bir eylem olmaktan çıkarmakta, çıkar çatışmalarının arenası ve herkesin katılabileceği bir siyasal eylem alanı olarak görülmeye başlanmaktadır. Bu yolla planlama da mistifiye edilmektedir. Bu halde yapılan planın teknik kaliteleri değerlendirme konusu olmaktan çıkarmakta, planın elde edilmesinde kullanılan katılım sürecinin mükemmelliği değerlendirme konusu haline gelmektedir. Bir anlamda katılımın kusursuzluğunun planın kusursuzluğunun bir güvencesi olacağına inanılmaktadır.

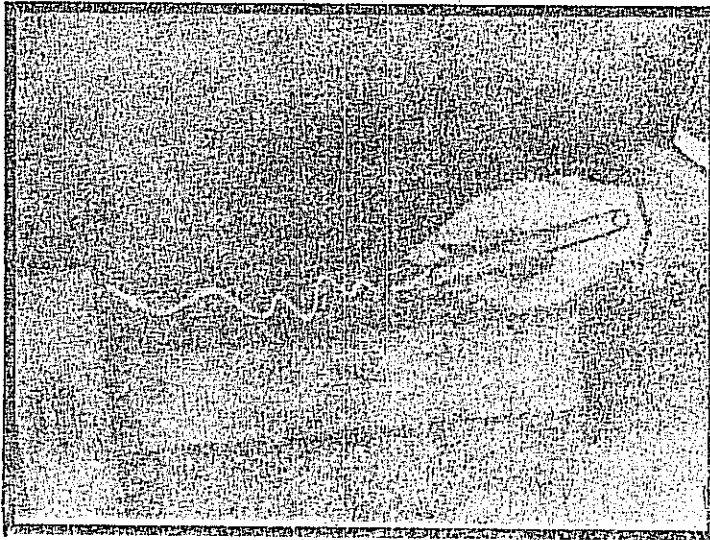
Plan bir siyasal süreç haline gelmektedir. Bu halkçı bir bakış açıdır. Arkasında belli bir siyasal görüşü, belli bir demokrasi anlayışını barındırır. İdeal demokrasinin küçük topluluklarda yerel demokrasiler olarak kurulabileceği görüşünden kaynaklanmaktadır. Demokrasi ancak küçük yerel toplumsal birimlerde yeşerecektir. Bu birimlerde insanlar, kendi yaşamlarını kontrol edip, biçimlendirebilirlerse, kendilerini gerçekleştirebilecekler ve yabancılaşmadan kurtulabileceklerdir. İnsan onutunun korunması ve insanın özgürlüğü ancak küçük toplulukların demokrasisi ile sağlanabilecektir. Toplum iradesinin belirmesinin tek yolu demokratik siyasal süreçtir. Bu siyasal sürecin demokratikliğinin tek ölçütü vardır. O da katılımdır. Burada bir noktanın altını çizmekte yarar vardır. Söz konusu olan küçük topluluklar demokrasisidir. Küçük topluluklar demokratik sürecin bir çoğunluk diktasına dönüşmesini engellemenin bir önkoşuludur. Toplumdaki hareketlilik, benzer yaşam biçimlerini seçenleri bir araya getirecek, onların da kendilerini gerçekleştirmelerine, yani çoğulculuğa, olanak verecektir. Bu halde küçük topluluğun nasıl tanımlanacağı sorusu karşımıza çıkacaktır. Bu soru, çok ayrıntıya girmeden "territoriyal birim" olarak yanıtlanabilir.

Bu katılımcı yerel demokrasi anlayışının bir kent planlaması önerisi olmaktan çok, yeni bir toplum düzeni önerisi olduğu açıktır. Kendi kaderine hakim

olan bu topluluk eğer bir kent planına sahip olmak isterse ona da hakim olacaktır. Bu planlamanın, eğer o toplulukta yaşayan kişiler dünya kültürünün globalleştirici etkilerine karşı koyabilirse yerel farklılıkları, tadları üreteceği söylenebilir. Eğer, toplum tüm olarak dünyadaki ekonomik ilişkilerin dünya kültürünü standartlaştırıcı baskısından kurtulamazsa kuşkusuz benzer çevreler üreteceklerdir. Ama, birinci ve ikinci planlara türüne göre yerel çeşitlilikleri üretme olasılığının, bu halde daha yüksek olacağı düşünülebilir.

Bugün için kent planlama pratiğinde katılım söz konusu olduğundan, böyle kapsamlı bir siyasal dönüşümün parçası olarak ortaya çıkmamaktadır. Varolan siyasal düzende salt kentsel planlamaya konu olan karar alanlarıyla ilgili bir katılım söz konusu olmaktadır. Belki de bu konuda katılım yoluyla elde edilen başarının daha geniş alanlarda katılımı önerilere haklılık kazandırması beklenmektedir. Böyle sınırlı bir alanda ve kurumsal yeni düzenlemelere gitmeden karara katılımın gerçekleştirilmesi de sınırlı olabilmektedir. Bunun için yapılan, bir ölçüde planlamanın demistifikasyonudur. Bu da planlama sürecinin belli kritik karar aşamalarında plancının toplumun değişik kesimleriyle diyaloga girmesiyle sağlanmaktadır. Bu diyalogun iki tarafı temele oturtulduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi bilgilerin tamamlayıcılığından yola çıkıyor. Hem plancının ve hem de o yerde yaşayanların başarılı planlama için hayati önemi olan farklı tür bilgilere sahip olduğu kabul edilerek, karar aşamalarında diyaloga girmesi sağlanıyor. İkincisi ise, toplumda yaşayan değişik grupların çıkarlarının farklılığından yola çıkıyor. Savunucu planlama yöntemini öneriyor. Karar aşamasında değişik grupların çıkarlarının aynı yetkinlikle savunulmasından sonra bir uzlaşmaya ulaşılması amaçlanıyor. Savunucu planlamada savununun bir plançı grup tarafından yapılmakta oluşu, mistifikasyonun önemli ölçüde sürmekte olduğunu gösteriyor.

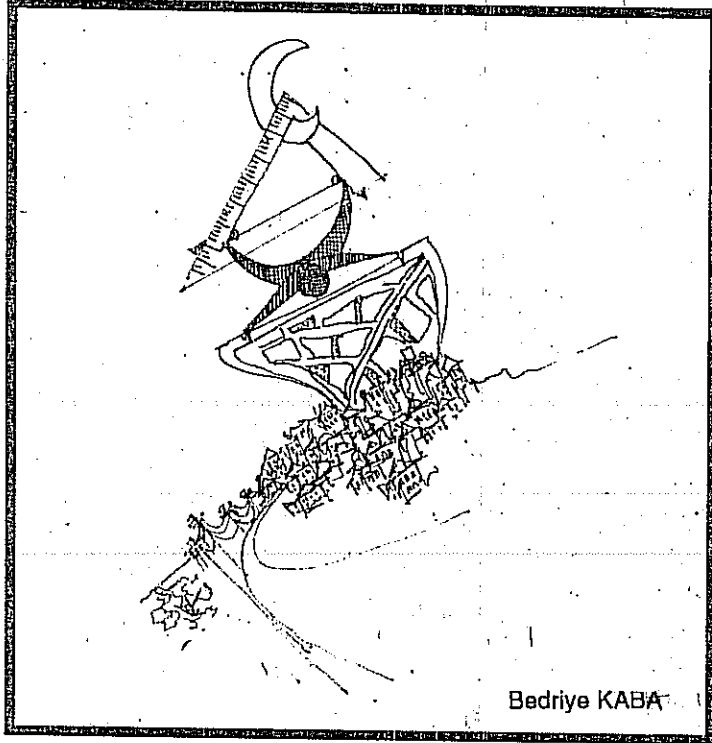
Siyasal sürecin ya da uzlaşmanın sonuçlarını kabul eden

bu planlamanın ne kadar etkinlik sağladığı ya da rasyonel olduğu sorusunu açıkça tartışmakta yarar vardır. Bu durumda uzlaşmalar somut eylemler üzerinde olmaktadır. Açıkça ifade edilmiş amaçlar bulunmadan ortaya çıkmış bir planlama kararı ya da eylemler dizisiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Hedeflere açıklık kazandırmadan bunların rasyonel olup olmadıkları tartışılmaz. Yapılabilecek olan bu eylemler listesinin gerçekte toplumun gizil kalmış hedeflerine göre rasyonel olduğunu varsaymak ya da bu eylemleri böyle hedeflerin varlığının işareti olarak yorumlamaktır. Katılımcı planlamanın rasyonalizm açısından irdelenmesi bizi dördüncü bir katılım yaklaşımına getirmiş oluyor.

Dördüncü yaklaşım, katılımın "Kritik Rasyonalizm" in gerçekleştirilmesi aracı olarak görülmesidir. Birinci ve ikinci tür yaklaşımların öngördüğü rasyonalizm araçsal bir rasyonalizmdir. Bu pozitivist bir ele alıştır. Değerler dıştan verilmiştir. Bilimin doğrusu ile ahlakın iyisi, başka bir deyişle teori ile pratik birbirinden ayrılmıştır. Kritik rasyonalistler iyi toplumun kurulabilmesi için, bu ayırımı kaldırmalarına, doğru ile iyinin ilişkilendirilmesine çalışmaktadırlar.

Bu bağlamda iyi bir toplumun ne olduğu açıkça sorgulanmaktadır. Üçüncü yaklaşımda olduğu gibi değişik istekler arasındaki uzlaşımın, yaratacağı sonuca razı olunmamaktadır. İyi toplum arayışı bir anlamlı yaşam arayışıdır. Bu ise içinde yaşanan toplumda kişilerin kendisiyle ve başkalarıyla anlamlı ilişkiler içinde bulunması demektir. İyi toplumu bu anlamlı ilişkiler örüntüsü belirler. Biz bir ilişkiyi, olumluluk yüklediğimiz, ahlaksal, estetik, hattâ işlevsel değerlerin bir boyutunu, bir yönünü sergilediğinde olumlu buluruz. Her ne kadar, estetik, ahlaksal değerler nesnel olarak gözlenemezlerse de, halkın geliştirdiği söylem içinde nesnelleştirilebilirler. Sınanmış, geçerliliği kanıtlanmış hale gelirler. Kritik rasyonalizmin geleneği böyle bir söylemin kurulmasına yol gösterir. Bu söylem içinde değerler açıkça adlandırılır, karşılaştırılır, kritik olarak değerlendirilir, birbiriyle ilişkilendirilir,

Bedriye KABA

dirilir, kapsamlı bir yapı haline getirilir. Bu biçimleriyle insanların birbirine anlatabildiği ve nakledilebilir bir niteliğe sahip olurlar. Bu biçime gelince de bir söylem içinde yer alır ve rasyonel analize konu olurlar. Bir toplumda değerler üzerinde ideal bir söylemin kurulabilmesi yaşamın ideal koşullarıyla ilişkilidir. Özgürlük ve adalet olmadan bu kurulamaz. Bu yapıyla kritik teori günün teorisi- dir, ama ilgisi geleceğe dönüktür. İnsanların kendi iradesi ve bilinciyle kendi tarihlerini yapmaları, araçsal rasyonelliğin ötesinde, gerçekten rasyonel toplumun gerçekleştirilmesini amaçlar. İnsanların böyle bir toplum içinde ilişkilerine yükledikleri anlamın geçerliliği toplumsal ilişkiler içinde başkalarının sürekli olarak teyid edilmesi ve bunlara güven pekiştirilmelidir. Sonsuz olanakların bulunduğu bir dünyada bir değer- in mutlak olarak geçerli ya da geçersizliğinden söz edemeyiz. Onların geçerliliği, içinde yer aldığı toplumun oluşturduğu söyleme bağlıdır. Bu nedenle de benim değerlerim şu demek yetersizdir. Onları üzerinde değerlendirmelerin yapılmasına olanak verecek söylem içinde yer almasına olanak sağlayacak soyutlukta ifade etmek gerekir. Rasyonelliğin böyle değer-

ler alanını da kapsayacak biçimde yeniden kurulması katılıma bakışı iki yönde de etkileyebilir. Birincisi, değerlere ilişkin söylemin oluşmasını toplumun işleyişinin normal sonucu olarak görmek, plançının bu nesnelleştirilmiş değerlerle çalışacağını söyleyerek, teknisyen plançının rolünü restore etmeye çalışmaktır. Bu yaklaşım kritik rasyonalizmin yüzeysel olarak anlaşılması demektir. İkinci yaklaşım, planlamanın değerlere ilişkin söylem alanının oluşturulmasında halkla diyalog halinde aktif rol almasıdır. İdeal söylemin kurulmasında, toplumun ideal özelliklere sahip olmayışının getirdiği sapmaları 'azaltmaya' çalışmasıdır. Celişürdüğü plana halkın katılımının sağlanması, kurulan söylemin toplumdaki geçerliliğini sınamak olacaktır. İnsanlar kendi aralarındaki ilişkilerde bu geçerliliği her seferinde yeniden sınamakta ve pekiştirmektedir. Katılım bu sınamanın bir başka tekrarı olacaktır.

Burada ilginç olan özellik katılımın yönünün değişmesidir. Toplumda varolan bir süreç plançı katılmaktadır. Daha önceki katılım anlayışında dışlanmış olan halktır, onun katılımı sağlanmaya çalışılmaktadır. Oysa bu halde dışlanmış plançısıdır. Onun katılımı söz

Birinci ve ikinci tür yaklaşımların öngördüğü rasyonalizm araçsal bir rasyonalizmdir. Bu pozitivist bir ele alıştır. Değerler dıştan verilmiştir. Bilimin doğrusu ile ahlakın iyisi, başka bir deyişle teori ile pratik birbirinden ayrılmıştır. Kritik rasyonalistler iyi toplumun kurulabilmesi için, bu ayırımı kaldırmalarına, doğru ile iyinin ilişkilendirilmesine çalışmaktadırlar.

Her ne kadar, estetik, ahlaksal değerler nesnel olarak gözlenemezlerse de, halkın geliştirdiği söylem içinde nesnelleştirilebilirler. Sınanmış, geçerliliği kanıtlanmış hale gelirler. Kritik rasyonalizmin geleneği böyle bir söylemin kurulmasına yol gösterir.

Özellikle katılım yüzeysel olmaktan çıkıp derinleştiğçe, kişilerin zaman bütçesi üzerinde önemli bir baskı yaratmaya başlar ya yaşam alışkanlıklarını değiştirmek ya da katılımdan vazgeçmek zorunda kalırlar.

"Katılım"cı düşünce için katılanlarla yetinmek gerçekte kendini inkar etmek olur. Katılımcı düşüncenin meşruluğu katılımı genişletebildiği ölçüde artar.

Planlıların planlamada başarılı katılım örnekleri vererek, katılımcı demokrasinin gelişmesine yardımcı olabilmeleri katılımı da üzerinde özenle çalışılacak bir proje olarak elo almalarıyla olanaklıdır.

PLANLAMA 90/3 - 4

konusudur. Belki de Türkiye'de dışlanma konusunda gerçeğe daha yakın olan bu durumdur.

Beşinci katılım yaklaşımı olarak, bölüşmeye değil, yaratmanın heyecanına katılım ele alınabilir. Gerçekte bunun üçüncü katılım yaklaşımının geniş yorumu olan yerel demokrasi anlayışı içinde içerildiği söylenebilir. Burada ayrıca ele alınışının nedeni katılımın kaynak yaratıcı işlevine açıklık getirmek içindir. Katılımın bugün pratikteki uygulamaları, varolan bir kurumsal yapı içinde olmaktadır. Bu da varolan belli bir kaynağın kullanım alanlarını halkın özelemleriyle daha tutarlı hale getirmek için yapılmaktadır denilebilir. Burada söz konusu olan paylaşmaya katılımıdır. Katılım bu düzeyde kaldıkça çok başarılı olmaz, toplumun ilerlemesini hızlandırıcı bir nitelik kazanamaz. Katılım yoluyla toplumun geniş kesimlerinin talepleri açık hale geldikten sonra, kıt kaynakların bunlar arasında bölüşürülmesi çok zorlaşır. Oysa katılıma birlikte iş yapmanın, birlikte birşey yaratmanın heyecanına katılım boyutu kazandırılırsa, insanlar sadece kamu kaynaklarına bağlı kalmazlar, kendi kaynaklarını da harekete geçirirler. Böylece toplumdaki toplu tüketim, özel tüketim dengesi değişir, katılım kaynak sorununu çözücü bir boyut kazanmış olur.

Kişilerin Katılımının Gerçekleşmesini Sınırlayıcı Etkenler

Üzerinde durduğumuz beş farklı katılım anlayışının değişik katılım biçimlerini ve her biri üzerinde ayrı değerlendirmeye gitmek gerekirdiği görülebilir. Burada daha çok üçüncü türdeki katılımın pratik sorunları üzerinde durmakla yetinilecektir. Planlılar katılımın gerekliliğini savunmaya başladıklarında, halkın katılıma istekli olacağı varsayımından yola çıkmışlardır. Oysa pratikte, hayretle görmüşlerdir ki, katılım beklendiği gibi yüksek olmamaktadır. Kişilerin katılımalarını sınırlayan özne ve nesnel nedenler bulunmaktadır. Katılımın gerçekleştirilebilmesi için bu özne ve nesnel nedenlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Nesnel nedenler arasında başlıca ikisi üzerinde durulabilir. Bunlardan birincisi, katılımı örgütleyen kurumun toplumdaki meşruiyeti ya da saygınlık derecesidir. Eğer planlamanın bir kurum olarak etkililiğine inanılıyorsa, arkasında ciddi bir siyasal destek görülüyorsa, katılım için önkoşullardan biri gerçekleşmiş demektir. Ama örneğin bugün Türkiye'de olduğu gibi kentsel gelişme alanlarında gecekondular mafyaları egemense, uygulamayı onlar yönlendiriyorsa, katılım için bir neden kalmamaktadır. Her halde mafyaların karar süreçlerine katılacak de-ğillerdir.

İkincisi, katılımın büyük ölçüde zaman tüketici bir etkinlik olmasıdır. Özellikle katılım yüzeysel olmaktan çıkıp derinleştiğçe, kişilerin zaman bütçesi üzerinde önemli bir baskı yaratmaya başlar ya yaşam alışkanlıklarını değiştirmek ya da katılımdan vazgeçmek zorunda kalırlar. Yüzeysel katılımlarda bile katılım çok zaman tüketici nitelik kazanabilir. Bunun için katılım çok iyi planlanmalı ve katılanların zamanlarının boşuna tüketildiği duygusuna kapılmalarına olanak verilmemelidir.

Bu nesnel nedenlerin yanı sıra katılımın kişiden kaynaklanan özne nedenleri de vardır. Bunlardan birincisi sinik, kötümser ve kendi girişimleri dışındakileri küçümser bir ruh halidir. Bu genel olabildiği gibi sadece planlılara da dönük olabilir. Bazı kişiler bu ruh halinin kendilerinin toplumda önemsenmesine yol açtığına, kendilerine saygınlık kazandırdığına inanırlar. Bu grupların katılımı bir biçimde sağlansa bile, katılımın coşkusunun oluşmasını engellerler. İkincisi, kendisine güven yokluğudur. Bu berabere kararları etkilemekte güçsüz kaldığı, katılımı yetersiz kaldığı duygusunu da doğurur. Katılımcının kendi kaderine razı olmayan, güçlükleri karşılama kararı, toplum içinde kolay ilişkiler kurabilen bir kişi olması beklenmektedir. Üçüncüsü ise, başka düşüncelere hoşgörüsüzlüktür. Katılım süreci içinde kişilerin kolay uzlaşır olması birçok halde yanlış kararlara neden olursa da, başka düşüncelere açık olmayan, başka düşünceleri benimseyip onu geliştirmeye yolunda katkıda bulun-

mayanlar da katılım sürecinden ya kendilerini dışlarlar ya da dışlanırlar.

"Katılım"cı düşünce için katılanlarla yetinmek gerçekte kendini inkar etmek olur. Katılımcı düşüncenin meşruluğu katılımı genişletebildiği ölçüde artar. Katılımı genişletmekte katılımcı düşüncenin iki önemli aracı olduğu söylenebilir. Birincisi, katılımın içeriğidir. Katılım ne kadar gerçek karara katılım niteliği kazanırsa, katılım eğilimi o kadar artar. İkincisi ise, katılımı hemen kendiliğinden gerçekleşecek bir süreç olarak bakılmayıp, özenle planlaması gereken zaman içinde gerçekleştirilecek bir proje olarak ele alınmasıdır. Her katılım projesinin başarısı daha sonraki aşamalarda daha geniş katılımların güdüsünü oluşturacaktır.

Bir Proje Olarak Katılım Nasıl Geliştirilebilir?

Planlıların planlamada (burada planlama hem karar, hem de uygulama aşamalarını kapsayan bir bütün olarak düşünülmektedir) başarılı katılım örnekleri verecek, katılımcı demokrasinin gelişmesine yardımcı olabilmeleri katılımı da üzerinde özenle çalışılacak bir proje olarak ele almalarıyla olanaklıdır. Başarılı olabilmeleri için katılım projelerini nasıl seçmeli ve nasıl geliştirmelidir?

İlk olarak seçilecek konunun halkın kendisi için hayatı önemde bir sorunla ilgili olduğuna dikkat etmek gerekir. Örneğin bir kentün uzun erimli, kapsamlı makro-planlaması genel hedefleriyle geniş halk kitlelerinin ilgisini çekmek için iyi bir seçim olmayabilir. Kısa erimli, hemen sonuç verecek, yaşantısını doğrudan etkileyecek konular halkın daha yoğun ilgisini çekecektir. Unutulmaması gereken, halkın katılımını sağlamakta başarılı konu seçiminin tek başına yeterli olmayacağıdır.

Bu konu çevresindeki kamuoyunun oluşturulması ve katılımcı grubun belirlenmesi ve örgütlenmesi gerekir. Bu grubun büyüklüğünün ne olduğu, kendi sorunlarını nasıl gördükleri, örgütlenme kapasitelerinin bulunup bulunmadığı araştırılmalıdır.

Grubun belirlenmesi ve tanınmasının yanı sıra konu çevresinde eğitilmesi gerekir. Gerçekte bunu tek taraflı değil iki taraflı bir eğitim olarak görmek doğrudur. Planlıların neyi başarmak istediğini anlamadan onları halkın desteklemesi beklenemez. Benzer biçimde grubu ve sorunlarını tanımadan planlıların ne tür destek sağlayacaklarını kestirmeleri zordur.

Grubun belirlenmesi ve birini karşılıklı olarak tanımasından sonra, grup içinde planlamanın amaçlarını sürekli canlı tutacak ve ona bağlı ve o topluluğun değişik kesimlerinin çıkarlarını temsil edebilecek önderlerin saptanması ya da oluşturulması gerekir. Böylece topluluk katılım ilişkilerini daha az zaman sarfıyla etkin olarak gerçekleştirecek bir yapılanma kazanmış olur. Örgütlenmiş bu grup planlama ile ilişkilerini yürütmeye hazır olduğu kadar, toplumda etkili kişi ve kurumlarla ilişki kurmaya, siyasal etki mekanizmalarını harekete geçirmeye de hazır hale gelmiştir. Bir başka deyişle siyasal güç kazanmıştır. Bu siyasal güç sonuçları etkilemek için başka gruplarla geçici ya da sürekli işbirliği yapmaya ya da koalisyonlar kurmaya yarayacaktır. Grubun saygınlığı bu işbirliklerinin güvenilir olmasıyla artacaktır.

Bir planlama ekibinin birkaç konuda iyi düşünülmüş ve gerçekleştirilmiş, başarılı katılım örnekleri verebilmesi, daha sonra daha karmaşık ve soyut konularda da katılımcı yolları izleyebilmesine olanak sağlayacaktır. Toplumda hem katılıma güven yaratılmış olacak hem de katılım için bir altyapı gelişmiş bulunacaktır.

Sonuçlandırırken

Dünya'da ve Türkiye'de yalnız planlamada değil hemen hemen tüm siyasal ve yönetsel karar alanlarında katılımcılık temel değerlerden biri haline gelmiş durumdadır. İnsanlara kendi istekleri dışında, kalkınma ya da ilerleme amacıyla da olsa, değişikliklerin zorla kabul ettirilmesini savunmak gün geçtikçe olanaksız hale gelmektedir. Gene de bu noktada bir soru akla gelmektedir. O da, "Acaba kent

planlamasının katılım dışı, hatta gizli kalmasında yarar umulan alanları var mıdır?" sorusudur. Bu sorunun yanıtı o kentsel alandaki toprak mülkiyeti sorunuyla yakından ilişkilidir. Eğer kentlerin toprak mülkiyeti kamunun elinde olsaydı ya da toprak üzerindeki değer artışlarını tamamen kamuya transfer eden kurumsal düzenlemeler bulunsaydı bu sorunun yanıtı, "Kentü planlamada, gizlilikten yarar umulan alanlar yoktur." olurdu. Ama özel mülkiyetin yaygın ve toprak üzerindeki değer artışlarının kamuya transfer edilemediği ortamlarda her zaman böyle kesin bir yanıt vermek olanağı bulunamaz. Konuya göre, mülkiyetin niteliğine ve kent yönetiminin bu değer artışlarını kendi kaynaklarını artırmakta kullanmak isteğine göre, bu sorunun yanıtı farklılaşabilir. Kentin yerleşik, yapılanmış ve yeni değer artışlarının beklenmediği ya da kent yönetimlerinin istimalik vb. yöntemlerle değer artışını denetlemesinin olanaksız hale geldiği yüksek değerli alanlardaki planlamalarda gizlilik için pek bir neden yoktur. Ayrıca, kentün yeniden imara açılacak, dolayısıyla yüksek değer artışlarının gerçekleşeceği alanlarda çok sayıda parçalanmış bir mülkiyet söz konusuysa gene gizlilik için önemli neden bulunmayabilir. Kent yönetimi, bu alanlarda katılımlı planlama teknikleriyle de değer aktarma olanakları elde edebilir. Ama, imara yeni açılacak büyük ve eşitsiz mülkiyetin bulunduğu alanlarda, hem büyük ve eşitsiz değer artışları olacak hem de gerçekte katılımcı bir kitle yoktur. Bu alanların istimalik yoluyla kamu mülkiyetine geçirilmesi, kent yönetimine kaynak aktarımına olanak verecek biçimde imara açılmasının daha doğru olacağı, ancak bu aşamada planlama sürecinin katılıma açılması ve bu noktaya değin planlama operasyonunun gizli kalmasının yararlı olacağı düşünülebilir.

Eğer bu tartışmanın bir özeti yaparsak gerekirse, katılımcı planlama süreçlerinin başarısıyla mülkiyet düzeni arasında sıkı bir ilişki olduğu, bazı hallerde katılım süreçlerinin başlatılabilmesi için önceden kamu eliyle yeni mülkiyet düzenlemelerine gidilmesinin ge-

rektiği söylenebilir. Katılımın mülkiyet düzenindeki koşulları değerlendirilmeden, mutlak bir değer haline getirilmesi, savunulması güç, hakça olmayan sonuçlara yol açabilir. Bu sorunu, sürekli olarak göz önünde tutmak gerekir.

Son yıllarda planlamanın başarısını saldırgan bir bireyciliğin aracı haline getirmekte gören eğilimler bulunsaydı da, planlamanın başarısı özgür ve hakça bir toplum düzeninin gerçekleşmesine olan katkılarıyla ölçülür. Katılımın meşruiyeti de bu ana amaçlara yaptığı katkıya bağlı kalacaktır. □

Kaynaklar

1. Jürgen Habermas: *Legitimation Crisis*, Polity Press, Cambridge, 1988.
2. John Friedman: *The Good Society*, The MIT Press, Cambridge, 1979.
3. Manuel Castells and Karen Murphy: "Cultural Identity and Urban Structure: The Spatial Organization of San Francisco Gay Community", Ed. Norman L. Fainstein: *Urban Policy Under Capitalism*, Vol. 22, Urban Affairs Annual Reviews, Sage Publications, Beverly Hills, 1982.
4. David Knoke: "Urban Political Cultures", Ed. Terry Nichols Clark: *Urban Policy Analysis*, Vol. 21, Urban Affairs Annual Reviews, Sage Publications, Beverly Hills, 1981.
5. Simon Canasi Ayger: *Urban Self-Management*, M.E. Sharpe Inc., White Plains, New York, 1979.
6. Edmund M. Burke: *A participatory Approach to Urban Planning*, Human Sciences Press, New York, 1979.
7. Nelson Rosenbaum: ed. *Citizen Participation Models and Methods of Evaluation*, Center for Responsive Governance, Washington, 1983.
8. James J. Glass: "Citizen Participation in Planning", *Journal of the American Planning Association*, Vol. 45, April 1979.
9. Henry W. Riecken, Robert F. Boruch: *Social Experimentation A Method for Planning and Evaluating Social Intervention*, Academic Press, New York, 1974.
10. Barry Checkoway: "Building Citizen Support for Planning at the Community Level", Ed. Milan J. Dluhy, Kan Chen: *Interdisciplinary Planning*, Center for Urban Policy Research, Rutgers - The State University of New Jersey, 1986.
11. Robert L. Lineberry: *Equality and Urban Policy the Distribution of Municipal Public Services*, Sage Library of Social Research, Beverly Hills, 1977.
12. Peter J. Steinberger: *Ideology and the Urban Crisis*, State University of New York Press, Albany, 1985.
13. Hamid Shirvani: *Citizens Participation Handbook*, Institute for Participatory Planning, Laramie, 1978.

İnsanlara kendi istekleri dışında, kalkınma ya da ilerleme amacıyla da olsa, değişikliklerin zorla kabul ettirilmesini savunmak gün geçtikçe olanaksız hale gelmektedir.

Katılımcı planlama süreçlerinin başarısıyla mülkiyet düzeni arasında sıkı bir ilişki olduğu, bazı hallerde katılım süreçlerinin başlatılabilmesi için önceden kamu eliyle yeni mülkiyet düzenlemelerine gidilmesinin gerektiği söylenebilir.

Planlama ve Katılım

Kıvılcım AKKOYUNLU

Planlamada halk katılımını incelemeye başlamadan önce planlama ve katılım kavramlarını ele alarak, bu kavramlardan ne anlaşılması gerektiğini açmaya çalışacağım.

Planlama Kavramı

Planlama kavramı, genel olarak düşünce üretme ve bu düşünceleri gerçekleştirme yollarını ortaya çıkarmaktır. Planlama kavramı, kentbilimde, kent, bölge ve çevre olmak üzere üç ölçekte ele alınır.

J.T.Howard (1961), kent planlamasını, kentsel alanların fiziksel, toplumsal ve ekonomik değişimine yön verilmesi olarak tanımlar. Buna göre, kent planlaması eylemi, kentin fiziksel boyutunun yanı sıra, toplumsal ve ekonomik boyutlarını da içerir.

Bölge planlaması, doğal kaynakların geliştirilmesi ve kalkınmanın coğrafi boyutlarının da göz önüne alınması gereğinden doğar. Bölge planlaması, bölgesel farklılıkların giderilebilmesi için kentler arasında toplumsal,

ekonomik ve fiziksel planlama çalışmalarının birbirleri ile eşgüdümünü sağlayan bir planlama türüdür.

Çevre planlaması, kent planlaması ve bölge planlamasını kapsar. Kentbilim kavramı ise, kırsal, kentsel ve bölgesel planlama türleri yanı sıra çevre sorunlarını da içermektedir.

Katılım Kavramı

Planlamada halk katılımı, insanların, yaşamlarını sürdürdükleri mekanların ve çevrelerin oluşumunda karar sahibi olmaları olarak tanımlanabilir. Bunun gerçekleşmesi ise, insanların edilgen konumdan etken konuma geçerek politik karar ve uygulamalarda yer alabilmeleri ile mümkün olur.

Atina Uygarlığının yıkılışından sonra, yaklaşık olarak iki bin yıl, hükümet sistemlerinin ideolojik ve felsefi boyutları, 17. yy.'da liberal uyanışa dek cansız kalmıştır. Daha sonra, yaklaşık olarak iki yüzyıl, "siyasal düşüncelerin önemli kabarmaları"¹, ve bunun da 20. yy. siyasal ve

felsefi yorumcuların modellen-dirdiği "katılımcı siyasal kültür", sosyal bilinç ve duyarlılığın açığa çıkmasından kaynaklandığı görülür.²

Marx, siyasal katılımı daha geniş olarak ele alır. Marx'ın siyasal katılım düşüncesinin gelişiminin iki evresi vardır. Birincisi, siyasal eylemin, her vatandaşın "evrensel" görevi olduğunu açığa vuran evredir. İkincisi ise daha olgun ve anlaşılır tartışma ve daha az duygusal konuşma sanatına bağlı olarak, devrimci boyutlara yönelen güç yapısındaki değişiklikler için tepkinin yükselmesine doğru ve bireysel refaha olan sosyo-politik ilgilerinden uzak, siyasal eylemde kapsanan kitlenin amacının anlaşılabilir bir yöneltimi vardır.³ Katılımcının, siyasal eylem potansiyeli için, bu eylem düzeyi ile bilinçli olarak ilgili ve kararlı olması beklenir. Gerçekten Marx'ın başarılı, anlamlı ve doğal bir katılımı tatmin eder koşulları;

a) tam bir siyasal teori anlaşılması,

b) insanların tercihleri ve amaçlarını tam olarak aktarabilecek örgütlenmeyi,

Planlamada halk katılımı, insanların, yaşamlarını sürdürdükleri mekanların ve çevrelerin oluşumunda karar sahibi olmaları olarak tanımlanabilir. Bunun gerçekleşmesi ise, insanların edilgen konumdan etken konuma geçerek politik karar ve uygulamalarda yer alabilmeleri ile mümkün olur.

c) amaçlanan tercihlerini gerçekleştirmesini sağlayacak olan değişiklik için; çalışma "istegi"ni kapsar.

Strauss (1963)'a göre ise, katılım, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, gerçekte, güçlerin farklılıklarını azaltan ve böylece güçlerin dengelenmelerine katkıda bulunan bir araçtır.

M.Roberts (1974), çok basit olarak, üç katılcı grubu tanımlar: Bunlar; "planlılar", "doğrudan ya da politikacılar aracılığı ile toplum", planlama ile ilişkisi bulunmayan resmi ya da özel gruplar gibi, "dış faktörler"dir.

Bu üç katılcı grubu, bir bütün olarak, tek bir grupta alırsak; her birinin, kullanıcı olarak gereksindiği çevrenin olumlu müdahalelerle, tüm canlıların yararına uygun olarak düzenlenmesi ortak amacına yönelerek birlikte hareket etmeleri gereği açıkça görülür.

1971'de, II. Dünya Savaşı sonrasında, meydana gelen siyasal ve sosyal değişiklikleri tanıyan Viyana Parlamenterler Konferansı'nda "artan çevre kirliliği karşısında, yeterli bir ÇEVRE HAKKI"nın, açık ve kesin olarak belirtilmesi dikkat çekicidir.

1976'daki Birleşmiş Milletler Vancouver İnsan Yerleşme Konferansı'nda ise kent planlaması ve çevre ile ilgili kararlarda halk katılımına özel bir yer ayrılması, katılım bilincinin gelişimi yönünden önem taşımaktadır.

Planlama ve Katılımın Tarihsel Gelişimi

66 **A**ntik çağda, Mısır, Mezopotamya, Yunanistan ve Ege Adaları'nda gelişen uygarlıkların kentlerinin belli bir plana göre düzenlenmiş olduklarını gösteren kanıtlara rastlanır. Milet, Efes, Heraklia, Priene ve Bergama bunlardan bazılarıdır.⁵⁵ Gordon Child'e, Mısır, Mezopotamya ve İndüs Vadisi'nde, M.Ö. 3000 Yılında ortaya çıkan toplumsal değişiklikleri "kentsel devrim" olarak adlandırır. Kentsel devrim ile insanlar, ilkelikten (devletsiz toplumdan) uygarlığa (devletli topluma) geçtiler. Georges Duby ise, devletin, temellerini, yarattığı kent üzerinde kurduğunu belirtir.

Merkeziyetçi yapıdaki devletlerin egemen olduğu bu kentlerde, anıtsallığın hakim olduğu "dinsel sembolizm" görülür. "Toplumdan daha kuvvetli bir devlet"⁵⁶ bu dönemde ortaya çıkar. Bu dönemde kentsel devrim ile ortaya çıkan tanrılar, krala bağlı oldukları bir kutsallıkla, politik, toplumsal ve ekonomik alanların tümüne sürekli olarak müdahalelerde bulunmuşlardır.

"Bu toplumsal ve siyasal değişikliklere; kadınların, toplumda ve ana figürünün dinde oynadığı rolde meydana gelen derin bir değişiklik eşlik eder. Arık, tüm yaşamın ve yaratıcılığın kaynağı toprağın üretkenliği değil, yeni icatlar, teknikler yaratılan, zihin, soyut düşünce yeteneği ve yasalarıyla birlikte, devlettir. Aynı anda da topluma kadınlar değil erkekler egemen olur."⁵⁶ Böylece, önceki kültürlerde eğri, akıcı çizgileriyle evler, fırınlar, sarnıçlar, tekneler, küpler olarak nesnelenen kadın etkisinin yerini, doğru çizgi, dik açı, dikilitaşlar gibi mimari sembollerle erkek egemenliği alır. Kentler üzerine kurulu bu doğu uygarlıklarının temel özelliği, iş bölümü ve planlamaya dayalı çalışmaların ürünleri olmalarıdır.

M.Ö. VIII. yy.'da, İyonya'da kurulmaya başlanan Atina Sitesi, yönelimden sanata kadar her alanda, kadınlar, köleler ve yabancılar dışındaki vatandaş statüsünde olan herkesin katılımının çeşitli örneklerini verir. Dışarıdan müdahalelerle değil de organik olarak doğan kentü yapıları, binalar değil, yurttaşların varlığıdır.

Sitenin düşüşü ile ortaya çıkan ve kente gerek politik yaşama, gerekse mekana yansıyan ideal site düşüncesi, ütöplastik - şehirci Hippodemos tarafından getirilmiştir.

M.Ö. VI. yy.'ın başlarında kent, doğu uygarlıkları gibi surlarla çevrilidir. M.Ö. VII. yy.'dan sonra ise, İyonya'dakinden farklı olarak doğudan çok fazla etkilenen Yunan siteleri doğal bir gelişim gösteren Attik'deki sitelerin tersine birer ticaret merkezi olarak düzenli bir gelişim gösterir.

Hippodemos, "geometrik yasaya yalnızca bir tapınağı, bir anıtı değil, bir kentin planını,

sokaklarını, meydanlarını, konutlarını ve yurttaşlarını bağlar."⁵⁷ Hippodemos'un planlama anlayışına egemen olan ütöplastik sitelerinin yerini, ütöplastik filozof Platon'un siteleri alır. Platon, Devlet (Politeia) adlı yapıtında, toplumu "işbölümü"nü yaratmış belirlenmiş sınıflı toplumun yapısını kurar. Atina demokrasisinde yurttaşlara eşit adalet dağıtan "aristokratik eşitlik" karşısına, eşit olmayan eşit davranmamayı öğütleyen "geometrik eşitlik" çıkarır. Geometri politik yapıya, oradan da kente yansır. Platon'dan esinlenen Thomas Moore'un ütopyasında, 54 kent aynı plana göre düzenlenmiştir. Bu "eşitler sitesi"nin monoton ve sıkıcı olması kaçınılmazdır.

"İnsan kendi haline bırakılınca kendine ne kristal düzeninde bir kent yapar ne de kendisine çok anlatılan masala inanarak toplumsal hayatını bir karınca dünyası gibi 'mükemmel' kılar. Ayrıca, kendisine kabul ettirilmeye çalışılan türlü 'zorunluluklar' karşısında 'rastlantının' daha keyif verici olduğunu bilir, seçimini örgütlenmeden yana değil, 'organik'ten yana yapar. Hayaun zenginliğine 'doğrular'ın değil, 'eğriler'in daha çok uyduğunu fark eder."⁵⁸

M.Ö. IV. yy.'da kent hayatına katılımın küçümsenecek bir davranış olarak görüldüğü Epikürosçular tarafından belirtilir. Yeni ideolojilerin etkisiyle "evrensel düzen", "değişmez uyum" planlamaya düzenlilik getirir. Helenistik dönemde, doğal hukuk akımının öncülükleri olan Stoacılar da getirdikleri "evrensel düzen" ile kurama katkıda bulunurlar.

Roma uygarlığının kentlerinde savunma ve askeri unsurlar egemendir. "savunma kaygıları yanında, ticaret yollarının kesişme noktaları olan ortaçağ kentlerinde geometrik biçimlerin egemen olduğu görülür. Surlarla çevrili kaleler, pazar yerleri, yönetim yapıları ve meslek loncalarının adı ile anılan sokaklar ortaçağ kentlerini simgeleyen başlıca öğelerdir."⁵⁹

M.Ö. IV. yy.'ın sonlarında Camillo Sile'in çağının şehirciliğini elıştirirken söylediği gibi, "herkese ait olması gereken mekan mühendis ve hijyenistlerin malı oluyordu."¹⁰

İnsan kendi haline bırakılınca kendine ne kristal düzeninde bir kent yapar ne de kendisine çok anlatılan masala inanarak toplumsal hayatını bir karınca dünyası gibi 'mükemmel' kılar. Ayrıca, kendisine kabul ettirilmeye çalışılan türlü 'zorunluluklar' karşısında 'rastlantının' daha keyif verici olduğunu bilir, seçimini örgütlenmeden yana değil, 'organik'ten yana yapar. Hayatın zenginliğine 'doğrular'ın değil, 'eğriler'in daha çok uyduğunu fark eder.

Marx ve Engels, endüstri kentini toplumsal mücadelelerin hedefine ulaştığına, ilk büyük işbölümü olan kent-kır ayrımını yok ederek, son bulacak olan merkez olarak görmüşlerdir.

Toplumsal hayatı değiştirmenin kentini değiştirilmesiyle mümkün olacağına inanan şehirciler ve mimarlar, sosyalist toplumun kenti ve mimarisini oluşturmasını yollarını ararlar.

Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, kentler kilisenin egemenliğine girer. Henri Pirrenne, ticaretin sönüp, yabancı tüccarların kenti terketmelerinin bile kilisenin etkisini azaltmadığını belirtir.

Daha sonraları, Avrupa'da X. yy.'da kentler, piskoposların hakimiyetinden sıyrılıp yeni burjuva kentlerine dönüşürler. Giderek güçlenen monarşiler, kentler bağımsızlıklarını yitirmeden bir birlik içinde toplanabilecekken, "prens kentleri" oldular. "Kentler yalnızca İsviçre ve Hollanda'da özerk olduklarını kaybetmeden, dışarıdan merkezi bir iktidarı işe karıştırmadan ve çevredeki kırsal alanları da dışlamadan bir birliğe ulaşabildi."¹¹

Rönesans Dönemi'nde görülen ideal kent planları işe, Rönesansın kent planlamasına katkısı olarak görülebilir. Bu dönemde, kentin bütünü ya da parçalarını tasarıyanların çoğu asker - mühendistir. Dönemin ideolojisi kent merkezinden rahatça okunabilir.

Ortaçağ kentlerinin organik gelişiminin yerini alan geometrik ma Rönesans ile başlayan gelişimini, Barok Dönemi ile sürdürür. "XVII. yy.'ın ikinci yarısını izleyen Barok şehirciliği Rönesans döneminin özetten dışı doğru uzayan geniş caddeleri yerine, bu nrlarş simiyasal rejimin mutlakiyetçi yapısına uygun olarak sarayı özek olarak alan bir biçimde gelişmesine yol açmıştır. Böylece, Yeniçağ'a girerken, Avrupa'nın önemli kentleri, Ortaçağ'dan daha çok, kentin görünümüne önem veren, simetri ve geometrik biçim düşünçesine dayanan yeşil alanları bol bir yapıyı kalıt olarak alır."¹²

XIX. yy.'da toplum yaşamındaki ekonomik ve toplumsal değişiklikler sanayi devriminin bir sonucudur. Buna bağlı olarak, kırsal nüfusun kent merkezine akın etmesi, kentlerde çalışan işçilerin barınma ve sağlık sorunlarını beraberinde getirecektir. Mumford'a göre, endüstri kentinin üç temel unsurunu farika, demiryolu ve bakımsız konut oluşturur. XIX. yy. sonlarında kent planlamasının bilimsel bir disiplinin haline gelmesi toplumsal gelişmelerin bir sonucudur.

XIX. yy. sonları, XX. yy.'ın başlarında Ebenezer Howard,

ideal yaşam biçimini "bahçe-kent"lerde aramıştır.

Endüstri kentini eleştirecek yeni bir kent ve konuyla birlikte yeni bir toplumu da yaratmak isteyen Fransa'da Fourier, Cabet; İngiltere'de Owen, William Morris gibi düşünürlerin ortaya koyduğu şehircilik Françoise Choay tarafından "pre-urbanisme" olarak adlandırılmıştır.

1926'da Le Corbusier'in Pessac'da tasarladığı işçi sitesinde yaşayanların, zamanla bu modern mimarlık örneğini isteklerine göre değiştirmeleri, Le Corbusier'in "Her zaman haklı olan mimar değil hayattır." sözüyle ifade ettiği gibi, tasarılayıcı ile kullanıcı arasındaki uçurumu gösterir.

XIX. yy.'ın endüstri kentini eleştirenler arasında bulunan Marx ve Engels, geleceğin kentlerini önceden tasarlanmış bir örneğe göre oluşturmaya çalışan ütöplastlerin şehircilik anlayışına karşı çıkanlar arasındaydılar. Marx ve Engels, endüstri kentini toplumsal mücadelelerin hedefine ulaştığına, ilk büyük işbölümü olan kent-kır ayrımını yok ederek, son bulacak olan merkez olarak görmüşlerdir.

Bu dönemde, çoğunluğu mimar olan uzmanların tekeline giren şehirciliğin, pratik yönden zayıfladığı söylenebilir.

Paris Valisi olan Haussmann'ın III.Napoleon'un teşvikiyle gerçekleştirdiği Paris'i yenileme çalışmaları, "militar şehircilik" anlayışının kurucusudur. Bu yenileme planı işçi ayaklanmalarına karşı önlemlerin alınmasına olanak verecek şekilde hazırlanır. Açılan büyük bulvarlar, kentte yalnızca ışık ve hava değil, aynı zamanda askeri birliklerin dolaşımını da sağlamıştır. 1871'deki Paris Komünü, Haussmann'ın mahallelerini yıkıp kentten uzaklaştırdığı işçilerin kentlerini yeniden ele geçirmeleridir. Haussmann'ın idareciler ve mühendisler ile birlikte gerçekleştirdiği bu şehircilik anlayışı Fransa ile Avrupa'nın bazı kentlerinde örnek alınmıştır. Bu anlayış, kenti dışarıdan değiştirmenin, dolayısıyla kent insanlarının kültür ve yaşam biçimlerini değiştirmeye çalışmanın bir örneğidir.

Belçikalı bir mühendis olan Jobard XIX. yy'da yayınladığı "Mimarının Geleceği" başlıklı

makalesinde şöyle der: "Büyük mimari devrimler, her zaman büyük toplumsal devrimleri izlemiştir."¹³ Gerçekten de, 1917 Rus Devrimi sonrasında birçok sanat dalının yanı sıra mimaride de yenilikler yaratılmıştır. Ancak, "modern Sovyet mimarisi ve şehirciliği Rusya'da Ekim Devrimi sonrasında doğduysa da zemin, on yıldır, ressamlar ve heykeltıraşlar tarafından hazırlanmıştı."¹⁴ Rus Devrimi'ni izleyen yeni bir mimari ve kent arayışını hazırlayan ikinci bir etken olarak "ütöplik sosyalizm" sayılabilir.

Ütöplik sosyalistler çalışma hayatından çocuk eğitimine, beslenme alışkanlıklarından mimariye ve şehirciliğe kadar tüm alanlar için çeşitli tasarımlar hazırlarlar. Ütöplik sosyalizm, Rusya'nın Batı Avrupa gibi kapitalizm sürecini yaşamadan, gelecekteki köylü komünöterlerce Rusya'nın sosyalist üretim ve yaşam biçimine ulaşabileceğini öne süren popülöster tarafından savunulur. Rusya'da, bu dönemde, yeni yaşam biçiminin oluşturulmasında önemli bir faktör olan "yeni aile"ye uygun yeni konut biçimi olarak "Komün Evi" önerilmiştir. 1926'da tasarlanan Komün Evleri'nde kişisel kullanımlar için ayrılan mekan kısırlıkla ortak mekanlar genişletilir. Kışla düzenini çağrıştıran, Kozmineç'in Komün Evi tasarısı türünün en iyi örneğidir.

Kent-kır ayrımının ortadan kaldırılması için endüstrileşmede merkezileşmeden kaçınılması gerektiğini savunan şehirci ve mimarlar, sosyalist kentler yaratma yolunda önemli bir çaba gösterirler. Önce büyük kentler yaratılarak, daha sonra da bu kalabalık kentlerde yaşayanlar için tatil kentleri tasarlamak yerine, insanların çalıştıkları yerlerde, temiz havayı, güneşi, yeşil bir arada bulabilecekleri yerleşim yerleri oluşturmaları gereğinin farkına varırlar. Toplumsal hayatı değiştirmenin kentini değiştirilmesiyle mümkün olacağına inanan şehirciler ve mimarlar, sosyalist toplumun kenti ve mimarisini oluşturmanın yollarını ararlar. Ancak, söz konusu olan, "toplumun yaşam biçimi"ni dolayısıyla "toplumun yaşam alanları"ni oluşturmak ise bunu gerçekleştirecek olanlar ne de mimarlar

lardır, toplumu oluşturan tüm bireylerdir.

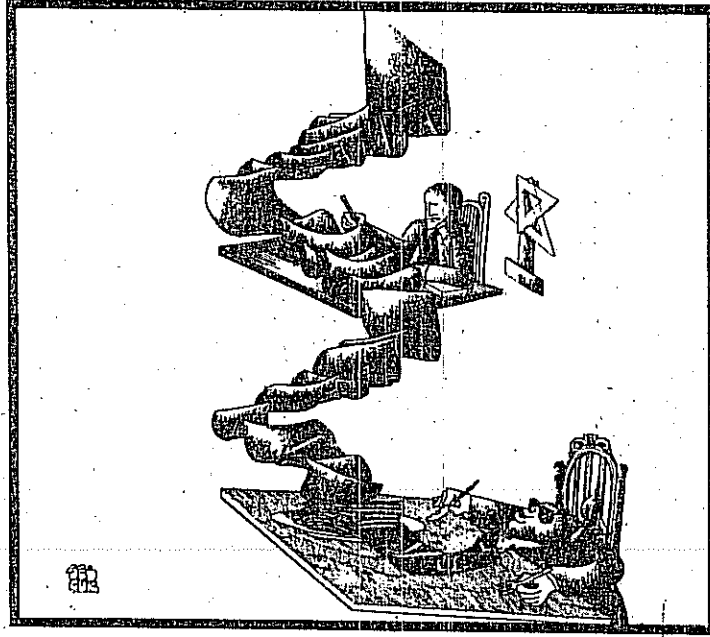
1919'da mimar-şehirci Gropius tarafından, Almanya'da kurulan sanat ve endüstrinin birleştirilmesini amaç edinen bir okul olan Bauhaus'daki çalışmalar, monoton, standart bir kent oluşturmaya yöneliktir. Kentte, yalnızca yeşil alan, temiz hava ve düzenin yer alması gerektiğini savunan bu şehircilik anlayışı, sıkıcı bir yaşam biçimi verir. İktidarın yerini alan mimar ve şehircilerin egemenliğindeki konut ve kentler benzer beden, sinir sistemi ve kan dolaşımına sahip insanların gereksinimlerinin karşılanacağı birer makine olarak görülür.

Türkiye örneğine değinecek olursak; "Ülkenin kentleri öyle bir duruma gelmektedir ki, sanki çapsüz bir ütopyik-şehircinin elinden çıkmıştır. Batıdan doğuya karayolundan yapılacak bir yolculuk hemen hemen bir-birinin aynı kentlerden geçerek tamamlanmaktadır. yerde aynı genişlikteki düz caddelerden girilmekte, cadelerin iki yanında aynı plansızlığa göre yapılmış evler sıralanmakta, kentin merkezinde aynı hüküme konaklarına raslanılmaktadır ("devletin birliği" ilkesi, beñce hükümet konaklarının birliği şeklinde mimariye yansımamalıdır) Son umut, insanlarda gibi görünüyor!"¹⁵

Marcel Poete'nin ifade ettiği gibi, bir siteyi tanımak için orada yaşayanları tanımak gerekli ise site, onu oluşturacak insanlarla birlikte yaratılmalıdır.

Mimar ve şehircinin toplumdaki rolünün sorgulanması, zamanla, kent sakinlerinin önemini kavrayan yeni düşünce ve eylemlerin gelişmesine yol açar. Farklı kültürlerle sahip toplumların benzersiz mekanlarda ifade bulacağı ve birbirlerinden çok farklı Doğu ve Batı kültürlerine sahip farklı yaşam biçimlerinin özgün yaşam alanları yarattığı görülür.

"ABD'de Paul Davidoff'un 1965'de yayınladığı 'Çağdaş Planlama ve Savunmayla Planlama' adlı makalesinde öne sürdüğü 'Advocacy Planning' kent sahiplerinin planlamaya katılımını gerçekleştirmeye çalışan birçok mimar ve şehirciyi bir araya getiren ilk harekettir."¹⁶

1968'den sonra ise, mimari ve şehirciliğin yanı sıra diğer alanlarda da "uzmanlaşma"ya karşı çıkan bir anlayış görülür. Bununla birlikte; "Katılım, özyönetim, demokratizasyon gibi kavramların mimarlık ve şehircilikte yaygın olarak kullanılmaya başlaması da Batı toplumlarında çığır açan '68 yılının ürünüdür."¹⁷ Bu tarihten sonra birçok mimar ve şehirci, katılım yöntemleri gerçekleştirmeye çalışırken kentsel hareketlerde doğrudan rol almışlardır.

John F.C. Turner "Konut Sizin İşiniz"¹⁸ adlı yapıtında, "yurttaşların katılımı" hareketinin temsil ettiği çok büyük "potansiyel"in önemini vurgular. Örnekeleyecek olursak; Mısırlı bir mimar olan Hasan Fathi, 1959'da Lima'da yaşanan bir olayı şöyle anlatır: Yüz bin kişi, kente on yedi kilometre uzaklıktaki boş bir alana yerleşmek için gizlice örgüdenir, sokakları, meydanları, okulları ve kiliseleri de içine alan bir yerleşme planı hazırlarlar. Binlerce insan, akşam saatlerinde, iki saat içinde bin ev kurarlar. Polisi engellemesine rağmen, beş bin kişi buraya yerleşmeyi başarır. "Eğer beş bin kişi" der Fathi, "resmi engellemeye rağmen, planlarını çizdikleri bir banliyöye bir gecede yerleşebiliyorlarsa bu insanlar devletin özendirilmesiyle ne yapmazlar?"

P.H.Chombar de Lauwe'nin belirttiği gibi, insanlar kent için değil, kent insanlar için var ise

farklı kültürlerle sahip insanlar yaşayacakları kentler üzerinde söz sahibi olmalıdırlar. Ayrıca, demokratik şehirciliğin savunucularından Christopher Alexander'in ifade ettiği gibi, "bir yapıyı kullanacak olanların neye gereksinimleri olduğunu herkesten iyi bilmeleri gibi"¹⁹, bir yerde yaşayacak olanlar da kendi kültürlerinin bir yansıması olacak olan kentin nasıl olması gerektiğini çok iyi bilirler.

Batı toplumlarında, özellikle, 1960'lı yıllardan sonra gelişen kentsel hareketler, Manuel Castells'in belirttiği gibi, halk katılımı için bir "okul" olma yoluna girmektedir. Yurttaşlar, İtalya'da olduğu gibi günlük yaşamlarında karşılaşmaları sorunları tartışmak ve çözmek amacıyla dernekler aracılığıyla bir araya gelmişlerdir. İtalya'da 1976'da, 500.000 aile telefon faturalarını, kurmuş oldukları mahalle komiteleri aracılığıyla eski tari-feden ödemekteydiler. İtalya'da 50.000, Londra'da 30.000 boş konut açıktaki ailelerce işgal edilmiştir. Brüksel, Amsterdam'da yerel yönetimler kentlilerin oluşturdukları yüzlerce komiteyle işbirliği yapmaktadırlar. Fransa'da, Kanada'da, ABD'de, Güney Amerika ülkelerinde kentliler, kentlerinde kendilerini ilgilendiren her konuda, kendilerinin dışında alınan kararlarla yürütülmek istenen düzenlemelere her gün daha fazla genişleyen hareketleriyle karşı çıkmaktadırlar."²⁰

Christopher Alexander'ın ifade ettiği gibi, "bir yapıyı kullanacak olanların neye gereksinimleri olduğunu herkesten iyi bilmeleri gibi", bir yerde yaşayacak olanlar da kendi kültürlerinin bir yansıması olacak olan kentin nasıl olması gerektiğini çok iyi bilirler.

Yıl	(1) Döviz Kurları ^a (1 TL)	(2) CSMH/Kişi ^b (TL)	(3) Ortalama Günlük Ücret (cari fiyat) ^c (TL)	(4) Ücretli İşçi Geçim İndeks Sayıları ^d (1963 - 100)
1930	2.12			
1935	1.26			
1940	1.27	.179		
1945	1.30	.337		
1950	2.82	.496		
1955	2.82	.875	25.00	49.1
1960	9.14	1.836	30.00	86.9
1965	9.23	2.222	37.00	108.4
1970	15.38	3.777	42.00	143.3
1975	15.07	12.117	86.00	326.6
1980	81.06	94.505	27.00	2608.2
1982	154.41		91.03	4756.9
1983	190.45		944.37	4834.5
1984	288.40		1307.00	6945.4
1985	453.19			9972.1
1986	585.48			11830.0
1987	767.24			

Notlar:

- Döviz kurları için efektif satış değerleri esas alınmıştır.
- 1928 sonrası için yıllık, kişi başına düşen CSMH değerleri mevcuttur. 1940 ve 1945 yılları için bu değerler enterpolasyon yoluyla bulunmuştur.
- Ücret değerleri histogramdan alındığı için kesin olmayıp, yaklaşık değerlerdir.
- Geçim indeksi sayıları, İstanbul'da yaşayan tipik, 5 kişilik, orta gelirlili bir aile içindir. Bunların hesaplanmasında, ağırlıklı ortalaması alınan belli başlı kategoriler şunlardır: (1) Yiyecek maddeleri; önemli gıda maddeleri, içki, tütün vb., (2) Isınma ve aydınlatma araçları, (3) Giyecek ve ev eşyası; ev kirası ve tamirler, (4) Çeşitli temizlik ve sağlık, eğitim ve eğlence, ulaştırma ve çeşitli servisler. Konut kira ve tamiratı konusundaki değerler, gecekondulu kiralardan uyarlanmıştır. Kaynak olan Ticaret Odası yetkililerine göre, gecekondulu fiyatları konut gereksiniminin ve talebinin gerçekçi bir göstergesidir.

Kaynaklar:

- Merkez Bankası, Döviz Kurları Bürosu, Türkiye Cumhuriyeti Döviz Kurları Üzerinde Merkezi İdare Merkezi Bülteni (1930 - 1987).
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye'de Gayri Safi Milli Hasıla, (1940 - 80).
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, "Ortalama Günlük Ücretler", 1981 İstatistik Yılı; Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1985 İstatistik Yılı.
- İstanbul Ticaret Odası, İstatistik Bürosu, 1982 Fiyat İndeks Sayıları (1982), Tablo 4; Aylık İstatistik Bülteni (1986, VII - VIII), s.63.

Çizelge 1: Gayri Safi Milli Hasıladaki Değişmelerin İstanbul'da Geçim Masrafları ve Ücretlerle Karşılaştırılması

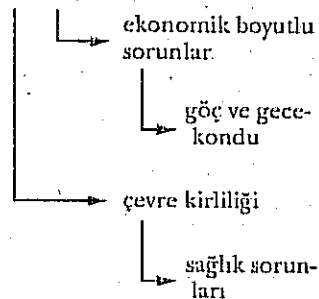
Planlama Sürecinde Yöntemden Kaynaklanan Sorunlar

Vatandaş Katılımı... planlamada politika ile çoğunlukla radikal politikaların buradaki yerini²¹ ve "planlamanın açmazdan... ve planlama kararlarının kaçınılmaz biçimde, siyasal seçimler olmaksızın kurtulamayacağı açıkça²².

Günümüz Türkiye'sinde, özellikle, İstanbul, Ankara, İzmir gibi hızla kentleşen şehirlerin, buna bağlı olarak, hızla artan sorunları (halk katılımını göz ardı eden planlama siste-

minden kaynaklanan sorunlar) şu şekilde sıralanabilir:

Nüfus artışı

* Az gelişmiş ülkelerin ortak sorunu olan nüfus artışı diğer

Göç Alan İller	Göç Nüfusu/Toplam İl Nüfusu (%)
İstanbul	15,4
Kocaeli	13,6
Ankara	12,0
Bursa	10,6
İzmir	10,3
Tekirdağ	8,9
Adana	4,7
Zonguldak	3,4
İçel	2,8
Kayseri	2,5

Kaynak: Yurdanur Aksoylu, Kent Gecekondularının Sosyal Dayanışma Bağları ve Yerel Yönetimle Etkileşimleri, BİB, Ankara, 1987, s.6

Çizelge 2: Göç Alan İller ve Nüfus İçinde Oranı

Çizelge 3: Türkiye'de
Gecekondu ve Gece-
kondu Nüfus

Yıllar	Gecekondu	Gecekondu Nüfus	Kentsel Nüfustaki Payı (%)
1955	50.000	250.000	4,7
1960	240.000	1.200.000	16,4
1965	430.000	2.150.000	22,9
1970	600.000	3.000.000	23,6
1980	1.150.000	5.750.000	26,1
1990	1.750.000	8.750.000	33,9

Kaynak: Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, İmge Yayınları: 13, 1990, s.369.

önemli sorunların da temelini oluşturmaktadır.

(Grafik 1'de Türkiye'de nüfus artış oranları gösterilmektedir.)

- Nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik, bunun sonucundaki kişi başına düşen GSMH'nin düşmesi, tüketim hızı, genç nüfusun artışı nedeniyle üretimin düşüklüğü gibi sorunlar ekonomik boyutlu sorunlar olarak sıralanabilir.

- Kırlardan ya da az gelişmiş kentlerden sermaye birikiminin odağı olan büyük kentlere, bu sermaye birikiminden pay almak amacıyla yönelen göç hareketi gecekondu sorununu oluşturur.

- Nüfus artışı ve doğal kaynakların sınırlılığının gerektirdiği ekonomik planlamanın gerçekleştirilememesi ve doğal çevreyi gözetmeyen kalkınma çabaları çevre kirliliğini doğurmuştur. Buna bağlı olarak ortaya çıkan bedensel rahatsızlıklar ile fiziksel çevrede estetiğin gözetilmemesinden kaynaklanan ruhsal rahatsızlıklar önemli sağlık sorunlarıdır.

Çevre Politikalarında Yasal Çerçeve

Türkiye'de 1930'lu yıllardan beri çıkarılan kimi yasa ve yönetmeliklerde çevre sağlığı doğrudan ya da dolaylı olarak yer almıştır.

1961 anı'nın 49. maddesinde kıyıların korunmasına dayandırılan "sağlık hakkı" çevre ile ilgili tek anayasal hükümdür. 1982 Anayasası'nın 43. maddesinde "kamu yararı" başlığı dikkati çeker. Yine, 1982 Anayasası'nın 56. maddesi, "çevreyi geliştirmenin, çevre sağlığını korumanın ve çevre kirlenmesini önlemenin, devlete ve yurttaşlara bir ödev olarak verildiği, herkesin dengeli ve sağlıklı bir çevrede yaşamaya hakkı olduğu"nu belirtir. 1983 tarihli çevre yasası yürürlüğe girmiş ancak, yasanın öngördüğü "Çevresel Etki Değerlendirilmesi" Yönetmeliği başta olmak üzere birçok yönetmelik henüz çıkarılamamıştır.

Uluslararası çevre politikalarına gös atacak olursak; Türkiye'nin uluslararası işbirliği çerçevesinde yürütülen Akdeniz Eylem Planı, Birleşmiş Milletler

Çevre Programı, UNEP, Ozon Tabakasının Korunması, Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi gibi çalışmalara taraf olduğu görülür.

Görülmektedir ki, bugüne kadar çıkarılan yasalar ve imzalanan anlaşmalar uygulamalara gereken ölçüde yansıtılmamış, yukarıda kısaca değinilen sorunlara yeterli çözümler getirilememiş, dengeli ve sağlıklı çevreler yaratılmamıştır.

Öneri Çözüm Yöntemleri

Doğal çevrenin, betonlaşmanın neden olacağı "kentmezarlar" yaratacak olan kişisel çıkarlar yerine toplum yararını gözetecek biçimde korunarak düzenlenmesi gerekir.

Bireylerde çevre bilincinin geliştirilmesi ve sokaklarını, alanlarını kentlerini düzenleyebilmeleri için mahalle ölçüğünden başlayarak gönüllü kullanıcılardan oluşan sivil örgütlerin kurulması, çevre bilincinin yerleştirilmesi bakımından gereklidir. Bu sivil örgütlerin gerektiğinde üniversiteler, meslek odaları ve birbirleriyle dayanışma içinde olması gereken merkezi ve yerel yönetimlerle işbirliği içinde olmalıdırlar.

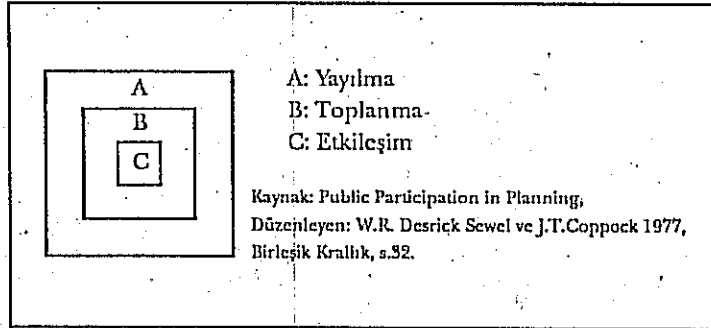
Planlamada anahtar kavram olması gereken "KATILIM"; planlama sürecinin tüm aşamalarına egemen olarak toplumu oluşturan tüm bireylerin eylemlerine yansımalıdır. Toplumların tarihsel, kültürel, geleneksel, yöresel, sosyal, ekonomik, siyasal yapılarını göz önünde tutan bir "KATILIM SİSTEMİ" ile farklı yaşam biçimlerinin gereksindiği mekanlar yaratılabilir. Üzerinde yaşayanların serbest iradeleriyle yaratılan mekanlar gelecek toplumlara birer kültür hazinesi kazandırabilir.

BİLGİ, ÇEVRE ve YAŞAM için ise bu bilgiyi edinme, yayma, birbirimizin eğitimine katkıda bulunma (etkileşim) sorumluluğunu taşımalıyız.

Sonuç

Teknolojinin önemli aşamalar kaydettiği, siyasal düşünce gelişiminin ise gerilere kaldığı çağımızda, toplumların gereken sıçramayı gerçekleştirme sorumluluklarını kavramaları, günümüz insanı-

Planlamada anahtar kavram olması gereken "KATILIM"; planlama sürecinin tüm aşamalarına egemen olarak toplumu oluşturan tüm bireylerin eylemlerine yansımalıdır.

Şekil 1: Halk Katılımı
Kutusu

Yöntem	Bilginin Yayılımı			Bilginin Toplanması			Etkileşime Geçiş		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C
Davranış ve tutum araştırmaları						○			
Mevcut siyasal yapı			△			△			○
Basın ve diğer kitle iletişim araçları			○						△
El ilanları ve diğer genel reklamlar			○						△
Ayrıntılı raporlar									
Uzman raporları		○						△	
Danışman grupları									
Halk Forumları					△			○	
Toplum çalışanları		△	△		△	△		△	○
Sergiler			○						
Çalışma grupları/takımlar		△			○			△	
Genel toplantılar		△	○			△			△
Komiteler vb. oluşturulması					△				
Yorum yolları						○		○	

ANAHTAR:
△ İlgili
○ Temel kullanım
A büyük seçkin grup
B küçük seçkin grup
C bireyler gibi genel halk

Kaynak: Public Participation in Planning, a.g.e. s.35

Şekil 2: Halk Katılımında Belirli yöntemlerin ikinciil amaçlarla ilişkisi

nın hedefini ve gelecek nesillerin yaşam kaynağını oluşturmaktadır. □

Kaynaklar

1. A.H. BIRCH, Representation, Pall Mall, London, 1971.
2. Michael FAGANCE, Citizen Participation in Planning, Great Britain, 1977.
3. M.EVANS, Karl Marx and the Concept of Political Participation. Participation in Politics, G. Parry (ed.), Manchester Univ. Press, s.133.
4. Dorethée Vauzelles - Barbier, "Public Participation in the Rehabilitation of urban centers, ISSJ, Vol.XXX, No: 3, 1978 ss.536-559.
5. Ruşen KELEŞ, Kentleşme Politikası, İmge Yayınları: 19, Ankara, 1990, s.61.
6. Eric FROMM, İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri, I. Payel, s.258.
7. Gilles LAPOUGE, Utopie et civilisation, Flammarion, s.10.
8. Kürşat BUMİN, Demokrasi Arayışında Kent, Ayrıntı Ya: 20, İstanbul, 1990, ss.36-37.
9. Ruşen KELEŞ, a.g.e., s.61.
10. Lewis MUMFORD, La cité a travers l'histoire, Sevil, s.209.
11. Kürşat BUMİN, a.g.e., s.56.
12. Ruşen KELEŞ, a.g.e., s.61
13. Anatole KOPP, "Architecture et vie Sociale", Esthétique et Marxisme, 10/18 içinde.
14. Art Press, Jun 1979.
15. Kürşat BUMİN, a.g.e., s.78.
16. Catherine COIT, "Aux U.S.A., l'expérience des 'advocate' et 'radical planners'", Autrement, 6/76 içinde; Michel Ragon, L'Architecture, Le Prince et la Démocratie, Albin Michel, s.151.
17. K.BUMİN, a.g.e. s.143.
18. John F.C. TURNER, Le Logement est Votre Affaire, Sevil.
19. Christopher ALEXANDER, Une expérience d'urbanisme démocratique, Sevil.
20. K.BUMİN, a.g.e., ss. 151-152.
21. M.FAGANCE, Citizen Participation in Planning, Great Britain 1977, s.9; Loveday (1972), s.130.
22. M.FAGANCE, a.g.e., s.9; Parker (1972) ss.34-35.

Şehir Plancıları Odası
Planlamada Halk
Katılımı Komisyonu,
K.Akkoyunlu, C.Erol,
F.İşık, S.Tokcan,
Ö.Türksoy'dan
oluşmaktadır.
Komisyon, Mayıs
1990'dan bu yana
çalışmalarını
sürdürmektedir.

Planlamada Halk Katılımı Sincan Belediyesi Deneyimi

Haz.: Planlamada Halk Katılımı Komisyonu

Şehir Plancıları Odası bünyesinde çalışmalarını yürüten "Katılım Komisyonu", 22 Aralık 1990 tarihinde, Sincan Belediyesi'ni ziyaret ederek, yetkililerle, halkın belediye çalışmalarına katılımı konusunda, bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu konudaki uygulamalarının gelişmesini umduğumuz Sincan Belediyesi'nin bugüne kadar olan çalışmalarının diğer belediyelere de örnek oluşturmasını diliyor, toplantının bir özeti sizlere de iletiyoruz.

Katılım Komisyonu (K.K): Şehir Plancıları Odası bünyesinde Katılım Komisyonu olarak çalışmalarımızı sürdürürken, Sincan Belediyesi'nin "Halk Katılımı" konusunda çalışmaları olduğunu öğrendik. Bu çalışmalarınızın kapsamı ve ayrıntıları konusunda bilgi almak ve gerekirse bu konuda sizlerle işbirliği yapmak üzere burada bulunuyoruz.

Belediyeniz hangi ölçekte katılımı gerçekleştirmek için çaba gösteriyor. a) Planlama, b) Uygulama, c) İşletme.

Belediye Yetkilisi (B.Y.): Önce, çalışmalarımız hakkında

genel bilgi vermek istiyorum. Biz, planlama deyince, öncelikle teknik sonra sosyal ve kültürel konuları ele alıyoruz. Sincan, çok değişik grupların bir araya geldiği bir ilçedir. Yerel yönetim olarak, bu farklı grupları kaynaştırmak için spor alanları, yeşil alanlar açtık. Çok değişik çevrelerden gelen her kesimde, Sincanlı bilincini yerleştirmek amacındayız.

Sincan Belediyesi'nin seçim ilkesi, katılım ve şeffaflığı. Katılımcılık ile halk temsilcileri aracılığı ile kararlar alınması ve halkın görüşlerinin alınarak karar aşamasına yansıtılması hedeflenmiştir.

Biz, Sincan'da iktidara geldiğimiz zaman Sincan'ın 4200 hektar mücavir alanı vardı, bunun yarıya yakını da yapılaşmış durumda idi. 1987'de, 770 ha ilave imar planı da onaylanmıştı. Bu planları revize etmeye kalktık, ancak çok büyük değişiklikler gerektiriyordu. Bu planları yeniden yapmak çok uzun bir zaman alacaktı. O dönemde, biz, bu planları hem zaman hem de ekonomik açıdan revize etmeyi uygun görmedik. Ufak değişiklikler ile yolları

bir parça genişleterek, mevcut yapılaşmayı biraz koruyarak, bu planların uygulama aşamasına geçtik ve 660 ha parselasyon planlarını yaptık. Tapuya tescil ettirdik. Şu anda 120 ha civarında bir uygulamamız var. Bundan başka, organize sanayi bölgesinde, 140 ha 1/1000 ölçekli uygulama imar planları yapılacak alanımız var. Bu alanın, planın daha yüksek rant vermesi için gerek Sanayi Odası'nın gerek Şehir Plancıları Odası'nın görüşlerini alacağız. Bu arada, uygulama öncesi, henüz bir planlama süreci yaşamadığımız için bu konuda sizi bilgilendiremeyeceğim. Ancak, size, uygulama aşamasındaki çalışmalarımızdan örnekler verebilirim. Uygulama imar planları tamamlandığında, hemen tapuya göndermeyip, ilgili mahallelerde gerekli duyurular ile halkı imar planlarını incelemeleri için belediyeye çağırarak. Örneğin, Kaşyacılar'da çarpık yapılaşma vardı. Planın tamamlanmasından sonra halkın önerilerine açıldı. Planlanan yolun 2 m. kaymasını isteyenler ya da bahçesinin, kömürlüğünün, ağacının korunmasını isteyenlerin

önerilerine göre kısmi kaydırılmalar yaparak, mevcut yapılaşmayı koruyarak %90-95 başarı ile herkesin memnun olacağı şekilde sorunu çözdük. Böylece, hem o insanlar için politik olarak verdiğimiz sözleri yerine getirmiş olduk hem de 18. madde uygulamasıyla %35 oranı ile elde ettiğimiz arsalarla belediyesine gelir sağlandı.

Diğer ilçelere göre, bizim önemli bir avantajımız, burada gecekondulaşmanın olmamasıdır.

Uygulama aşamasında, gördük ki imar islah planları geçen yıldan beri uygulanmıyor, sorunlar çıkıyor. Vatandaşlardan bu konuda gelen dilekçelerin on beş gün cevap verilme müddeti var. Biz bu dilekçelerin incelenip, cevaplanmasını 2 - 3 güne indirerek, bu süreci hızlandırdık.

Bir de, "Katılında Yeni Model Arayışları" adı altında bir toplantı düzenledik. Halk katılımını nasıl sağlayabiliriz? Demokratik kitle örgütlerinin ve meslek örgütlerinin katılımını nasıl? Bu konular tartışıldı.

1. Gecekondu Önleme Bölgemizi oluşturan Karşıyaka, Ulubatlı Hasan ve Gaziosmanpaşa Mahallelerinde kooperatifleşme oldukça yoğun, hep siteler var. İlk başta şöyle düşünmüştük: Kaldırımların döşenmesi için malzemeyi biz verecektük; her apartman yöneticisi de sakinleri ile kaldırımlarını döşeyeceklerdi. Yani malzeme belediyeden, işçilik halktan olacaktı. İş uygulamaya geldiğinde bunun kolay olmadığını gördük. Yöneticiler, normalde aldıkları bile zor topladıklarını, bu tür bir işbölümünü yürütmeyeceklerini belirttiler.

1991 yılı itibariyle, planlama, ulaşım, yeşil alan, sağlık konularında halkın söz ve karar sahibi olması hedefleniyor. Halk katılımı, emek katılımı ve söz ile karar süreçlerine katılım çerçevesinde düşünülüyor. Sincan Belediyesi, şu anda, uygulama ve işletme aşamalarında halk katılımı deneyimine sahip.

K.K.: Yerel yönetim kurumlarına, halk katılımını kolaylaştıracak önermeler getirilebilir mi?

Belediye Yetkilisi: Biz bu amaçla, Halkla İlişkiler Bürolarını kurduk. Planlama aşama-

sından başlayarak, mahallenin örgütlenmesi için ve tüm sorunları, sokak sokak, apartman apartman irdeleyerek ele almak istedik. Ceçen yıl halkla ilişkiler bürolarımız açılmadan önce, amaçlarımızı, zaman ayırıp da bu insanlara anlatamıyorduk. Bu büroların açılmasıyla, bu sorun aşıldı.

Bir de, düzenlediğimiz "Sincan Kent Kurultayı" ile Ankara'daki yoğun yapılaşmaya karşın, Sincan'ın önemini kavranarak, sahip çıkılmasını amaçladık.

K.K.: Yöre halkı fiziksel çevrenin oluşumunda söz sahibi olmak için istek gösteriyor mu?

B.Y.: Sincan, Beypazarı, Gündül, Ayaş, Polatlı yörelerinde yaşayanların yaklaşık %70'i muhafazakar kesimin insanları. Bu halka bir tartışma sürecine çok zor katabiliyorsunuz. Biz, bu çemberi yeni yeni kırıyoruz. Sincan merkezinde durum böyleken, Karşıyaka'da ise insanlar kendiliğinden gelip fikir ve önerilerini belirtiyorlar.

K.K.: Yöreniz sorunlarının saptanmasında ve çözüm yolları arayışında, yöre halkının katılımı sağlanabiliyor mu? Yöre halkının, yaşamını doğrudan etkileyen kararları alınmadan önce halka danışıyor musunuz? Halk katılımını hangi anlamda ele alıyorsunuz?

B.Y.: Halkla İlişkiler Büroları ile halkın şikayetlerini ve isteklerini öğrenmemiz kolaylaştı. Halkın daha çok park, daha temiz bir Sincan'a ilişkin istekleri bize iletildi.

Biz, gerek planlama gerekse ilçenin ulaşım, sağlık, yeşil alan gibi sorunlarının çözümüne, halkın görüş ve önerileriyle veya bu öneriler doğrultusundaki karar sürecine girerek katılmalarından yanayız. Kısaca, halkın söz ve karar sahibi olmasını istiyoruz. Bunun da somut örnekleri, halkla ilişkiler bürolarımız önümüzdeki yıl daha iyi işler hale gelince görülecektir.

Halkımızın isteği doğrultusunda, her mahalleye yerel yönetimin kontrolünde bir sağlık evi, bir kütüphane, kreş ve TANSa mağazası açmayı hedefledik. Şu ana kadar üç mahallemize kütüphane ve TANSa mağazasını açtık, diğerlerini de önümüzdeki yılın programına aldık. Bu arada, her mahalleye, muh-

tarlık ve halkla ilişkiler bürolarının bulunduğu binalar yapıldı, böylece muhtarlara da mekan sağlanmış oldu. Muhtarlar ile her ay düzenli toplantılar yapıyoruz. Böylelikle, dokuz mahallenin hepsine aynı anda hizmet veremeyeceğimize göre, toplantılarda konuşarak en acil sokaktan başlayarak, tümüne hizmet götürmeye çalışıyoruz.

Bir de, trafik zabıtası uygulaması başlattık. Görevliler, telsiz ile haberleşerek, duraklarda yolcu yüklenmelerini önüyorlar.

K.K.: Planlama sürecine katılımı açısından gelecekte neler hedefliyorsunuz, sivil toplum örgütlerinin yeri ne olabilir?

B.Y.: Önümüzdeki dönemde, mücavir alanımızın genişletilmesi için karar alıp, Anakent Belediyesi'ne gönderdik. Şu an, planlanacak bir alanımız yok. Bizden önce planlanmış, biz ancak onun uygulamasını yaptık. Önümüzdeki dönemde, organize sanayi, gelişme alanı olarak 140 ha alanımız var. Bu planlama sürecini 1991 yılında işleteceğiz. Mücavir alanımızı genişletemediğimizden, nasıl bir planlama anlayışı ile kenti ne tarafa götürelim, aşamasına henüz gelmediğimiz için bu anlatıklarımız eksik kalabilir. Henüz, böyle bir planlama sürecini yaşamadık. Bu planlama sürecini yaşadığımızda, o yöredeki insanların da katılımının sağlanması konusunda gerekli duyarlılığı göstereceğiz. Biz, gerek halk gerek o yöredeki sivil toplum güçleri gerekse mesleki örgütlerin bu süreçlere katılmalarından yanayız. Bu süreçte, karşılıklı neler yapabiliriz? Sincan gerçeğini daha iyi kavrar da, bize katkıda bulunursanız memnun oluruz.

K.K.: Ülkemizde bütün kurum ve kuruluşlar, aynı zamanda bütün uygulamalar, merkezi yönetimin doğrudan ürettiği politikalardan bağımsız ele alınamayacağına göre; yerel yönetimler katılım sorunlarını merkezi yönetim ile birlikte çözmek için nasıl bir yönetim modeli önermelidir?

B.Y.: Diğer ilçelerde "İKOME", İmar Koordinasyon Merkezi'nde, gecekondu önleme projesi "GETAP" adı altında bir koordinasyon var. Anakent İmar Daire Başkanlığı'nın ve ASKI'nın önümüzdeki yıl için

programlarını aldık. Buna göre, kentün gelişimini planlama sürecinde belirlemeye çalışacağız. Genel olarak, yerinden yönetim ağırlıklı bir yönetim biçiminden yanayız.

K.K.: "Katılımda Yeni Model Arayışları" adı altında bir toplantı yapılmış. Bu toplantının sonucunda, tüm belediyelere örnek olabilecek, belediye mevzuatı ile ilgili bir çalışma yapıldı mı?

B.Y.: O konuda, 1580 Sayılı Belediye Yasası var. Bir de Büyükşehir olduğumuz için 3030 Sayılı Yasaya tabiyiz. Gerek Parlamento'da gerekse Belediyeler Birliği'nde, bu yasanın değiştirilmesi söz konusu. Bu konuda bizim, "Özerk Belediye Yönetimi" adı altında bir dergimiz çıkıyor. Bu dergide, dünya çapında yerel yönetim örnekleri inceleniyor, yerel yönetim ağırlıklı bir sistem öneriliyor. Türkiye'de nasıl bir yerel yönetim olmalıdır, tartışılıyor. Biz, kendimizi yasalarla sınırlandırmıyoruz. Gerktiğinde halkla ilişkiler büroları kurduk. Otobüs servislerimizi, değişik zamanlardaki talebe göre düzenleyen Trafik Zabitanı'nı kurduk.

K.K.: Halkla İlişkiler Bürolarındaki teknik elemanların nitelikleri nelerdir?

B.Y.: Halkla İlişkiler Genel Koordinatörlüğü'nü hukukçu bir arkadaş yürütüyor. Genel sekreterimiz ise bir psikologtur. Bu koordinatörlüğe bağlı sosyal işler, halkla ilişkiler büroları, kütüphane ve kreşler var. Bu büroların herbirinde belediyenin görevlendirdiği beş eleman var. Halkla ilişkiler bürolarında ve diğer birimlerde sosyal hizmet uzmanından memuruna kadar, farklı nitelikte elemanlar var. Bir de aynı çatı altında, ayrı bir odada muhtarımız var. Bu birimlerde, kitlelerce sevilbilecek, onları örgütlebilecek arkadaşlarımızı görevlendirmeye çalıştık. Bu arkadaşların görevleri çift yönlü: Gündüz saatlerinde apartman yöneticilerine giderek, sorun ve şikayetlerini almak, ayrıca vatandaşların, bizzat bürolara gelerek ya da telefonla bildirdikleri şikayetleri bize iletme. Kişiler, pazar günleri ya da boş vakitlerinde bürolara gelerek sohbet edebiliyorlar. Apartman yöneticileri ile de mahalle toplantılarını düzenli

olarak sürdürüyor, sorun ve şikayetleri karşılıklı çözmeye çalışıyoruz. Bu konuda el kitapları ve broşür hazırlayıp, halka dağıtmayı düşünüyoruz.

K.K.: Kullanıcılar hangi konuları, hangi ölçekte katılım içinde görüyorlar? Bir başka deyişle, daha çok kişisel sorunlar mı katılım konusu oluyor, yoksa yerleşmenin bütününe ilişkin konular da bu kapsama giriyor mu?

B.Y.: Biz, Halkla İlişkiler Büroları'nı, genel anlamda, halkın örgütlenmesi hedefi ile oluşturduk. Esas amacımız, insanları katılım sürecine çekmek ve süreç içinde insanların sorunlarına sahip çıkmasını ve sorunların çözümünde de beraberliği sağlamaktır. Belki iki yıl içinde kafamızda iyice sistematikleştirdince, bu hedeflere ulaşacağız.

K.K.: Anladığımız kadarı ile siz yalnızca temsili katılımdan değil, aynı zamanda doğrudan katılımdan da yanasınız.

B.Y.: Şimdilik halk katılımı söz konusu, ama süreç içinde, sokak temsilcileri daha sonra mahalle temsilcileri ve halkla ilişkiler büroları aracılığı ile gerçekleşiyor.

K.K.: Katılımı sağlayacak doğru yöntem de bu olsa gerek. Önce apartman yöneticisi düzeyinde daha sonra sokak, mahalle düzeyinde, daha sonra da dernekler aracılığı ile kente yönelik bir katılım. Ama burada uygulama, bireysel başlamış. Yerel yönetimlerin uygulamalarında, bizim gözlediğimiz kadarı ile bir konuda karar veriliyor, sonra onu onaylatmak, uygulamak üzere halka götürülüyor. Bu da belki katılım olarak yorumlanabilir. Ama asıl, başından itibaren insanları bilgilendirmek, onların süreç içinde yer almalarını sağlayarak birlikte karar almak, gerçek katılım oluyor. Sizin uygulamalarınız nerede duruyor.

B.Y.: Samimi olmak gerekirse; ya halk şu işi yapalım diyor ya da biz hazırlıklarımızı yapıyoruz daha sonra halka soruyoruz. Örneğin, park için çalışmalarımızı yapıyoruz, yerini belirliyoruz daha sonra halka soruyoruz. Onlar da "iyi düşünmüşsünüz" diyorlar. Halk katılımı tamamen hayata geçirilemiyor. Bunun da politik nedenleri var. Biz halkı da bu sürece katmak istiyoruz.

K.K.: Katılım anlayışınızda kullanıcıları tanımak için yaş, cinsiyet, etnik kültür gibi ayırım yöntemleriniz var mı?

Konuşmanın başında "kentlilik" "Sincanlılık" gibi sözcükler kullandınız. Doğrusu bu çok temel bir konu. Ama kentlilik derken için içinde çeşitlilik var. Kentte çocuklar, gençler, yaşlılar, kadınlar var. Nüfusu farklı gruplara ayırmak mümkün. Dolayısıyla, halk katılımını benimseyen uygulamaya koymak isteyen bir belediyenin nüfustaki farklılaşmayı da içeren, farklı yaş gruplarını gözeten yaklaşım uygulaması gerekir.

B.Y.: Henüz o aşamada değiliz. Ama evde oturan hanımların halı kursu talepleri var. Özellikle, okulların basketbol sahası, araç gibi talepleri oluyor. Biz de mümkün olduğu kadar cevap vermeye çalışıyoruz. Süreç, o yöne doğru gidiyor.

K.K.: Katım ile ilgili olarak, belirli bir program izleniyor mu?

B.Y.: Her hafta, mahalledeki büro bir toplantı düzenliyor.

K.K.: Yerel yönetimin idarecileri ve görevlileri ile yerel topluluklar arasındaki bilgi akışı nasıl sağlanıyor?

B.Y.: Genel sosyal etkinliklerde afiş ve pankartla duyuru yapıyoruz, el ilanı basıyoruz. Mahalledeki bürolarda, muhtarın da katkısıyla apartman yöneticilerine haber veriliyor. Herkes birbirini tanıdığı için, birbirine haber verir. Danışma bürosu, diğer halkla ilişkiler bürolarına da haber verir. Muhtarın kapısına da duyuru asılır.

K.K.: Halkın, Belediye Meclisi görüşmelerine katılmaları ve görüşülmesi isteği ile herhangi bir konuyu önerme hakları var mı?

B.Y.: Halk bu süreçlere katılmıyor, haberi de olmuyor. Şimdiye kadar biz, meclis toplantılarını halka açık, bir de hoparlörle meclis toplantılarını halka yayınladık, ama şimdiye kadar, hiç soru sorulmadı. Yasaya göre, halk toplantıyı dinleyebilir ama görüşlerini belirtip yön veremez. Gündem belirleme hakkı yoktur. Belediye toplantılarında halkın söz sahibi ol-

"Sincan Belediyesi Eğitim ve Kültür İşleri Program Taslağı"ndan

Halkla İlişkiler Büroları

Ükemizde gerçek anlamda halkla ilişkiler bürolarının oluşturulması yalnızca danışma değil, katılımcı yerel yönetim anlayışının halkın kendi sorunlarının çözümü doğrultusunda bilinçlenip, örgütlenmesinin birer mekanı, birer aracı olan halkla ilişkiler bürolarının ilk ciddi örneğini Sosyaldemokrat Sincan Belediyesi vermektir. Sincan'ın dokuz mahallesinde; Muhtarlık ve Halkla İlişkiler Büroları oluşturulmuştur. Bunların beşi hizmete açılmış, diğer dördü de kısa sürede hizmete girecek duruma gelmiştir.

Halkla ilişkiler büroları belediyemizle halk arasında köprüler konumundadır. Bu bürolar belediyemizin tanıtım ve reklam panolarıdır. Buralar yalnızca halkın şikayetlerinin ve belediyeden isteklerinin araştırılıp, ilediği şikayet veya danışma büroları değil, aynı zamanda, halkın kendi sorunlarının çözümü doğrultusunda bilinçlendirilip, yerel yönetim hizmetlerine katılım sağladığı yerler olmalıdır.

Yukarıda kısaca niteliğini belirlemeye çalıştığımız halkla ilişkiler büroları bu amaçları gerçekleştirebilmek için ayrıntılı bir çalışma programı hazırlayarak uygulamak zorundadır. Her büro, kendi mahallesinin, sokak sokak, ev ev, toplumsal haritasını çıkarmalıdır. Mahalle halkının siyasal, eğitsel ve kültürel yapısı incelenmeli, dolayısıyla mahallelerin belediyemizi ilgilendiren her tür sorununu tüm ayrıntıları ile belirlemelidir. Bu amaçla çeşitli anketler ve istatistiksel araştırmalar yapılmalıdır. Derlenen bu bilgiler arşivlenme-

li, tasnif edilerek, eğitim - kültür ve halkla ilişkiler genel koordinatörlüğü aracılığıyla ilgili birimlere iletilmelidir. Halkın her türden sorun ve şikayetleri yerinde saptanmalı ve bu amaçla bürolarda, evlerde ve kahvelerde toplantılar düzenlenmelidir. Mahallenin çeşitli yerlerine şikayet kutuları konulmalı ve dile getirilen tüm sorunlar takip edilip, sonuçlandırılmaya çalışılmalıdır. Yeşil alan ve ağaçlandırma çalışmasında İMECE çalışması teşvik edilmelidir. Bu amaçla, başta mahalle muhtarları, ihtiyar heyeti üyeleri ve apartman yöneticileri olmak üzere çeşitli kişilerle sıcak ilişkiler sağlanmalıdır. Kooperatifler, esnaf dernekleri ve benzeri kuruluşlarla olan ilişkiler özel bir önemle ele alınmalıdır. Esnafa, ev kadınlarıyla, üretici ve tüketicilerle zaman zaman toplantılar düzenlenmelidir. Bunların sorunlarının tartışılarak çözümlenmesi için belediyemiz ve diğer kuruluşlarla işbirliği yapılmalıdır.

Tüm bu çalışmalar yapılırken başta kültürel ve sosyal işler olmak üzere ilgili birimlere gerekli ilişki ve eşgüdümlü bir çalışma sağlanmalı ve belediyemizin etkinliklerine mahalle halkının en geniş katılımının gerçekleştirilmesi için çaba gösterilmelidir. Daha önce bir örneği görülmemiş olan böylesine önemli büroların tam anlamıyla gerçek işlevine kavuşmasının belirli bir süreyi ve yoğun bir emeği gerektirdiği de bilinmelidir. Böylesine zorlu, fakat onurlu, anlamlı bir çalışmayı yürütmek, bu birim personeli için ve sosyaldemokrat belediyemiz için sıradan bir görevi yerine getirmekten öte bir anlam taşımaktadır...

ması, gündem belirlemesi halktan ziyade bizim düşüncemiz. Süreç içinde, yasal bir dayanak bulursak, özellikle otomobiller, esnaf ve sanatkarlar gibi sivil toplum örgütlerinin söz haklarının olmasını, görüşlerini almayı istiyoruz.

K.K. Halkla İlişkiler Bürolarında çalışanların, sorunları anında çözmek için yetkileri var mı?

B.Y.: Hayır, böyle bir yetkileri yok. Ancak, bir esnaf şikayeti edilmiş ise zabıta hemen ceza kesebiliyor. Ya da yol çamurlu ise veya çöpler alınmamış ise bu şikayetler telsizle, belediye görevlilerine bildirilerek gereken yapıyor.

K.K. Sızce, "Halk katılımı" kavramının aksayan yönü nedir?

B.Y.: Kendi görüşüme göre, herkes katılımdan yana gözükse bile, pratikte kimse, herkesin, herşeyde söz ve karar sahibi olmasını istemiyor. Sorun burada.

K.K. Acaba bu sorun belirli bir "katılım modeli" olmamasından mı kaynaklanıyor?

B.Y.: Amacımız, yöneticiler, temsilciler, mahalle komiteleri ile böyle bir model yaratmak.

K.K. Dernekler ile işbirliğiniz ne yönde?

B.Y.: Esnaf ve Sanatkarlar Derneği bir de Sincan bazında siyasi örgütler var. Ancak işbirliği dense bile kimsenin bir katkısı olmuyor.

K.K. Çalışmalarınız henüz çok yeni, planlama sürecini yaşamamışsınız. Acaba gelecekte, bu konudaki uygulamalarınızdan sonra yeniden bir toplantı düzenleyip, hedeflerinize ne derece ulaşabildiğinizi ve katılım modelindeki aksaklıkları tartışabilir miyiz?

B.Y.: Halkla ilişkiler büroları, bir - bir buçuk aydır çalışıyor, daha yeni rayına oturdu. Bizim programımız, bu kış sezonunu çok iyi değerlendirip, yazın halk ile neler yapabiliriz onu programlamak. Belki, bunun işlemediğini göreceğiz.

Ben bu toplantıyı çok verimli buldum. Birgün, başkanımız da olduğu zaman sizi yine davet edebiliriz. Aziz Gürsoy, belki daha başka noktalara değinebilir. Ya da Şehir Plancıları Odası'nda bir toplantı düzenlenerek, diğer meslek odalarının katılımı da sağlanabilir. □

Harun Soydan, 1970,
Ankara doğumlu.
Bahçelievler Deneme
Lisesi'ni 1987'de bitirdi.
Halen G.Ü. Şehir ve
Bölge Planlama
Bölümü 4. sınıf
öğrencisidir.

Daha İyi Bir Çevre İçin Planlamada Çevre Duyarlı Bir Katılım*

Harun SOYDAN

Planlamaya Katılım: "Planlama sürecinde halkın istek ve arzularını her aşamada plana yansıtabilmesi ve böylece, planda çevreleriyle ilgili kararların çikartılabilmesini sağlamalarıdır." şeklinde tanımlanabilir.

Başlıkta belirtilen konu bir kavramsal model ve ilişkin öneriler biçiminde ele alınmaktadır. Şekil 1'den de anlaşılacağı üzere bu araştırma, planlama - çevre - katılım konuları üzerine oturtulmuş ve kavramsal modelin her aşaması, bir öncekiyle ilişkili olarak irdelenmiştir. Böylece, hem araştırma belirli bir düzende oluşturulmuş olurken hem de katılım kavramıyla önemli ilişkileri olduğuna inandığım planlama ve çevre başlıkları, ilgili basamakları oluşturmuştur. Planlama ve çevreyi bilmeden, katılımı irdelenmek zordur. Sonuçta giderken, bu "merdiven" yönteminin büyük yararı olmuştur.

Araştırmanın ana çerçevesini kısaca verdikten sonra işleyiş şemasını da vermenin yararlı olacağına inandım. Şekil 2'de raporun genel hatları fonksiyonel şemayla gösterilmiştir.

Şekil 2'deki fonksiyonel şemadan da anlaşılacağı gibi so-

nuca basamak basamak yaklaşmıştır. Bu basamaklandırma yapılırken de, katılım konusunda üzerinde önemle durulması gerekli kavramlar olan "Kentsel Bütünleşme", "Dengeli Gelişme", "Kamu Sorgulaması", "Halk Katılımında Haberleşme ve İletişim" ve "Yeniden Dağıtımçı Planlama" gibi alt başlıklar da bu raporda ele alınan konular arasında yer almıştır.

Şimdi de, ana başlığımız olan "Katılım" üzerinde duralım. Aslında sayfa sayısının kısıtlı olması nedeniyle bu denli geniş ve karmaşık bir konuya burada yeterince yer verilebilmesi güç. Bu nedenle, planlama, çevre ve katılım konularını, araştırmamda evrim, kavram ve tanım başlıkları altında tek tek incelerken burada sadece belli noktalar üzerinde duracağım.

İlk olarak "Katılım"ın tanımı üzerinde durmak istiyorum. Bence, katılım konusunda, şimdiye kadar, özünde aynı olması-

na rağmen anlatımda farklı olan tanımlar, "halkın planlamaya nasıl katılacağı" sorusunun henüz kafalarda tam olarak bir çözüme ulaşmamasından kaynaklanmaktadır.

Planlamaya Katılım: "Planlama sürecinde halkın istek ve arzularını her aşamada plana yansıtabilmesi ve böylece, planda çevreleriyle ilgili kararların çikartılabilmesini sağlamalarıdır." şeklinde tanımlanabilir.

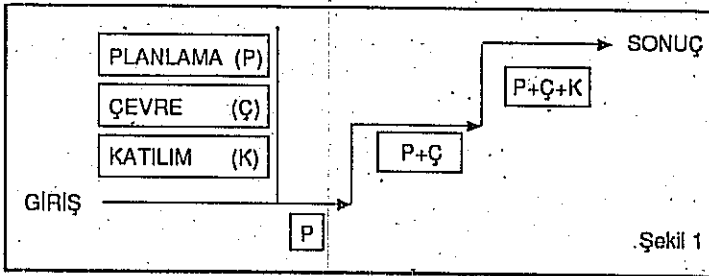
Niçin Planlamada Halk Katılımı Gerekli?

Planlamaya Nasıl Bir Katılım? sorusundan önce katılımın "niçin"lerini öğrenmek sanırım yararlı olur. Çoğu kişinin "Katılım"ın önemli olduğunu bilmesine rağmen niçinlerini de sıralaması, bu önemin daha iyi kavranması için olumlu olacaktır. Bir şehir plancısı olan Senihi Kitapçı, bu konuda şöyle der: "Planlarımız ve kararlardan birinci derecede etkilenen halkın karar süreçlerine, karar verici olarak katılımı, uygulamayı doğrudan denetleyici olarak planlama sürecinde yerini alması gerekliliği tartışma götürmeyecek kadar açık ve evrensel bir gerçektir." (Kitapçı, S. 89/2-3-4)

Şimdi bu niçinleri sıralayalım:

* Türkiye'de 14. Dünya Şehirçilik Günü çerçevesinde düzenlenen "Planlamaya Nasıl Bir Katılım?" konulu öğrenci yarışmasında birincilik ödülü ve Şehir Planları Odası Özel Ödülünü kazanan projenin, yarışmacı tarafından Planlama Dergisi için hazırlanmış özettir.

PLANLAMA 90/3 - 4

Şekil 1

1. Parlamento ve yerel seçim dönemlerinin, günlük yaşamla ilgisinin kurulamaması ve oy kazanmak için kısa dönemli önlem projelere gerek duyulması.

2. Plancının şimdiye kadarki deneyimlerinin başarısız kalmış olması ve halk yerine karar verme sürecinin başarısızlıkla sonuçlanmış olması.

3. Halk katılımı ile halkın onayını alma isteği.

4. Plancının, katılım ile görünmez totaliter güç olmaktan çıkacağı sonucu.

5. Plancının gözünden kaçan unsurlar.

6. Temsilci demokrasiyenin, katılımcı demokrasiye geçişin zorunluluğu.

7. Plancı işlerliği ve gerçekleştirebilirliğinin artacak olması.

8. Yöresel planlama kararlarını, yörede yaşayan insanın vermesinin gerekliliğine ve yararına inanmak.

9. Anlamlı bilgileri ellerinde bulunduranlarla, bu bilgilere sahip olamayanlar arasındaki eşitsizliği azaltmak.

10. Az sayıda insanın, bilgileri elde edip, spekülasyon yapmasını önlemek.

11. Kullanıcının tasarıma katılımının, bilgilenme eşitliğinden kaynaklanan karar oluşturmaya katılım olmadan, olanaklı olduğu düşüncesi.

12. Anayasa'nın, Türkiye'nin sosyal bir hukuk devleti olduğunu söylemesi ve katılımın da demokratik yönetimlerde vazgeçilmez bir unsur olarak yerini alması.

13. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ne göre, katılımın bir hak olduğu.

Katılım Süreciyle İlgili Eleştiriler

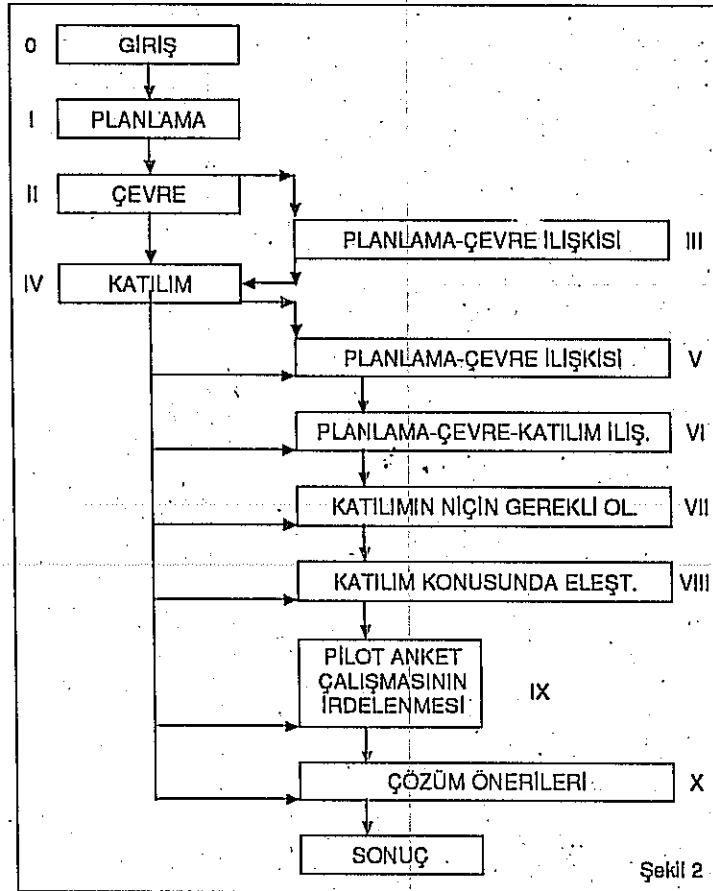
Eleştirileri, önerilerimize de yol göstereceği için iki başlık altında toplamayı uygun gördük.

1. Kısa Dönem Eleştiriler

1. Halk katılımında ortaya çıkan en kötü yanlardan birisi, katılımların çok sık görüldüğü bir şekilde, ne olup bittiği hakkında kötü bilgilendirilmiş olmalarıdır.

2. Gruplar (sivil organizasyonlar - çevre grupları), kendi konularını çözdükleri zaman diğer konulara ilgi göstermezler.

3. Plancıların daha fazla çağrıda bulunmalarında bir tehli-

Şekil 2

ke, plancılar tarafından çağrı çapı büyüdükçe, daha az ilgilenebilen gruplara karşı haksızlık olmaktadır. Çünkü, herkes toplantılara gelemede ve yer darlığı çekilmektedir.

4. Halkın katılımı hakkında önemli bir eleştiri, planlamada gecikmeye neden oluşudur. Dolayısıyla gelişmenin maliyetini yükseltir.

5. "Katılımcılık genelde halkın, para ve işgücü ile katılım anlamında algılanıyor." (Kitapçı, S. 89/2-3-4).

6. Kentlinin plan yapımına katılımı, yine kentlinin kendisini temsil için seçtiği yerel yönetimi, mesela belediye meclisini, bir kenara itip, onun yerine kendisinin geçmesi anlamına da gelebilir.

7. Katılım için yapılan toplantılarda olumsuzluk olabilir, katılımcılar desteklemeyebilir.

8. Katılımda ne yapılırsa yapılsın, yönetime küskün kişilerin bunu desteklememesi önemli bir eleştiridir.

9. Eğer plancıların, önceden saptadığı kararları varsa, bunu kabul ettirmek için manevralar düzenleyebilir.

10. "Katılımdaki bölünmeler ve giderek derinleşen görüş ayrılıkları, sonucunda kentli bireyler bir tarafta ve bu kentli bireylerin temsilciliğini yüklenmiş ve onlarca seçilmiş yönetim diğer tarafta bırakılabilir." (Heap, D., 1973).

11. "Bütün istekler kabul edilince, ilerleme sağlanamaz." (Bektaş, C., 1980).

12. Savunucu planlama anlayışını sonradan terkeden bir Amerikalı plancı Sheery Arnstein şöyle der: "Katılım, gücü elinde bulunduranların, planlar ile ilgili bütün pürüzlerin değerlendirilip, giderildiği iddiasını destekler. Dolayısıyla statükoyu devam ettirir." (Arnstein, S., 1971)?

13. Toplantılardaki bir diğer eleştiri de, plancıların halka uygun dili kullanmadıkları ve uçurum yaratıkları şeklindedir. "Halkın cahilliği, aydınların aydınlatamamalarından kaynaklanır." (LlM, W. S., 1984).

14. "Temel kanılara razı olmadan benimseülecek katılım, ancak bir ikna mekanizması olur ve suç oranı artar (Bulca, A., 1981). Böylece katılım pro-

Savunucu planlama anlayışını sonradan terkeden bir Amerikalı plancı Sheery Arnstein şöyle der: "Katılım, gücü elinde bulunduranların, planlar ile ilgili bütün pürüzlerin değerlendirilip, giderildiği iddiasını destekler. Dolayısıyla statükoyu devam ettirir."

fesyonellere, suçu kurbanın üzerine atmak olanağını verir.

15. Katılım, çoğu kez yönetimin ilgisizliği ve kötü kararlarınakarsı bir tepki olarak doğmaktadır.

16. D., Stea'ya göre: "Topluluk toplantıları yaklaşımları hiyerarşik düzenlemesiyle, ki halk, sinema seyircileri gibi, izleyenlerin sıralarında oturmaktadır, bu katılım, etkin bir aracı olmaktan çok, bir ders vermeye benzetilmektedir." (Stea, D., 1980).

2. Uzun Dönem Eleştiriler

17. Halk etkinlik potansiyelinin farkında değildir. Acaba halk kendisi için iyi olanı bilecek düzeyde midir?

18. Katılım planlanıyorsa, bununla yakın ilgili olan eğitim sisteminin de katılımı uygun değiştirilmesi gerekir.

19. Halkın yaşadığı kente sahip çıkma bilinci, daha önce de üstünde durulduğu gibi yeterince gelişmemiştir.

20. 3194 Sayılı Kanun ve yeni İmar Kanunu tasarısında halk katılımına yer verilmemiştir.

21. Halk, sadece kendi çıkarı için katılıma giriyor, bunun amacı da kendi çıkarını gözetmek oluyor.

22. Katılımın daha çok somutlaştırılması ve kurumsallaştırılması gerekir. Henüz yeni bir kavramdır.

23. Katılım, her düzeyde değişiklik getirir. Planlılar, bu görev değişikliğine ve halkı dinlemeye hazırlar mıdır? Bu konuda yeterince bilinçlendirilip eğitilmişler midir?

24. D.P.T., bugün planlama çalışmalarını denetleyebilecek bir kadroya sahip olmadığından dolayı bu sorunun çözümü, D.P.T. ile hiyerarşik bir konuma sahip, bir teşkilatın ulusal kararların verilmesinde aktif rol oynamasıyla giderilebilir (Özcan, Ü., 88/2).

25. Katılım konusuna bir başka yaklaşım, anket soruları ve sözlü görüşme gibi teknikleri uygulayarak, halkı planlama sürecine dahil etmek olmaktadır. Böyle araştırılarda, sorular basmakalıp olmakta ve profesyonelin düşünceleri katılan kişilere empoze edilmektedir. Dolayısıyla, sadece böyle bir yaklaşıma dayanarak katılım amaçlamak, epey düzeyde kalmaktadır.

Anket

Yapılan anket çalışmasında üzerinde durduğumuz örneklem tabakalarını şunlar oluşturmuştur:

1. Profesyonel tabaka (Planlama mesleği ile ilgili kişiler),

2. Yasama tabakası (Yasama organımız olan TBMM'nin üyeleri: Milletvekilleri),

3. Halk tabakası.

Profesyonel tabakada yer alan örnekler, planlama bürolarına, Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne ve ŞPMO Odası'na başvurularak belirlenmiştir.

Yasama tabakasında yer alan örnekler, toplam milletvekilleri sayısının 450 olmasına rağmen konumuz ile doğrudan ilgili olduğuna inandığımız Çevre ve Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm Komisyon üyelerinden 12'sine dağıtılmış ve 10 anket kağıdı geri alınabilmiştir.

Kentli vatandaşlar yani halk tabakası ise kentin merkez alanını, o anda yani o zaman biriminde kullanılanlar arasında örneklenmiştir.

Anketten elde edilen sonuçlardan, çözüm önerilerinde faydalanılmış ve bu sonuçlar çalışma için yol gösterici nitelikte olmuştur.

Çözüm Önerileri

1. Kısa Dönem

Yukarıda, eleştirelimizi, kısa ve uzun dönemlere göre ayırmışım. Çözüm önerilerimi de, katılım konusunda yapılan eleştirilere de birer cevap olması açısından, kısa ve uzun dönem başlıkları altında incelemeyi uygun gördüm.

Kısa dönem çözüm önerilerini de bugün yapılabilecek olanlar ve yakın gelecekte yapılabilecek olanlar olmak üzere iki gruba ayırdım.

Bugünkü Durumda Yapılabilecek Olanlar:

Planlama sürecine halk katılımı, ülkemizde bugün dahi, özverili bir yaklaşımla gerçekleştirilebilmektedir. Bugün dahi elimizde, böyle bir imkan vardır. Yapılan anket çalışmasında da görüldüğü gibi, herkesin bu konuda az da olsa bir birikimi vardır. Bugünkü planlama sürecine göre katılımın ne biçimde olacağı aşağıdaki şıklarda belirtilmiştir.

1. İlk önce katılımın kişilere göre gerekliliği hiyerarşik bir şekilde düzenlenmelidir.

2. Katılım bir sonuç getirmeli, gerçekçi olmalıdır.

3. Katılım etkin olmalı ve belirsizliklere yer vermemelidir.

4. Kargaşa ya da uzun tartışmalara yol açmamalıdır.

5. Sadece "katılmış" olmak için katılım sağlanmamalı.

6. Katılım, planıcının işlevini hiçe sayacak duruma getirilmemelidir. Yani planlar, kahvehanelerde yapılır duruma gelmemelidir.

7. Planıcı, katılımı, yapacağı araştırmanın bir alternatifi olarak görmemelidir. Ankette de görülmüştür ki, katılıma hayır diyenlerin bile doğru bir yöntemin işlenmesi ile bu sürece evet demeleri sağlanabilecektir.

Yakın Gelecekte Yapılabilecek Olanlar:

Yakın geleceği kapsayan, aşağıdaki şıklarla sıralayacağım çözüm önerileri, aynı zamanda kısa dönem katılım eleştirileriyle de yakından ilgilidir.

1. Ankette de belirttiğim gibi bu çözüm önerileri, halkın toplantılar ve haberleşme yolları ile doğru bilgilendirilmesine dayanır. Halk, planlamanın her aşamasına katılmalı ve tasarımdan uygulama sürecine kadar doğru olarak bilgilendirilmelidir.

2. Proje aşamalara ayrılmalı ve her aşamayla ilgili ortak çalışma yapıldıktan sonra, kabul edilmediği yapılan toplantılarla belirlenerek diğer bir aşamaya geçilmelidir. D.Stea'nın deyimine göre katılım: Tekrarlayan ilerleyen bir süreç, olmalıdır. (Stea, D. 1980) Böylelikle halk, kendilerine önerilen değerleri süzgeçlerinden geçirecek, dolayısıyla bilinçli öğrenme yolu ile tasarımcı ile iletişim kurar ve bu süreç içinde aruk tasarımcı da bir katılan duruma gelir.

3. Planlamaya katılım sürecinde üzerinde önemle durulan eleştirilerden bir tanesi de katılımın, planlarda da gecikme, yani zaman sorunuyla beraber planın maliyetini de yükselttiği şeklindedir. Ankette, katılımın gerek olduğunu düşünüp, çağrı olursa katılmam diyenlerin; neden olarak, bu üzerinde durulan zaman sorunu ve parasal kaynakları gösterdiği görülür. Bu önemli konuya getirilecek çözüm: "Katılım giderlerine, projenin genel bütçesi içinde yer verilmesi yani fon ayrılması

Katılım, her düzeyde değişiklik getirir. Planlılar, bu görev değişikliğine ve halkı dinlemeye hazırlar mıdır? Bu konuda yeterince bilinçlendirilip eğitilmişler midir?

Planıcı, katılımı, yapacağı araştırmanın bir alternatifi olarak görmemelidir. Ankette de görülmüştür ki, katılımı hayır diyenlerin bile doğru bir yöntemin işlenmesi ile bu sürece evet demeleri sağlanabilecektir.

olarak düşünülse de bunun yanında, katılımda çok önemli yer tutan, sivil organizasyonlara ve yerel derneklere, bu fonu denetleme yetkisi verilerek kendi içinde bir güvenlik sisteminin oluşturulması sağlanmalıdır. Böylece katılım, bu fonla, planlamada zorunlu hale getirilmiş olurken, yerel yönetimlerin ve sivil organizasyonların, denetleme yetkisiyle de "geri besleme" olayı gerçekleştirilmiş olur.

4. Kısa dönemde, katılım konusunda bir diğer önemli eleştirisi konusu olan toplantılarda, halka, planı sahiplenme duygusu verilmeli ve Stea'nın dediği gibi bir ders verme havası içinde toplanular düzenlenmemelidir. Bu toplantıların her iki taraf yönünden de yararlı olacağı unutulmamalı, halka, devamlı, işin içinde olduğu hissi verilmeli ve halkın anlayabileceği, sade bir dil kullanılmasına da dikkat edilmelidir.

2. Uzun Dönem

Uzun dönemdeki çözüm yöntemlerinin hazırlanmasında da, kısa dönemde olduğu gibi, eleştiriler göz önünde tutulmuş ve öneriler, daha kolay anlaşılabilirliği düşünülerek, şıklar halinde belirlenmiştir.

1. Anketten çıkan sonuçların biri de, özellikle halkın henüz bilgi ve ilgi düzeyinin katılım için yeterli olmadığına söylenmesidir. Buna karşın katılım konusu uzun dönemde, çevre duyarlılığının gelişmesiyle doğrudan ilgilidir. Bu nedenle eleştirilerde de üzerinde önemle durulan ve katılımın sağlıklı olarak gelişmesinde en önemli unsur sayabileceğimiz eğitim konusu gündeme gelir. "Şehirlerin yaratılması ve işlenmesi, o şehrin halkının katılımıyla olacağı gibi, onların kendi kişilik duygularının ve kontrollerinin gelişmesiyle de doğrudan ilgilidir." (Jacobs, A. ve Appleyard, D., 1987). Bunun da tek yolu "eğitim"den geçmektedir. İlköğretimden itibaren verilecek yaygın bir çevre eğitimi, çocukluktan itibaren çevre kavramı konusunda bir bilincin oluşmasını sağlayacak ve uzun vadede yarının sağlıklı, katılımcı gençleri böylece yetiştirilmiş olacaktır.

2. Eğitimin ikinci bir yönü de, katılımın doğasını en iyi bilmesi gerektiğine inandığımız,

şehir planıcıları ile ilgilidir. Kişisel uğraşların, katılım konusunda çok ön planda olduğu günümüzde, üniversitelerin, özellikle, kent ve bölge planlama bölümünde öğrenim gören öğrencilerine, katılım derslerinin verilmesi ve uygulamalı çalışmaların bu alanda genişletilmesi ile uzun dönemde üzerinde durduğumuz sorular, kanımızca, olumlu cevap verebilir niteliklere kavuşurlar. Unutulmamalıdır ki, planıcının kendisi de öğrenme ve eylem süreci içinde yer alan bir "aktör" durumundadır.

3. Katılımın uzun dönem çözümünde bir diğer fikir, demokratik yönetimin bir gereği olan yerel organizasyonlarla, sivil yönetimleri ve plancı - yönetici - halk katılımını organize edecek bir kuruluşa ihtiyaç duyulacağıdır. Katılım süreçlerinde bir organizasyon ve denetleme görevi de girecek olan bu kuruluş "Çevre Bakanlığı" olabilir. Böylece katılım konusunda görülen yetki boşluğu, bu bakanlığın bünyesinde kuracağı özel halk katılımı birimleriyle doldurulmuş olacaktır.

4. Katılım, daha önce de üzerinde çokça durulduğu gibi, ülkemizde henüz kanunlaşmamıştır. Ankette dahi katılımı hayır diyenlerden bazılarının İmar Kanunu'ndaki ilan yer ve sürelerini yeterli bulmadığı gözlemlenmiştir. Mevcut İmar Kanunu (3194) ve yeni İmar Kanunu Tasarısı katılım yönünden "açık" yasalarlardır. Bu nedenle, İmar Kanunu'nda katılım konusu ayrı bir bölüm olarak yer alabilir. Bu bölümde, katılımın tanımı yapılmalı ve katılım yöntemi ve kuralları zaman esnekliği de göz önüne alınarak açıklanmalıdır. Bu öneri, uzun dönemde halk katılımını teşvik edecek ve halkın katılımı daha güvenerek bakmasını sağlayacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak elde ettiğimiz kaynaklar ve anket sonuçları göstermektedir ki, katılım, ülkemizde ve dünyada henüz yeni yeni pratiğe dökülen ve yayılan bir kavram olmasına rağmen, insan zihnine yerleşmesinin uzun bir geçmişi vardır. Dünyada, ülkemizde de olduğu gibi fazla bi-

linmeyen katılım konusu, sorulduğunda, hemen hemen herkeşe ankette görüldüğü gibi bir şey ifade eder, ama bu ifadenin doğru ve sağlıklı olması önemlidir. Katılım kavramında en azından bazı olguların kafalarda yerleşmiş olması sevindiricidir. Ama bu olguların gelişmesi, ancak planlamaya aktif katılmak ile mümkün olabilecektir. Katılımın önemli bir kavram olduğu zaten yıllardır bilinmektedir. Önemli olan yarışma konusunda da olduğu gibi bu katılımın nasıl, yani ne şekilde, gerçekleştirileceğidir.

Yapılan anket, halkımızın bu konuda henüz yeterli bir bilgiye sahip olmadığını ve gerekli şekilde yönlendirilmediklerini göstermektedir. Bu nedenle, bundan sonra katılımın kavramsal yönünden çok, bu kavramsal bilgileri aktarabileceği, pratik yönü üzerinde durulması gerekir. Katılım konusunda gerekli doğru birikimin sağlanması bana göre, ancak bu, yıllardır üzerinde durulan kavramsal bilgilerin, pratiğe dökülmesiyle mümkün olabilecektir. Bu pratik ise: Diğer kurum ve kuruluşlar arasında öncelikle, kentli vatandaşları ilgilendiren planları ve bu planlara ilişkin projeleri gündeme getiren, kendilerinin kentli vatandaşlar için çalışmalarını devamlı yineleyen "yerel yönetimlerin" görev kapsamı içine girmektedir. □

Kaynaklar

1. Bulca, Aydan, 1981, Planlamada Halk Katılımı, İmar Planları Yapım ve Uygulama Süreçleri, ŞPMMO, Ankara
2. Cengiz, Bektaş, 1980, Cengiz Bektaş ile Mimarlıkta Kuramsal Sorunlar ve Katılım Üzerine Söyleşi, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Cilt 6, Ankara
3. Stea, D., 1980, D.Stea ile Bir Söyleşi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Cilt 6, Ankara
4. Heap Dosmond, 1973, Ambiance and Environment, The Shape of Things to be, Journal of Planning BW.
5. Jacobs, A., and Appleyard, D., 1987, Toward an Urban Design Manifesto, Planners Notebook.
6. Kıracı, S., 1989, Planlama ve Eğitim Süreçlerinde Planlıların ve Oda'nın Rollerinin Yeniden Tanımlanması Üzerine Bir Deneme, Planlama Dergisi, No: 2-3-4 ŞPMMO.
7. LİM, W. S., (Çev. İlhan Tekeli), 1984, Planlı Bir Kentel Seviyeye Doğru Yerleşim ve Çevre Bilim Sorunları, Kuram ve Uygulama, ODTÜ, Ankara.
8. Özcan, Ümit, 1988, Kent Yönetimi ve Yönetimler ve Şehir Planları, Planlama Dergisi, NO: 2, ŞPMMO Yayını.

Katılımın uzun dönem çözümünde bir diğer fikir, demokratik yönetimin bir gereği olan yerel organizasyonlarla, sivil yönetimleri ve plancı - yönetici - halk katılımını organize edecek bir kuruluşa ihtiyaç duyulacağıdır.

*Ali Vardar, ODTÜ
Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü'nden
1973'de lisans 1978'de
yüksek lisans
derecelerini aldı.
1980'den beri
F.Almanya'da Hamburg
Belediyesi'nde
çalışmaktadır.*

Meydansız Kentler

Türkiye kentlerinde çoğunlukla gerçek anlamda meydanların bulunmadığı, büyük kavşakların, mekan olarak tanımlanmamış geniş "açıklıkların" meydan olarak adlandırıldığı bile söylenebilir.

Ali VARDAR

Meydansızlık Sorun mu?

Büyük meydanların, semt meydanlarının önemli bir kentsel öğe olarak, kentlerimizin kişiliklerine olumlu katkıları olduğunu ileri sürmek güçtür. Hatta Türkiye kentlerinde çoğunlukla gerçek anlamda meydanların bulunmadığı, büyük kavşakların, mekan olarak tanımlanmamış geniş "açıklıkların" meydan olarak adlandırıldığı bile söylenebilir.

Oysa bir alanın -kentlere simgesel zenginlik kazandırabilecek- bir "kentsel meydan"

sayılabilmesi için sadece açık bırakılmış bir yer olmanın ötesinde, iki temel ölçütü yerine getirmesi de gerekir:

- Kentsel meydan, tanımlı bir mekân olmak zorundadır (hacim birliği). Bu nedenle açıklık yüzeyler mekân oluşturmaya yetmez; alan ancak onu çevreleyen yapı ve diğer öğelerle birlikte bir bütünlük oluşturur. Ortaya çıkan bütünlük (yüzey artı sınırlayıcılar) kentsel meydanlardır.

- Meydanlar hemşerilerce topluca çeşitli amaçlar için kul-

lanılabilmelidir (çok amaçlı kullanılabilirlik). Böylece meydanlar sadece üzerinden geçilip gidilen yerler değil, kentlilerin özel günlerde, kültürel, politik, ticari faaliyetler için birlikte olabilecekleri kentsel odak noktaları olarak karşımıza çıkmalıdır.

Bu ölçülere vurulduğunda kentlerimizin açık alanlarıyla ilgili şu saptamalar sıralanabilir:

- Meydan denilen açıklıkların çevre yapılarla bir bütünlüğü görülmez. Sınırlayıcı yapı kütleleri meydanı kapatmaya yönelik ele alınmadığından, meydanı oluşturması gereken mekân tanımlanmamıştır.

- Alanı çevreleyen yapıların kütle hacimlerinin ve yönlendirilmelerinin ötesinde, kendi aralarında cephe düzenleri açısından da bir bütünlük ya da uyum izlenmez.

- Alan yüzeyleri çoğunlukla trafik yolu ve kavşak olarak kullanıldıklarından, yayalar ikinci plandadır. Taşıt yollarından artı kalan kesimler yaya insanları çekecek cazibede değildir.

- Alanların yüzey düzenlemelerinde, tanımlı mekân oluşturabilme ve çok amaçlı kullanılabilirlik ilkelerine uyulmaz.

MEYDANLAR

Bir çok taddelerin birleşmesiyle husule gelen meydanlar yanında, Avrupa şehirlerinin şehir inşa sanatında hakiki bir kıymetli hisz olan anı meydanlar hususî bir maharetle inkişaf ettirilmiştir. Bu meydanlar ekseriya pazar meydanı yahut kilise meydanı yahut belediye meydanı olarak şehir inşa sanatı ve mimari bakımından en fazla göze çarpan özlü yerlerdir.

Ekseriya bu meydanları katleden yollar şehir içi münakaşesinin son hatları ile irtibat halinde bulunur. Fakat bunların heraher, bunlar sakin noktalar olmaya ve bu sebepten umumiyetle sapa bir mevkiye sahip bulunmaya mecburdurlar.

Böyle meydanların şehir yapısı bakımından ehemmiyetli yalnız plâna bakmakla anlaşılmaz. Çünkü bu meydanlar ancak binalarla birlikte bir vahdet teşkil ederler. Keza hususî binalar, yalnız büyüklük ve yüksekliğine göre, aynı zamanda yapıtı tarzında resmi binalarla bir birlik teşkil etmelidir. Böyle meydanların inkişafı mahallî idarelerin en mühim ve en müşkül vazifelerinden biridir. Bunun için memleketin en iyi kuvvetleri buraya toplanmalıdır. Bir memleketin kültürel olgunluğu ve inkişafı böyle meydanların güzelliğinde en enlihi dikkat şeklide tezahür eder.

Ernst Feuter

Komün Bilgisi, Ankara 1940 , sayfa 170

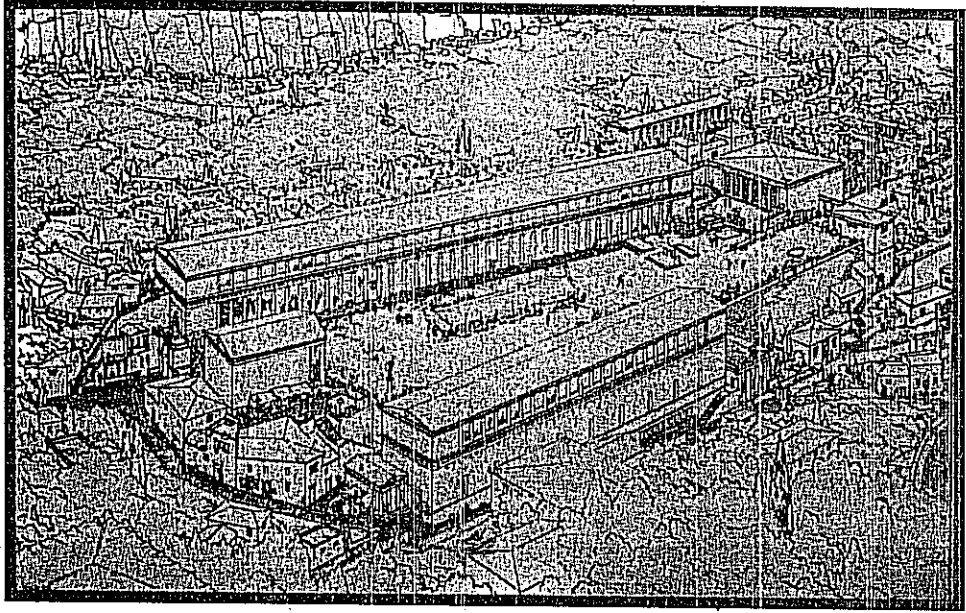
• Alanların iyileştirilmesine yönelik girişimlerde, çevre yapılar bu girişimlerin dışında tutulurlar.²

Kentlerimizde nitelikli kentsel mekanların eksikliği, daha önemli görülen sorunlar olduğundan, şimdilik göz ardı edilmektedir. Kentlerin planlı gelişmesinin sağlanamadığı, yeterli teknik altyapının kurulmadığı, belediyelerin kaynak sınırlılığı çektiği bir dönemde, kentlerin meydanlarının olup olmaması, kentsel mekan nitelikleri pek az kimseyi ilgilendirmektedir. Ancak, bugünkü Türk şehirciliğinin en önemli meselesi, adı geçen sorunları çözümlenmenin yanında, kişisiz kentlere, kentlilerin topluca kalabileceği işlevlerle canlanabilecek özgün mekanlar yaratmak yoluyla, kişilik kazandırmak da olmalıdır. Bu çerçevede, eski bir belediye başkanının belirttiği "şehirlerin gelişmesinin şimdilik mühendislik aşamasında olduğu, şehir mimarlığının sırasının henüz gelmediği" saptaması³ ilk bakışta haklı gibi görülsede, yanlış bir değerlendirmedir. Kentlerin teknik sorunları çözümlenirken de, kent inşasının sanatsal ilkelerini, yaratılan mekanların niteliğini gözden uzak tutmamak gerekmektedir. Mühendisçe ve mekan nitelikleri üzerinde durmayan yaklaşımlar, planlı ama kişisiz kent ve kent parçalarını çoğaltmaktadır.⁴

Kentlere özgünlük kazandırabilecek öğelerden biri olan meydanların tasarımı teknik ötesi bir konu olup, yaya hemşeriyi kazandırmayı amaçlayan ve meydanı bir yüzey olarak değil, çevresindeki yapılarla birlikte bir hacim olarak ele alan önerilerin kentlerin hem yeni gelişme alanlarında hem de önceden yapılaşmış alanlarında gerçekleştirilmesi küçümsememesi gereken, bugüne kadar üstesinden gelinememiş ve yarına ertelenemeyecek acil bir sorundur.

Tarih İçinde Meydan

Kentlilerin dini, siyasi, kültürel ve ticari nedenlerle açık bir mekanda toplanma gereksinimi kentsel hayatta yaşattır. Antik kentlerde agoranın ne denli önemli bir kentsel mekan oldu-

ğu, bu mekanın hangi özenle düzenlendiği bugün bile ören yerlerinde göze çarpar.

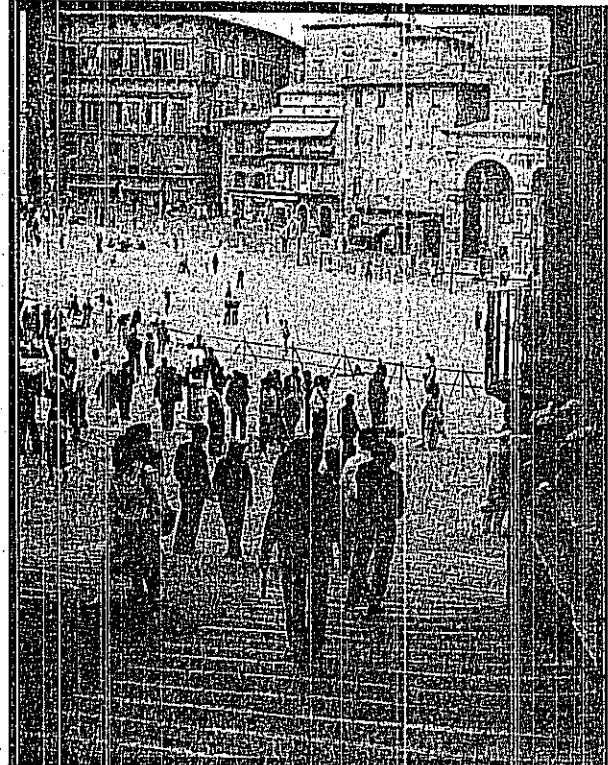
"...Yapıların önünde ve alandan geçip giden sokakların kenarları boyunca yer alan tanrı ve tanrıçaların, milli kahramanların heykelleri agorayı süslemekteydi. Agorayı koruyan tapınların tapınak ve sunakları agoranın ortasında bulunmaktaydı. Genelde kentte aşağı ve yukarı agora olmak üzere iki agora bulunuyordu. Agoraya stoalarla, tapınaklar egemendi. Salt bezemesel nitelikte olmayan, bir ya da birkaç çeşme çoğu kez önemli bir öğeydi ve kullanmaya uygun biçimde tasarlanarak yapılmıştı. Izgara planlı şehirlerin yapılmaya başlanmasının sonucunda İonia tipi agoralar ortaya çıktı. Bunlar dikdörtgen biçimli yapılır, üç tarafı stoalarla çevrili ve bir kenarı ana caddeye açıktır. Bu caddenin de gerisinde dördüncü bir stoa yer alır. Aynı zamanda şehrin bütün yolları agoraya çıkmaktadır. Bu tip büyük agoralara önce Batı Anadolu'da Miletos, Priene, Pergamon, Assos ve daha birçok Yunan kentlerinde rastlanır. M.Ö. 2. yy'a ait üç tarafı portiklerle çevrilen agoraların depo ve dükkanları da vardır. Dükkanların bir sütun dizisi ile çevrili ve üstü kapalı olan ön tarafında gezilecek yolar ve halkın oturacağı sıralar bulunur. Orta alanda ise saucuların portatif tezgahları yer alır."⁵

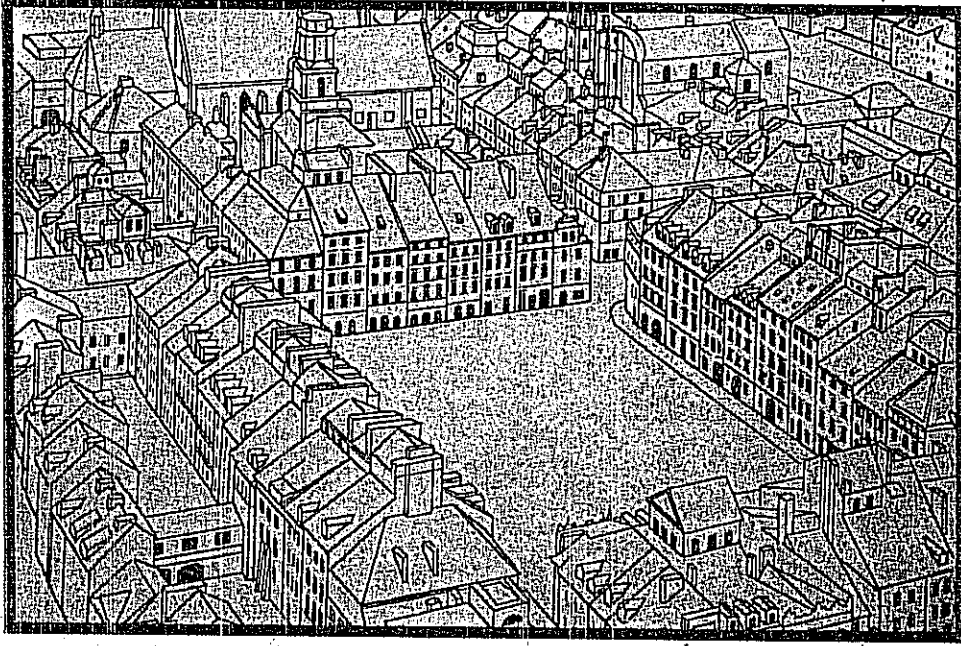
Roma döneminde agoraların yerini, önemli işlev farklılığı göstermeyen forumlar alır. Romalı mimar Vitruv yazmış olduğu mimarlık temel eserinde, ideal kent meydanı konusunda şunları belirtir:⁶

"Meydanın uzunluğuyla genişliği arasındaki oran 3 e 2 olmalı ve aşağıdaki yapılar meydanı çevrelemelidir: Mahkeme, borsa ve pazar (kötü havalarda meydan yerine kullanılabilir), hazine binası, hapisane, belediye, kentin tanrısının tapınağı ve

Bir Anadolu kenti olan Assos'un agorası (MÖ 2.-3. yy.)²⁴

Piazza del Campo, Siena, İtalya Belediye binasının (13.-14. yy) önündeki, antik bir tiyatroyu andıran meydana ortaçağda at yarışları da (palio) düzenleniyordu.

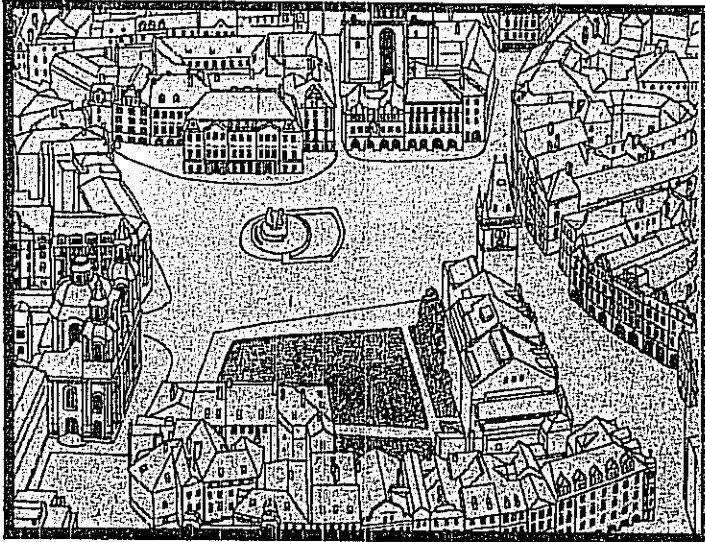

Varşova'nın eski şehir meydanı
II. Dünya Savaşı'nda tahrip edilmiş meydan yeniden inşa edildi. Meydanı çevreleyen 16.-17. yy. zengin kentsoyluların yapıları arasında bir uyum görülüyor.²⁵

ayrıca önemli hemşerilerin heykelleri. Meydanda aşağıdaki işler yapılmalıdır: Belediye meclisinin yemin töreni, devlet cenaze törenleri, devlet adına adak ve kurbanlar, vergi toplama, kamu işlerinin ihale edilmesi, memur ve emekli maaşlarının ödenmesi, çeşitli gösteri ve

kutlamalar, kütle ilgili gösteriler."

Kent meydanının toplumsal işlevi Latin ülkelerinde daha sonraki dönemlerde de sürdürülmüştür. Plaza, Campo, Piazza, Grand Place olarak adlandırılan kent meydanları, eski ağoraların devamı niteliğindedir.

Prag, Staroměstský náměstí
Yapı düzeni 13.yy'a kadar geri gidiyor.²⁶

Rönesans mimarları kent meydanlarını, kullanılabilirliğe veya gereksinimlere göre değil, formal estetik değerlere göre düzenlerler.

Buralarda insanlar, başka insanlarla karşılaşmak, sohbet etmek üzere, gezintiye, "piyasaya çıkarlar"⁷ (Bilindiği gibi Türkçe'deki "piyasa" kelimesi, İtalyanca "piazza"dan gelmektedir.)

11. - 12. yy'dan başlayarak Kuzey Avrupa'da da gelişen pazar ekonomisiyle birlikte, ortalarında belediye, kilise ve pazar meydanı bulunan, ızgara tipi yol düzeni olan kentler gelişir.⁸ Ortaçağ sonlarında, Kuzey Avrupa'da şövalye turnuvaları, 17. yy'da askeri gösteriler kent meydanlarında yapıldı.⁹

Rönesans mimarları kent meydanlarını, kullanılabilirliğe veya gereksinimlere göre değil, formal estetik değerlere göre düzenlerler. Kent merkezlerinde yan yana dizilmiş mütevazı ortaçağ evlerinin yerini, zenginleşen kentsoyluların gösterişli yapıları almaktadır. Bu dönemde meydanların sayısı artar; rasyonellik, düzen, geometri, açıklık yoluyla mutlakiyetçi devletin düzeni kentsel mekanda da simgelenir.¹⁰

19. yy.'ın hızlı, planlı ancak bazılarında göre çok mühendisçe olan kent gelişmesi Camillo Sitte'ye, şehir inşaatının -modalardan etkilenmeyen- estetik ilkelerini aramaya götüren klasik eserini yazdırır.¹¹ Kentsel meydanların tasarım ilkeleri, Sitte'nin eserinin ağırlıklı konusudur. Yazar, eski ustalarca gerçekleştirilen olumlu örnekleri inceleyerek, meydanların planlanmasında göz önüne alınması gerekli sanatsal ölçüt ve ölçüleri saptamaya çalışmıştır. Elde ettiği sonuçlar (ya da diğer plançılara tavsiyeleri) şöyle özetlenebilir:¹²

- Meydanlar kapalı (tanımlanmış) olmalıdır. Alanın çevresinin yapılarla (ya da ağaçlarla) çevrili olması mekân birliğini yaratır.

- Meydanların ortaları boş bırakılır; heykel, çeşme v.s. gibi meydan öğeleri ortada değil, yan veya köşelerde yer alırlar.

- Meydanların büyüklükleri (ölçülendirilmeleri) önemlidir. Alanın eni, boyu ve onu çevreleyen yapıların yükeklikleri arasında ilişkiler vardır.

- Meydanların, etrafındaki yapılarla (cephelerle) ve içinde yer alan anıt, çeşme gibi öğeler-

le ilişkileri vardır. Meydanlar, planlarda görüldüğü gibi, sadece bir sauh değildir.

• Güzel olarak değerlendirilen eski birçok meydan geometrik olmayıp, onu çevreleyen yapılar da düzensizdir.

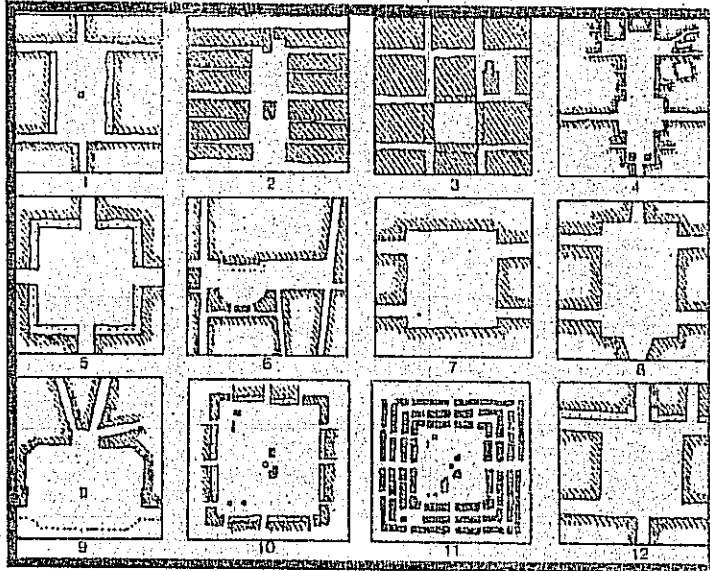
• Eski birçok İtalyan kentinde meydan gruplarının da bulunduğu ve bunların kentsel mekanı zenginleştirdikleri dikkati çeker.

Sitte'nin eseri Avrupa'da çok yankı yapar, yüzyıl değişiminde birçok plancı onun saptamalarından yararlanır. Bu eser 1925 yılında Celal Esat Arseven tarafından Türkçeye de çevrilmiştir.¹³

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki kentsel gelişmelerde meydanlar unutulmuşlardır. Devir, ulaşım mühendislerinin devridir. Arabalara öncelik tanıyan, bol şeritli karmaşık kavşaklar, yaya yollarını, meydanları ve hatta yapıları kemirirler. İnsanlar evleriyle işleri arasında arabalarıyla hızla gidip gelirken, meydanlarda oyalanacak vakit bulamazlar. Modern kent ışığa, yeşile, güneşe önem vermekte, eski sıkışıklıktan, iççelikten kurtulmak istemektedir. Böylece, yol boyunca süren klasik, yoğun kentsel dokudan vazgeçilerek, yeşillikler içinde yüzen, hepsinin güneş görmesi istenen yapılar yeşillenmektedir. Bu tür yapılaşmada kentsel meydana yer yoktur. Zaten kentliler de bu sıralar, özel ve anonim yaşamlarını keşfetmektedirler.

1975 yılında Rob Krier de Sitte'nin izinden giderek, modern kentlerde "geleneksel kentsel mekan" kavramının kaybolmasına tepki olarak, içinde dünyadaki birçok kent meydanı tiplerini de ele aldığı ünlü eserini yayınlamıştır.¹⁴ Krier, modern kentlere, kaybetmiş oldukları "kentsel mekan"ı kazandırmaya çaba harcamaktadır.

Bu ve benzer çıkışlarla birlikte, kentliler de geçen süre içinde hem özel ve anonim yaşamlarından, hem de kentlilerin sevimliliğinden sıkılmışlardır. Aynı zamanda kent yöneticileri de, 30 - 40 yıl boyunca ön planda tutulan yeşil ve otomobilin, tatminkar bir kentsel yaşamı sağlayamadığını fark ederler. Arabaların özgürlükleri giderek kısıtlanır; bol yeşilli olsa da, mekan yaratma niteliği zayıf blok yapıların yerine, denenmiş

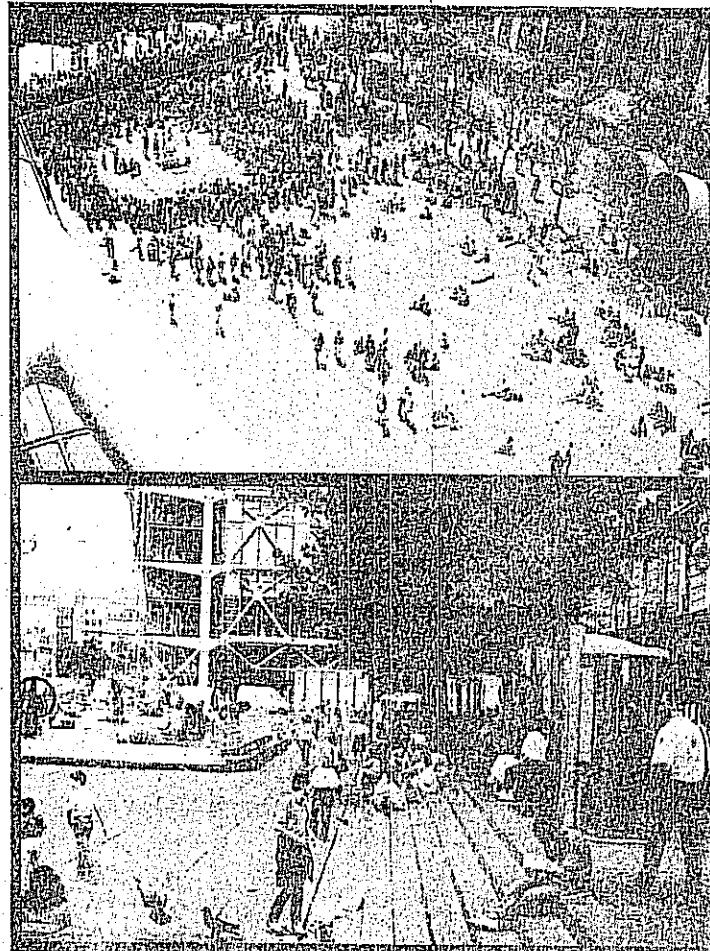

kentsel dokulara dönüşür. Sağlıklı sterillik, yoğunluğun getirdiği mekansal ve sosyal zenginliğe yenik düşmüştür. Aynı eğilimin devamı olarak, eski kentsel meydanlar da yeniden keşfedilmekte, yıllarca taşılara ayrılan meydanları semt ve kent odakları olarak yayalara geri

veren uygulamalar çoğalmaktadır.

Türk Kentinde Meydan

Doğan Kuban eski Türk kentinde genellikle meydan bulunmadığını belirtir:

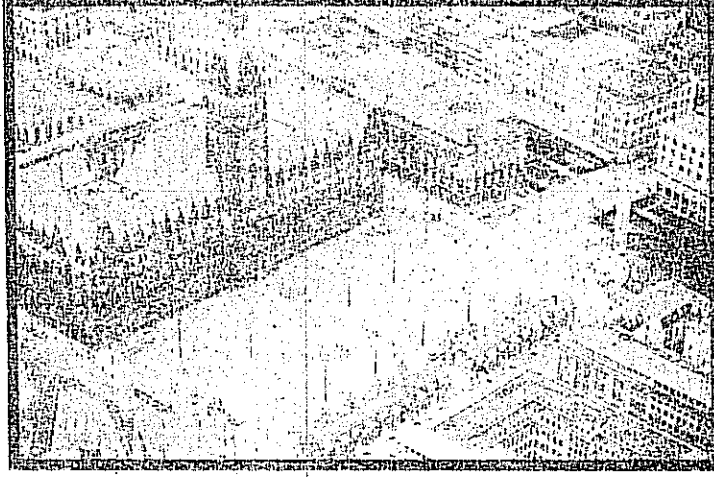
Rob Krier'in eserindeki bazı meydan örnekleri:²⁷

1. Livorno, İtalya, (1605) Piazza V. Emanuele
2. Montpazier, Fransa, (1284)
3. San Giovanni Valdarno, Toskana, İtalya
4. Piazza San Carlo, Torino, İtalya (18. yy)
5. Londra, Hannover Square (18. yy)
6. Londra, Golden Square (18. yy)
7. Catania, İtalya, Piazza Dante (1774)
8. Catania, İtalya, Piazza San Filippo
9. Floransa, İtalya, Piazza Vittorio Emanuele
10. Freudenstadt, Almanya (1599)
11. Freudenstadt, Almanya, Kemerli Meydan
12. Bordeaux, Fransa, Borsa Meydanı

Paris, G.Pompidou Kültür Merkezli'nin bitişindeki meydanlar

Açık hava gösteri yeri ve dinlenme mekanı olarak meydanlar

Hamburg Belediye Meydanı yeniden düzenlendikten sonra

Paris, La Défense Tarihi kentsel aks üzerinde yer alan meydanı "La Grande Arche" yapısı bitirmektedir. Meydanın diğer sınırlayıcılarını çeşitli büro yapıları oluşturmakta ve meydanın altında raylı ulaşım sisteminin ana istasyonu ve diğer yollar yer almaktadır. "Kentin gururu" olarak kentsel meydan.

"Türk şehrinin bir özelliği düzenli bir meydan fikrine sahip olmamasıdır. Fakat iyi incelendiği zaman büyük toplulukların toplanması için camilerin, cami avlularının yeterli olduğu görülür. Toplumsal yaşantının merkezi zaten cami olduğu için, ayrıca şehir meydanı gelişmesini teşvik edecek bir toplumsal istek de ortaya çıkmıştır. Evler gibi camiler ve külliye de kendi içlerine dönük bir mimari düzenle karşımıza çıkarlar."¹⁵

"Konstantinapolis'in ana arterleri üzerinde teşekkül etmiş

olan büyük forumlar Osmanlı çağında yavaş yavaş dolmuş ve üzerlerine çokluk büyük anıtlar gelmiştir... Bizans kentinde dışa dönük bir kent yaşantısına tekabül eden forum, Türk, İslam kentinde yerini, içe dönük bir kent yaşantısına tekabül eden camiiye bırakmıştır."¹⁶

"Halkın istifadesi için yapılan camiler, medreseler, hamam ve hanların, önceden planlı olarak, mimari perspektifleri taçlandırdıklarını görmüyoruz. Bunların en anıtsal olan caminin çevresinde, Avrupa kentlerinde rastladığımız kent meydanları gelişmemiştir. Çünkü her yapı, formal bir kent tasarımı ilişkisi olmadan işlevsel bir amaç için kurulmuştur. Türk çağında tüm kent planlaması söz konusu olmamıştır... Bireysel "performance" Türk toplumunun, bu alanda ana görüşüdür."¹⁷

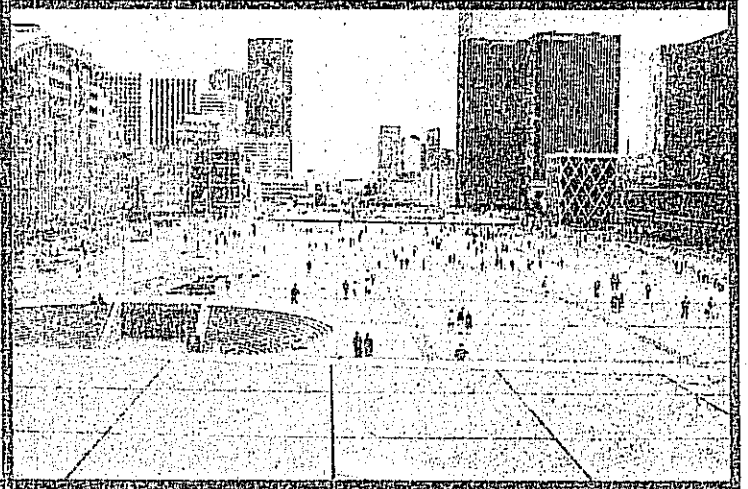
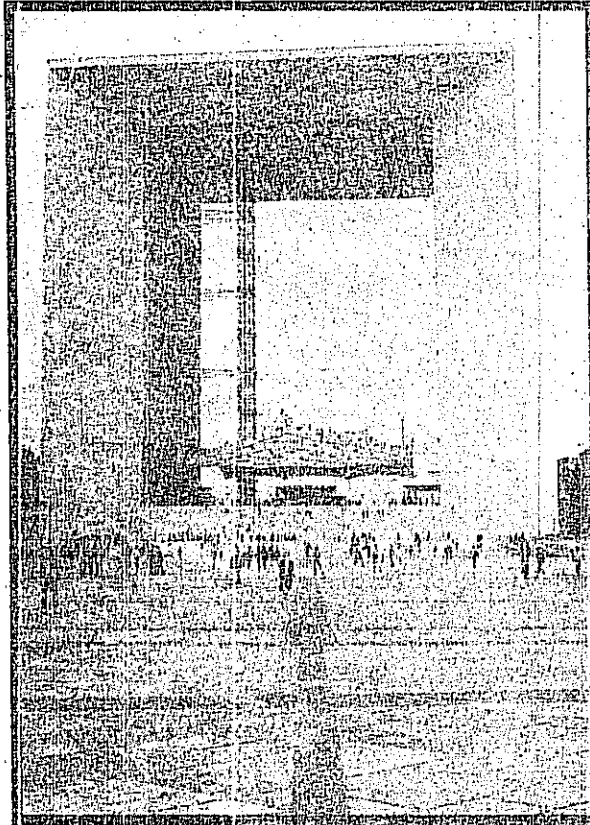
Kuban 18. yy'ni ilk yarısında İstanbul'da, özellikle Ayasofya'da, Topkane, Kabataş ve Üs-

küdar'daki meydan çeşmelerinin bütün cepheleriyle ele alınmasını yapı boyutundan kent boyutuna geçişte bir adım olarak görür."¹⁸

Türk kentlerinin kendi kendini yönetme geleneğinin pek eskilere gitmemesi de, meydan-sızlığın bir gerçekçisi olarak alınabilir. Zira birçok Avrupa kentinde meydanlar, belediye yapılarının dış mekanıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, mimarideki batı etkileri sonucu resmi yapıların inşasıyla birlikte kentsel meydanlar yaratılmaya çalışılmıştır. Bu çabalara örnek olarak Jachmund'un Sirkeci Garı (1890), Vedat Tek'in Kastamonu Hükümet Konağı (1901/1902) gösterilebilir. Yahya Ahamet'in Ankara'daki Maliye Bakanlığı'da bir meydanı oluşturacak biçimde yerleştirilmiştir.¹⁹ Ancak planlanmış özel yapıların çevrelediği meydan örneklerine bu dönemde de rastlanmamaktadır.

Cumhuriyet dönemindeki imar planlama çabaları Türk toplumunda var olan bireysel performansı, arsa ölçüğünün ötesindeki kentsel gelişmelerin yönlendirilmesini sağlayacak bir kolektif performansla kanallize etmeye yetmemiştir. Çok istenmesine karşın, kentlerin başarılı meydanlar kazanamamalarının bu durumun bir göstergesi olduğu düşünülebilir. Çünkü kamuoyundaki etkin görüşün tersine, meydanlar bina yıkarak değil, bina inşa ederek kazanılırlar. Ortada tek hacim yaratmaya yönelik bir yapılaşma için, bu yapılaşmayı oluşturacak tek yapıların kendi aralarında ve or-

tadaki mekanla olan uyumu –ya da bütünlüğü– bireysel değil, ancak toplu çabalarla sağlanabilir. Türk kentinde eksik olan, bireysel çabaların ortak bir hedefe yönelik örgüdenememesidir. Kentsel meydan bu konuda sadece simgesel bir örnektir. Bu bakımdan kentsel meydanların nadiren ortaya çıkmasının asıl nedeni –en azından son 100 yıldır– bu tür mekanların Türk yaşam tarzına, iklimine ters düştiğinden değil, kentsel örgülenmenin böyle bir oluşumu yönlendirecek düzeye gelmemiş olmasındandır. Zira köy meydanları, köy toplumsal yaşamının önemli bir sahnesidir.

Gerçi birçok imar planında öngörülen ve genellikle idari yapıların önünde, içinde cumhuriyeti simgeleyen anıtların yer aldığı mekanlar gerçekleştirilmiştir; ama bu mekanlar çoğunlukla kentsel bir meydan değil, park-tören alanı karışımı açıklıklardır. Hacim olarak değil, yüzey olarak ele alındıklarından, mekan birliğini ya da bütünlüğünü izlemek güçtür. Tanınılan hacim yaratmaya yönelik olmayan bitkilendirme ve düzenlemelerle, yüzeyel de olsa sağlanmak istenen mekan-sal birlik bozulur. Kullanım açısından ise bu alanlarda, burada örneklerini gördüğümüz kullanımı çeşitlilikleri sergilerler. Böylece, genelde kentle bütünlüşmemiş, günlük yaşama yabancı, sadece resmi törenlere ayrılmış, gösteriş düzenlemeleri olarak kalırlar.

Kentlerin önemli yapıları çokluk kendi başlarına ele alındığından, bu yapılardan yararlanarak gerçekleştirilebilecek özgün dış mekanlar oluşmamaktadır. Örneğin başkent Ankara'da ilk planlarda öngörül-müş olmasına²⁰ ve bunca yönetim, kültür yapısının inşa edilmesine karşın, kentsel meydanlardan söz etmek olanaksızdır. Opera, konser salonu, kütüphane, adliye, belediye vb. gibi yapılar inşa edilirken, ne yazık ki bu yapılardan yararlanarak başka amaçlar için de kullanılacak özgün kentsel mekanların elde edilmesi çabası görülmez. Kentin önemli yapıları, sanki sıradan yapılar gibi tek başlarına, en çok kendi parsellerinin düzenlenmesiyle ele alınırlar. Bu tür yaklaşımlar sonucu, kentleri zenginleştir-

19. yy başlarında Tokat'ta, kentin yapılaşmış alanlarının dışında kalan meydan.²⁸

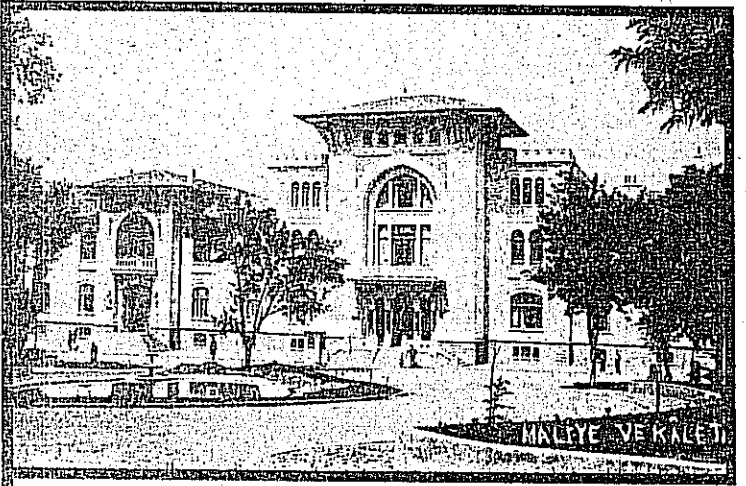
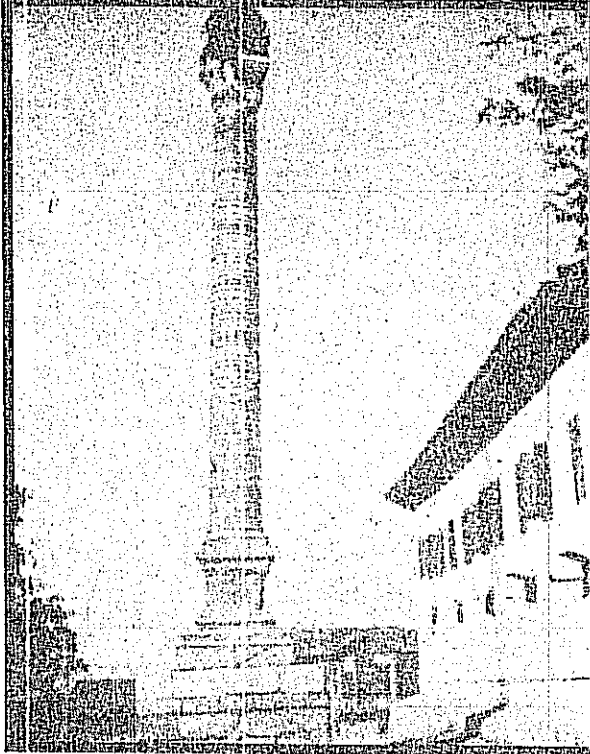
Edirne Çeşme Meydanı 1835³²

1910'larda Eskişehir'de hayvan pazarı.²⁹

Eskişehir'de bayram yeri (1916).³⁰

Maliye Bakanlığı, Ulus, Ankara, Bakanlık Jüstinyen Sütununun çevresinin açılıp, Ankara'nın ilk meydanlarından birini oluşturacak şekilde yerleştirilmiş olmalı.

bilecek mekanların elde edilme şansları boşuna harcanmaktadır. Sadece, Ulus'taki heykelin bulunduğu meydanın, şehir planında öngörülmemesine karşın, elde edilen başarılı bir mimari projeye kazanılmış bir istisna olduğu söylenebilir. Meydanın çevresindeki yapılarla ve kendi içinde bir tasarım ve mekan bütünlüğü vardır.

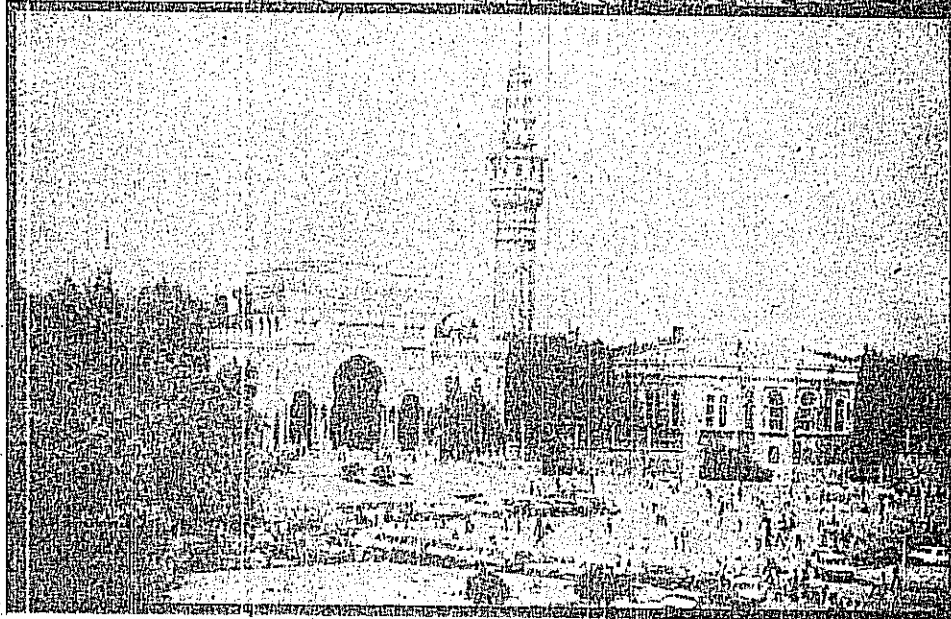
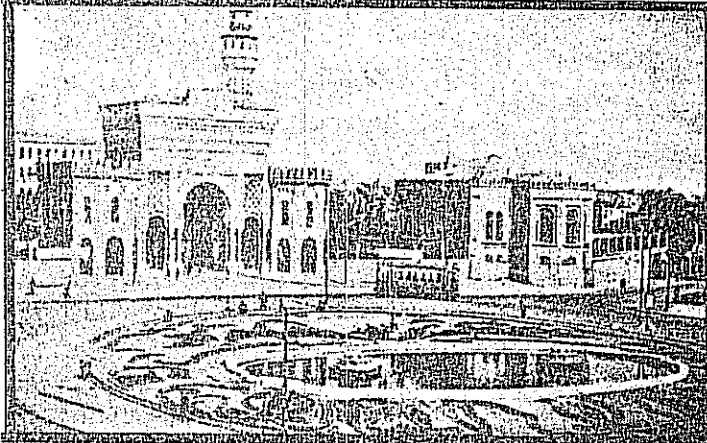
Meydan olarak adlandırılan Tandoğan, İstasyon, Kurtuluş, Sıhhiye, Kızılay, Zafer, Opera v.b. meydanların kentsel meydan olduğunu ileri sürebilmek güçtür. Aynı durum diğer kentlerdeki meydanlar için de geçerlidir. (Eminönü, Taksim, Beyazıt, Sirkeci, Üsküdar, Kadıköy Konak v.b.).

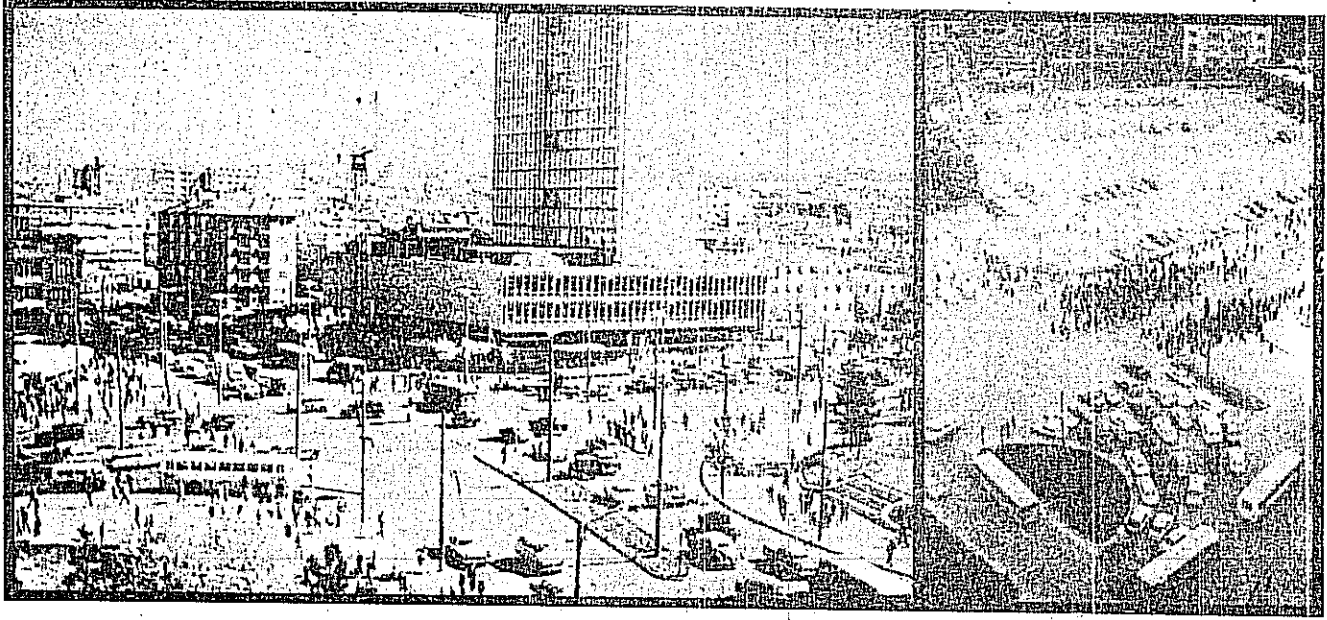
Tüm kent ölçeğinde kentsel meydan fakirliği gözlenirken, durum semt ölçeğinde nasıldır? Semtlerin durumu da farklı değildir. Eski Türk mahallelerinde, çevrelerinde genellikle, çeşme, kahve, cami, bakkal bulunan organik meydanlıklar, imar düzeninde tamamen kaybolmuşlardır. Örneğin, Jansen'in 1936 yılında, Ankara Bahçelievler Kooperatifinde önerdiği çarşı meydanı²¹, daha sonra ertafında yapılar bulunmayan, boş bir pazar adacığı olarak gerçekleşmiş, bir meydan niteliği kazanamamıştır. Planlı ve organize bir gelişme durumu böyleyken, "bireysel performans" a dayalı gelişen diğer semtlerde de semt meydanlıklarına rastlamak olanaksızdır.

Semt meydanlıkları için büyük bir potansiyel oluşturabilecek semt pazarları ya da sokaklara ya da semt dışındaki boşluklara itilmişlerdir. Özgün kent yaratmada önemli bir öğe olabilecek pazar yerlerinin bu

Ankara'da Jüstinyen Sütununun çevresi açılmadan önce (1916).31

Beyazıt Meydanı, İstanbul, 1930'larda ve 1980'lerde Meydan nerede başlayıp, nerede bitiyor?

kadar sevgisiz ele alınmalarını kavramak güçtür.

Meydanlarda olabilecek, ancak bugün büyük kentlerimizde ortadan kalkmış olan bir faaliyet türü, özellikle çocuklar için, bayram eğlenceleridir. Eskilerin sık sık andıkları bayram kutlamaları bugünkü kentlerde ortadan kalkmışlardır. Bu değişimin toplumsal olduğu kadar mekansal nedenleri de vardır. Amaca uygun ve cazip yerlerin olmaması sonucu, bazı faaliyetlerin gelişmemesi doğaldır. Bayram eğlenceleri, kutlamaları (resmi törenler değil), diğer sosyal ve kültürel etkinlikler için kentlerde mekanlar yoktur. Aysa bu tür kullanımlara en uygun mekanlar kentsel meydanlardır.

Semt meydanları kentsel mekanla uyumlu ağaçlandırmalarla semtlere yeşil alan gibi de hizmet verebilirler. Üzerlerinde yoğun faaliyet olmadığı zamanlarda insanların banklarda oturup birbirleriyle sohbet edebileceği, çocukların oyun oynayabileceği mekanlardır. Bu yolla kentlerde, bakımı daha kolay olan, kentsel peyzajla tutarlı, fazla alan gereksinmesi olmayan, çok amaçlı kullanılabilir dinlenme alanları artırılabilir. Ancak bizim kentlerimizde, çok yanlış bir şekilde, sınırlı mevcut yeşil alanlar, gürültülü ticaret ve eğlence alanları olarak kullanılmaktadır (Gülhane Parkı, Gençlik Parkı v.b.).

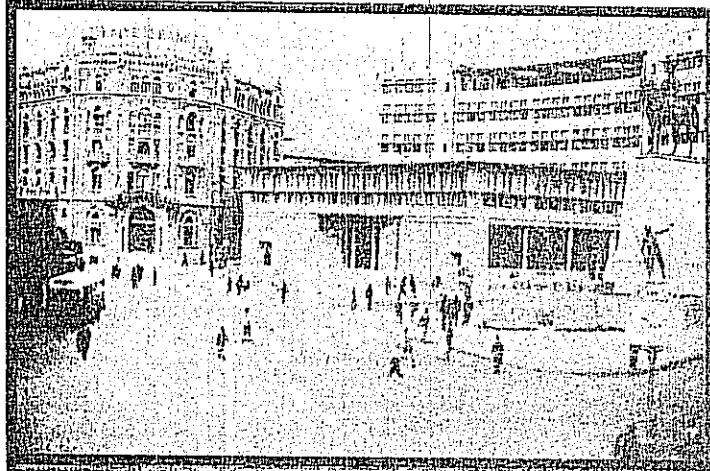
Kentlerin planlı gelişen kesimlerinde bile –özellikle toplu

konut tipi projelerde– yaygın olan blok ya da apartman tipi yapılaşmalarla birlikte, olumlu kentsel mekan niteliği ve bununla bağlantılı olarak, kentsel meydan yaratma endişesi ne yazık ki henüz gözlenmemektedir.

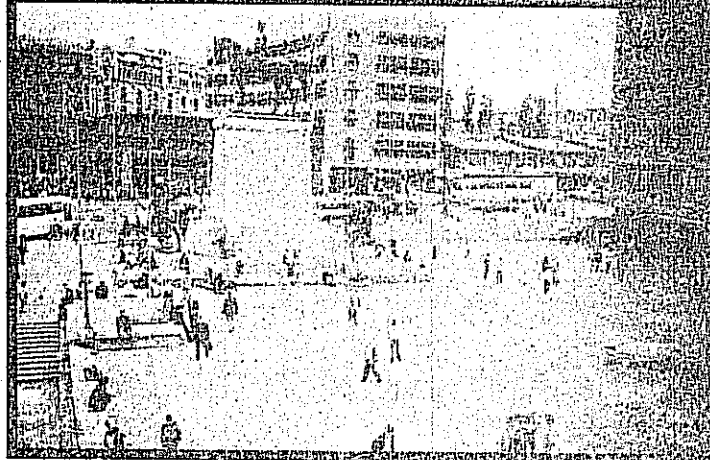
Yızi boyunca sıralanan tüm olumsuzluklara karşın, son yılların bazı girişimleri ileriye iyimsel bakılabileceğimizi göstermektedir. Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin Ulus'ta yürütülen Hacı Bayram Projesi birçok bakımdan Türkiye'de öncü bir

Eski Kızılay binasının boş arsası (1990) Yapılaşma –olacaksa– çevreyle dengeli, yaya meydanı oluşturmaya yönelik olmalı.

Kızılay Kavşağı, Ankara, 1960'larda

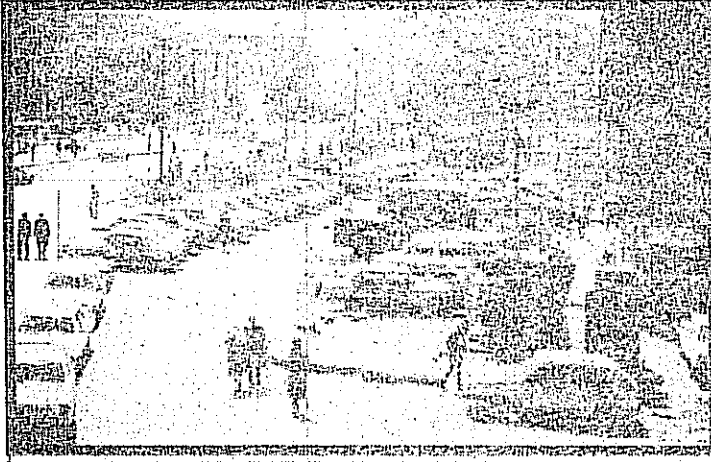

Ulus, Ankara (1930'larda) Arabalar yokken Ulus meydanmış.

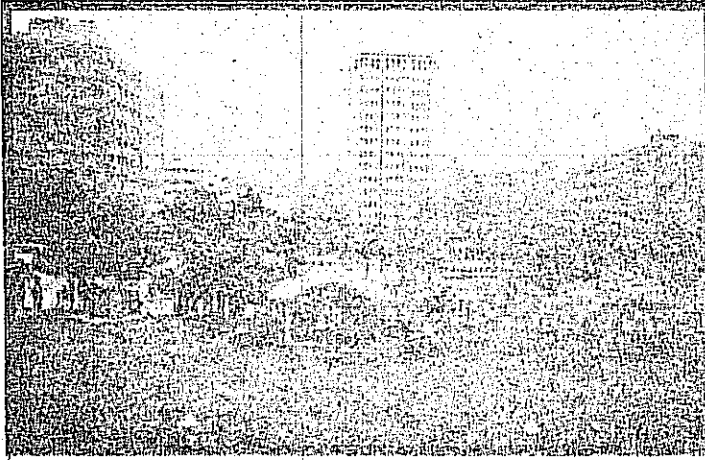

Ulus, Ankara (1989) Arabalar çoğalınca, meydan başarılı bir projeye kenara çekilmiş.

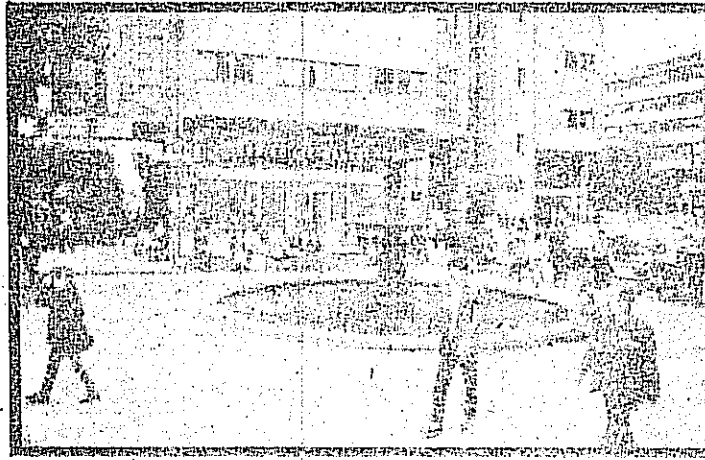
Sihhiye Meydanı, Ankara
Özellikle yaya hareketleri, mekan tanımlayıcı düzenleme ve bitkilendirme, Abdi İpekçi Parkı'yla ilişkisi açısından gözden geçirilmesi zorunlu. Hızlı geçilip gidilmesi gereken bir yer.

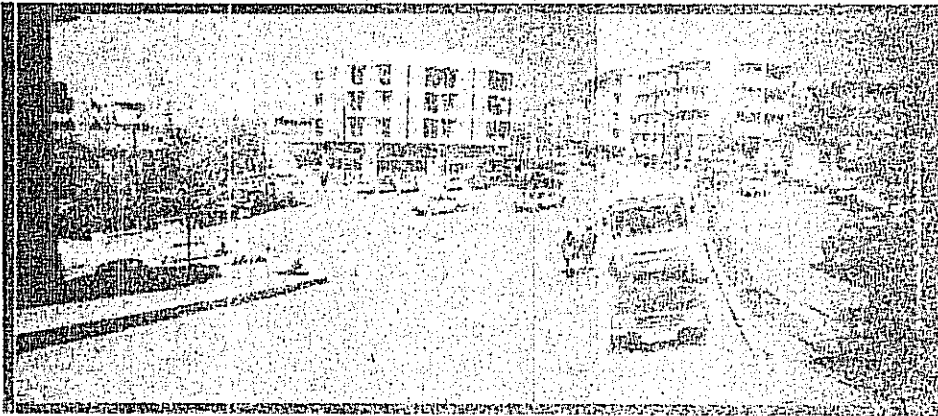
Zafer Meydanı, Ankara
Meydana ve çevreye saygısız yapılanmaya örnek; alan düzenlemesi mekan birliğini bozmuş, kullanışsız yeşil alanlar, kaybolmuş bir heykel, bir zamanlar meydan olduğu bile anlaşılmıyor. Hemşerileri burada oyalanmaya özendiriyor.

Izmir Caddesi, Ankara
Yol ortasına konan havuz, yayalara yönelik bir "mekan" yaratmak için yetersiz kalmış.

Gaziosmanpaşa Meydanı, Ankara
Meydandan çok geniş bir yol niteliğinde, yayalar unutulmuş.

proje gibi görünmektedir.²² Projenin öncü niteliği şu nedenlerdedir:

* Hacı Bayram Meydanı, sadece alan düzenleyerek değil, alanı yeniden tanımlayan yapıları inşa ederek oluşturulmaktadır. Hacı Bayram açılan bir meydan değil, inşa edilen bir meydan olarak düşünülmektedir.

* Proje çerçevesinde, yöredeki işyeri sahiplerinin ve kiracıların da sürece katılması amaçlanmaktadır.

Bu yaklaşım -bildiğimiz kadarıyla- başka belediyelerde henüz uygulanmamış bir yöntem olduğundan, gelecekte kentlerimizde benzer projelerin uygulanmasının yaygınlaşması beklenebilir. Bu projenin başarıyla tamamlanması, Türkiye'de bu tür örneklerin oluşturulabileceğini göstermesi bakımından çok önemlidir.

Ayrıca İstanbul Eminönü Meydanı'nın nasıl düzenleneceği konusunda Belediye ile Karayolları arasındaki tartışma da ilerisi için umut vericidir. Belediye, Karayollarının düzenlemeye taşıtlara öncelik veren ve meydanı bir kavşak gibi ele alan projesini eleştirmekte, yayalara öncelik verilmesini istemektedir.²³

Sonuç Yerine Görev Dağılımı

Kentsel meydanlar gerek kullanım, gerek sembolik açıdan hala kentlerin önemli bir ögesi olup, bu özgenin değerlendirilmesi Türk kentlerinde artık ihmal edilmemelidir. Bu çerçevede herkes bir görev düşünmektedir:

* Yerel politikacılar kentlerin yapılaşmış alanlarında meydan olma potansiyeli olan mekanları, çağdaş kentsel meydan prensiplerine göre yeniden düzenlenmeli, başlatılan çalışmalarını hızlandırmalıdır. Yeniden düzenlemelerde sadece mühendislik ve özel taşıt trafiğini kolaylaştırma hedefleri ön plana çıkmamalı, yayalara yönelik, özgün mekanlar amaçlanmalıdır. Unutulmamalıdır ki, seçmenlerin çoğunu yayalar oluşturmaktadır.

* Meslekdaşlar planlama çalışmalarında kentsel meydanla-

rı, çağdışı, gereksiz, nostaljik, taklitçi bir özlem olarak görülmeli, tüm güçlüklerle karşın, planlılığın başlangıcından beri çok önemli bir kentsel öge olan bu tür mekânlarda ısrar etmelidirler. Ancak, imar planlarında sadece meydan yaratma fikri belgelenebilir. Kentsel meydanın yaratılabilmesi için, belediyelerce imar planlama ötesi özel proje ve girişimlere olanak tanınması gereklidir.

• Mimarlar ve inşaat sahipleri bina yaparken/yaptırırken sadece kendi yapı ve parsellerini değil, yapının tüm kentsel çevreye de ne kazandırdığını sorgulamalı, her yapının çevresine uyum sağlamak zorunda olduğunu gözden çıkarmamalıdır.

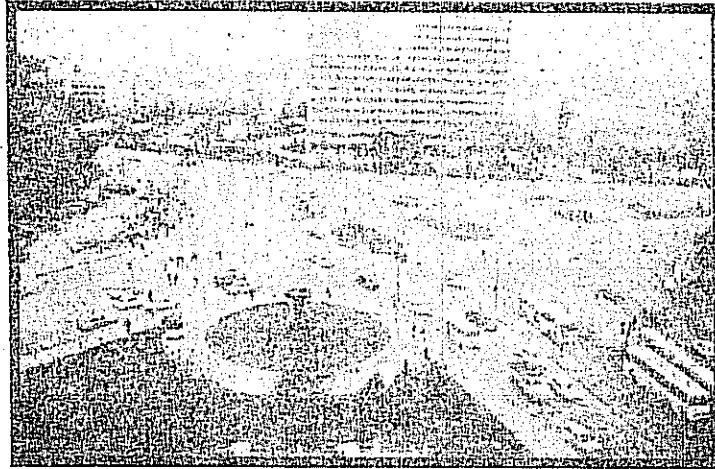
• Belediyelerin teknik elemanları, yapılara ruhsat verirken sadece teknik koşullarını yerine getirilip getirilmediğine bakmanın ötesinde, yapıların estetik durumunu da incelemeli, gereklüğünde bir bilene sormalı, sorunlu durumlarda mimar ve mal sahibiyle diyaloga girinmelidirler.

• Ulaşım mühendisleri ulaşım sorunlarına çözüm getirmeye çalışırken, planlamanın teknik ötesi meselelerini plancı ve mimarlara danışmalı, lobsiz yaları unutmamalıdır.

Ancak İstanbul'un en güzel meydanlarından biri olan ve düzenlenmesi için hiçbir yatırım gerekmeyen Beyazıt, Çınaraltı'nın yıllardır tüm tartışmalara karşın, işportacılar tarafından kazanılmamış olduğunu görebiliriz, kentlerimizin yakın gelecekte kendilerini zenginleştirebilecek yeni meydanlar kazanabileceği hakkındaki sınırlı iyimserliğimiz de gölgelenmektedir. □

Notlar:

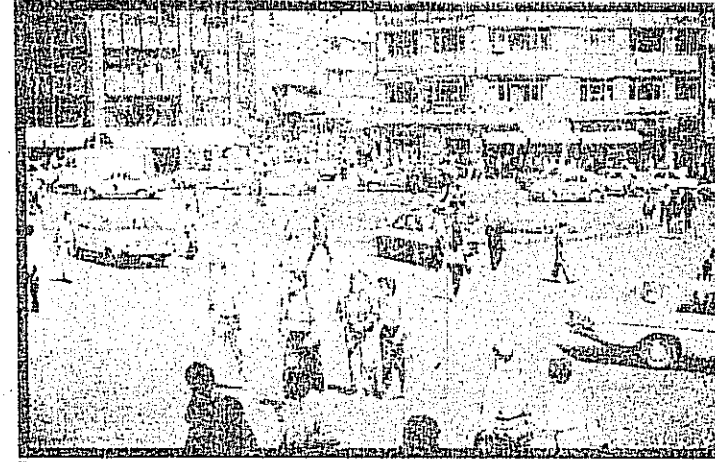
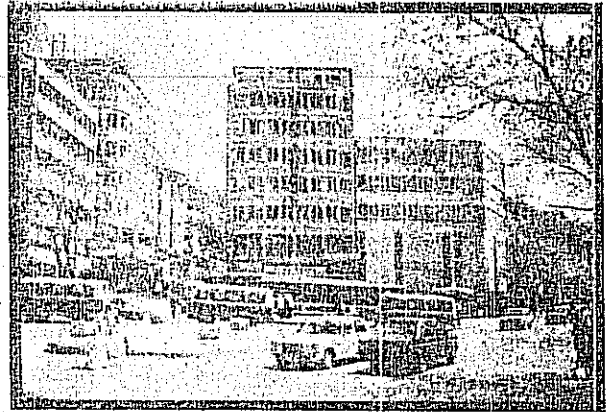
1. Ruşen Keleş, kentsel "alan"ı şöyle tanımlamaktadır: "Anıtların, tarihî yapıların, önemli yapıtasararlık yapılarının çevresinde ya da yakınında, genellikle taşıt dolayımına açık tutulmayan, herkesin oturup dinlenmesine elverişli duruma getirilmiş, dileyenlerin, gereğinde siyasal toplantılar da yapabilecekleri genişçe düzlük." Kentbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1980, s.17
2. Bilsel Ayça, Bilsel Güven, Bilsel Cana, "Kentsel Tasarım Tekniği" Mimarlık 1989/5, Sayı 237, s.54-55.
3. Tankut Cönül, "Şehirçilik, Hukuk ve Yönetim Sorunları Kollokyumu Değerlendirmesi", Planlama 88/2, s.14.

Tandoğan Meydanı,
Ankara
Eksoz gazı ve araba
gürültüsü arasında
ıfkiye keyfi

Anafartalar Meydanı,
Ankara
Çirkin yapılaşmaya
örnek.

4. Şehirçiler mimarlardan farklı olarak kendilerini bir sanatçıdan çok, bir fen adamı olarak görürler. Karşılaştıkları meselelere yaklaşıırken, bilimsel yöntemlerle saptandığına inandıkları veri ve eğilimlerin hesabını, kitabını, sezgilerine, sanat anlayışlarına, yaratıcı güçlerine yeglerler. Tasarımlar, olması istenenden çok olması gereken çözümlerdir. Günümüz koşullarında, şehirçilikte, fennin sanatın önüne geçmesini haklı çıkartacak birçok gerçek sıralanabilir. İşsizliğin, arsa mafyatalarının kol gezdiği, altyapıları eksik kentlerde, sanatın, estetiğin peşinde koşmak gerçeklikten kopukluk, işe

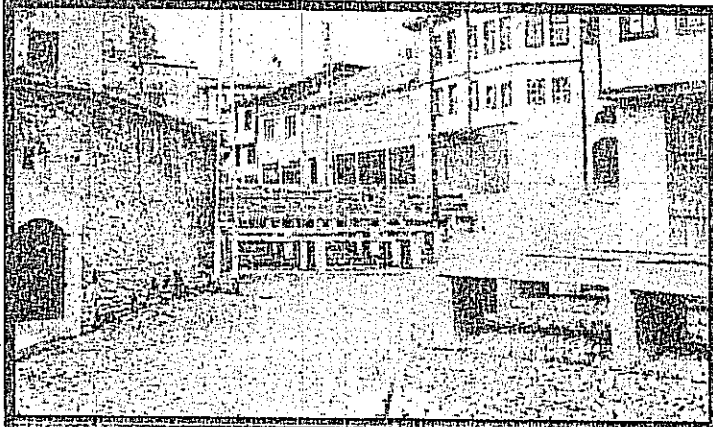

Altiyol, Kadıköy,
İstanbul
1980'lerdeki
düzenlemede taşıtlara
öncelik verilmiş.

İskele Meydanı,
Kadıköy, İstanbul
Mekan sınırlayıcısı
olarak lamba
direklerinden
yararlanılmış.

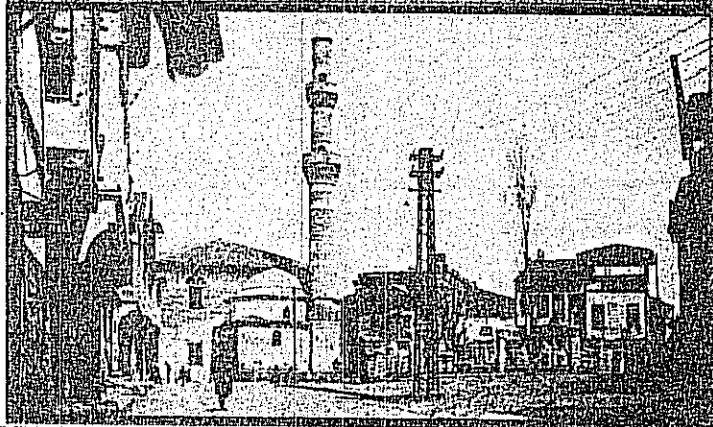
Safranbolu
Sabit tezgahlar hem
çirkin, hem de alanı
kullanımını sınırlıyor.

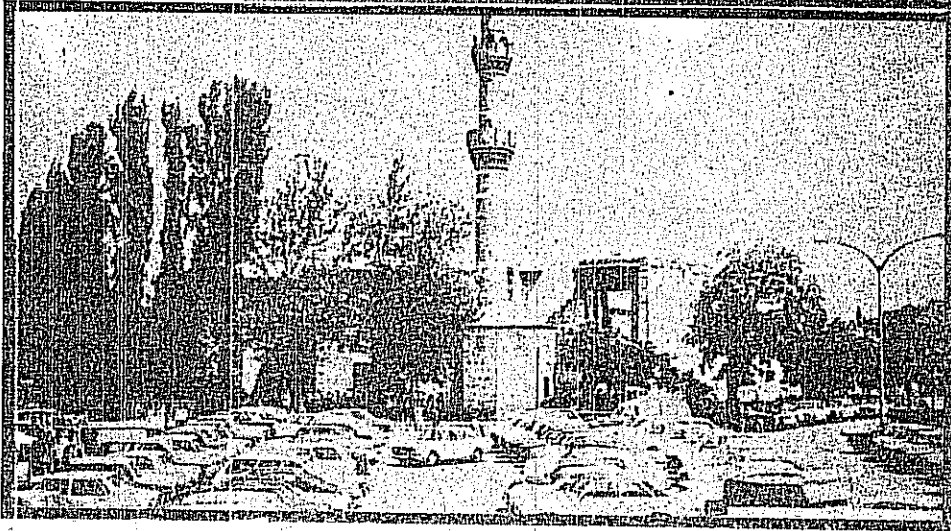
Behramkale (Assos)
Köy meydanında düğün

Hacıbayram Meydanı,
Ankara
1930'larda meydan
henüz tam
açılmamışken

Hacıbayram Otoparkı,
Ankara
1980'lerde

yaramazlık, pahalı bir lükstür. Politikaclar ve hemşeriler de bu değerlendirmeyi genelde benimsemişlerdir. O bakımdan şehirciliğin belediyelerin fen işlerine bırakılmış, mühendislerce yürütülen bir hendese işi olarak görülmesi kamuoyundaki düşünceye uyarlıdır.

Ozellikle uzun bir planlama geleneği olmayan bir ülkede, kentsel estetiğe yönelik çözümlerin değerlendirilmesi güçtür. Kararlardaki estetik kayıplar, toplumda bu konularda fikir birliği olmadığı için, keyfi çözümler olarak görülürler. Bu yüzden gereksiz, kolay çözümlenemeyecek tartışmaları önlemek için daha çok fırsat eşitliğine yönelik, risksiz, rasyonel çözümler üzerinde durulur. Bu yaklaşım ilk bakışta haklı görülebilir, şehirciliğin başlangıcından beri var olan fen-sanat dengesinin, sanatın aleyhine bu derece bozulması, bazı planların uygulanabilmesine karşın nitelikli kentsel mekanların artmasını sağlayamamakta, geçirilen bazı kararlarla şehirciliğin zaten var olan çok boyutlu sorunlarına yenileri de eklenmekte, kişisiz kentler çoğalmaktadır. Nasıl insanların sadece doğal gereksinimlerinin karşılanması tatminkar bir yaşam için yeterli değilse, kentlerin de alt ve üst yapılarının özensiz bir şekilde sağlanması kentlilerin kentlerini benimseyip sevmelerine yetmemektedir. Kentliler sıradan yerlerde değil, özgün bir çevrede oturmak isterler. Özgün mekanların oluşturulmasında fen yetersiz kahr; sanattan; gelecekte, estetikten destek bekliler.

5. Saltuk Secda, Arkeoloji Sözlüğü, İstanbul 1990, s.11.
6. Zikreden Coubier Heinz, Europäische Stadt-Plaetze, Köln 1988, 2. Baskı, s.23.
7. Mumford Lewis, Die Stadt, München 1980, 2. Baskı, s.177; İngilizcesi için bakınız: "The City in History".
8. Rothstein Fritz, Schöne Plaetze, Leipzig 1967, s.8.
9. Mumford, a.g.e.; s.177.
10. Müller Werner, Vogel Günther, dtv-Atlas zur Baukunst, Bd.I, München 1977, 2. Baskı, s.441.
11. Sitte Camillo, Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen, 1909 daki 4. Baskının tpkı basımı, Braunschweig/Wiesbaden 1983
12. Sitte, a.g.e.
13. Tekeli İlhan, Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri, Türkiye'de İmar Planlaması, OD'Ü Ankara 1980, s.61.
14. Krier Rob, Stadtraum in Theorie und Praxis, Stuttgart 1975, İngilizcesi: Urban Space, New York 1979
15. Kuban Doğan, 100 Soruda Türkiye Sanat Tarihi, Gerçek Yıncı, İstanbul 1970, s.210.
16. Kuban Doğan, Sanat Tarihimizin Sorunları, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1975, s.175.
17. a.g.e., s.154, 156.
18. Kuban Doğan, İstanbul'un Batılılaşması ya da Batılılığı, Tarih ve Toplum, 59, Kasım 1988, s.286.
19. Vardar Ali, Başkent'in İlk Planları, Planlama 89/2-3-4, s.39, Şekil 1.
20. Cerek Lörcher'e 1924/1925'te yapılan planlarda, gerekse de Jansen'in 1928 yarışma projesinde birçok meydan vardır. Ancak Jansen'in 1928 planında öngördüğü "kale tacına bakan" 6 meydan sadece iki tanesi (Opera ve Ulus) 1932 planında yer alır. F.Yavuz "Ankara'nın

Serpil Sabancılar,
ODTÜ Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü 1989
mezunu. Halen ODTÜ
Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü'nde
Yüksek Lisans eğitimi
yapıyor.

Kevser (Kantar)
Üstündağ,

ODTÜ Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü 1989
mezunu. Halen ODTÜ
Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü'nde
Yüksek Lisans eğitimi
yapmakta ve özel bir
büroda çalışmaktadır.

Türkiye'de Kentsel Ulaşım İlişkin Sorunlar

Serpil Sabancılar - Kevser (KANTAR) ÜSTÜNDAĞ

Kentlerin günümüzde en önemli sorunlarından birisi ulaşımdır. Kentlerde çalışan ve okuyan nüfusun hızla artışı, kentlerin büyümesi, özel oto sahipliğinin artışı ve kent içi hareketliliğin büyük boyutlara ulaşması, kısaca "kentleşme" olgusu kentsel ulaşımı çözümlenebilirliği zorlayan çok yönlü bir sorun haline getirmiştir. Kent içi ulaşım, yerel bir hizmet olarak görülmeyle birlikte aslında ülkesel boyutta yapısal, köklü önlemlerin alınmasını gerektiren bir hizmettir. Bu önlemlerin yasal ve örgütsel çerçevede mevcut sistemin işlevliliğini düzenleyici parçacı yaklaşımlar şeklinde ele alınmaması; radikal, uzun erimli, planlı ve programlı bir yapılaşma sistemiyle bütünlük içerisinde değerlendirilmesi gerekir.

Kentsel ulaşım sorunlarının çözümünde hedeflerin ve politikaların belirlenmesi, ülke düzeyinden bölge, kent, mahalle düzeyine kadar eğilimlerin gözönüne alınmasını zorunlu kılmaktadır. Dünyanın pek çok kentinde kent içi ulaşım sorunlarını daha ekonomik, akılcı ve demokratik yöntemlerle çözmeye çabaları vardır. Fakat her kentin ve her toplumun kendine özgü bir gelişim süreci içerisinde olduğu gözönünde bulundurulmalıdır.

Yarınlara ilişkin sağlıklı önerilerin getirilebilmesi için mevcut durumun çok yönlü olarak analiz edilmesi ve aksaklıkların, yetersizliklerin, sorunların açıkça belirlenmesi gereklidir.

Kentsel Ulaşım Sorunları

Kentsel ulaşım ortaya çıkan sorunlar çeşitli ortamlarda, yazı ve makalelerde yaklaşık on yıldır güncelliğini korumaktadır. Ayrıca kentsel ulaşım ilişkisi kapsamlı çalışmalar yapılmıştır.¹ Kongrelerde bu konu hakkında çeşitli bildiriler sunulmuştur.² Toplu taşıma, raylı sistemler, yerel yönetimler, yasalar, yatırımlar, kalkınma planları ve daha pek çok yönden kentsel ulaşımın içerdiği konu ve projeler gündeme getirilmiştir. Ancak bu süre içerisinde çözüm arayışları uygulamaya yansımamıştır. Kentsel ulaşım ilişkisi sorunlar daha büyük boyutlara ulaşmadan önlemlerin en kısa zamanda alınması ve uygulamaya yansıtılması gerekmektedir.

Bu yazıda ülkemiz genelinde tüm kentlerdeki ulaşım sistemlerinin planlama, uygulama, işletme, yasal, örgütsel yapılarında ve günlük yaşamda karşılaşılan tüm sorunlar beş ana başlıkta toplanmıştır.

1. Kentsel Ulaşım Planlama, Yöntem ve Uygulamaya İlişkin Sorunlar: 1983 - 1993 Ulusal Ulaşım Ana Planı'nda ilkeler ve politikalar başlığı altında yer alan 30. maddede "kentsel altyapı planlaması ve uygulaması ile ulaşım, işletme ve denetleme konularında sorumlu kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanacak, yatırımlarda en az maliyet / en fazla yarar ilkesine uygun projelendirme yapılacaktır"³ denilmektedir. Ülkesel boyutta ulaşım sisteminde koordinasyonun ve etkin bir yönetimin sağlanması gereği düşünülmüş ve gündeme getirilmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ulaşım ilişkisi ilke ve politikalara baktığımızda "şehirlerde ulaşım planları, imar planları ile bütünleşerek ele alınacak, ulaşımın mevcut altyapı planlaması ve uygulaması ile ulaşım işletme ve denetleme konularından sorumlu kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanacak"⁴ denilmektedir. Ulusal düzeyde belirlenen bu politikaların uygulamalara yansıtılmasında herhangi bir denetleyici ve zorlayıcı yapının gücü bulunmamaktadır. Bu eksiklik kentsel düzeydeki ulaşım planlamasını olumsuz yönde etkilemektedir.

Ulaşım planlarının hangi teknik çalışmalarla ortaya konacağı, hangi standartlara ve kriterlere bağlı kalacağı, ne ölçekte ve nitelikte planlar hazırlanacağı tanımsızdır.⁵ Yöntemleri ve aşamaları bilinmeyen bu planların hangi birimler tarafından hazırlanacağı, uygulanacağı ve denetleneceği de açık değildir.⁶

Kent içi ulaşım ile ilgili merkezi ve yerel düzeyde yol gösterici amaçlar/hedefler/ilkeler/politikalar dizisi belirlenmemiştir. Böyle bir çerçeve olmadan kent ve ülke kaynakları verimsiz veya önceliği olmayan projelere yönlendirilmekte ve çarpık kentleşmeyi körüklemektedir.⁷

Kentsel ulaşımın planlama boyutuna ilişkin önemli bir sorun da arazi kullanımı - ulaşım ilişkisinin genelde göz ardı edilmesidir. Fiziki planların temel olan imar planları hazırlanırken planlarda, ulaşım boyu-

Kent içi ulaşım, yerel bir hizmet olarak görülmeyle birlikte aslında ülkesel boyutta yapısal, köklü önlemlerin alınmasını gerektiren bir hizmettir.

tu parçacı yaklaşımlarla sokak düzeyinde ele alınmaktadır. Ya da plana daha sonradan eklenmeye çalışılan bir unsur olmaktadır. Henüz imar planlarında ulaşım ile ilgili standart lejantlara bakıldığında sadece yol genişlikleri ve karayolu ölçüğünde açıklamalar görülmektedir. Kentsel ulaşım ana planı hazırlanması 3030 sayılı yasa gereğince yürürlükte olmasına karşın birkaç kentte çalışmalar yapılmakta fakat uygulamada bu durum gözönüne alınmamaktadır. 1987 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi adına ECO Genel Müdürlüğü tarafından yapılan geniş kapsamlı Ankara Kentsel Ulaşım Çalışması, bu yönde atılan önemli bir adımdır. Ne yazık ki, "Ulaşım Ana Planı" hedeflerine, uygulamada erişilememiştir. Eldeki kaynaklar sadece bugün için kanserleşmiş sorunların kısa erimli çözümleri ile önceliği olmayan projelere yönlendirilirken, uzun erimli planlar rafa kaldırılmaktadır.

2. Kentsel Ulaşımında Özgün Araştırma, Standardizasyon ve Bilgi Birlikimi Eksikliği: Bugüne kadar yapılan tüm araştırmalar, istatistikler, bilgi birlikimleri değerlendirilmelere alınmamaktadır. Çünkü bu tür çalışmalar güncel projelerin ihtiyaçları doğrultusunda yapıp, projeler bitüğünde ortadan kaybolmakta ve daha sonraki çalışmalara ışık tutamamaktadır. Yurtiçi ve yurtdışında ulaşım ile ilgili güncel örnekleri işletmeci, yapımcı, planıcı vb. kuruluşların çalışmalarını, uygulama sonuçlarının bulunabileceği sürekli bir yayın da yoktur.

Kentsel raylı sistemlerin tür ve teknoloji seçiminde çeşitli standartlar ve teknolojiler benimsenmiştir. İhale şartnamelelerinden, kentsel ulaşım araçları ile ilgili yedek parçalar konusuna gelinceye dek tüm gerçekler için yöntem ve standardizasyon belirlenmesi mevcut ve gelecekte doğabilecek istemleri sağlayabilecekler. Böylelikle kenderimizin herbirinde birbirinden farklı, rasyonel olmayan, eski teknolojilerin kullanıldığı, ekonomikliği her açıdan tartışmaya açık olan uygulamalar gündeme gelmeyecektir.

3. Kentsel Ulaşım Yatırımlarında Karar Süreci ve Finansman Sağlanmasındaki Belirsizlikler: Merkezi yönetimin kentsel ulaşımına hangi projelerde,

hangi oranda, hangi kriterlerle kaynak sağlayacağını ortaya koyacak ilke ve kurallar belli değildir. Ayrıca kentsel ulaşımın kaynağının nasıl oluşturulacağı konusunda da açıklık yoktur. Bunun sonucu, İstanbul'da uygulanan "hafif raylı sistem", Ankara'da uygulanması öngörülen "metro" ve "Ankaray" projelerinde planlama, onay, yapım ihalesi, kaynak yaratımı gibi konularda ayrı yöntemler kullanıldığı gibi karar süreçlerinin de birbirine uymadığı görülmektedir.

4. Kentsel Ulaşımında Örgütsel Yapıya ve Yasal Çerçeveye İlişkin Sorunlar: Kentsel ulaşım yerel ve merkezi düzeyde sistemin planlanması, yürütülmesi, denetimi gibi birçok temel konuda kamu kurumu ve kuruluşları ile çeşitli komisyonların görev alanı içine girmektedir. Farklı yasa ve kararnamelelerde organizasyon yapısı belirlenirken ortaya çıkan boşluklar, aynı görev ve yetkinin birden fazla kuruluşa verilmesi gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Uygulamada gelişen yorumlar ülkesel ve kentsel çıkarlar açısından sakin-calar ortaya çıkarabilmektedir.

Organizasyonel yapı ve yetki-lerdeki boşlukların yanında kentsel ulaşım konusunda eşgüdüm eksikliği de örgütsel yapıyla ilgili oldukça önemli bir sorundur. Kentsel ulaşım konusundaki eşgüdüm eksikliğinin ve organizasyonel yapı ve yetki-lerdeki boşlukların doğmasında birincil neden, ulaşım ile ilgili yasa ve yönetmeliklerin, yetersiz ve sağlıklı olmasıdır. Kentsel ulaşım sistemi ile ilişkili temel yasalar 1580 sayılı "Belediye Kanunu", 3030 sayılı "Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun" ve 2918 sayılı "Karayolları Trafik Kanunu"dur. Bu üç yasada da belediyelere trafik konusunda görevler verildiği, ancak bu görevlerle ilgili uygulamada yetki ve yaptırım gücünün sağlanamadığı dikkati çekmektedir.

Ortaya konan yasalarda kuruluşların görev ve yetki sınırları belirlenmemiş, sorumluluk alanları saptanmamıştır. Belediye sınırları içinde kalan bir karayolunda sözgelimi, yol işaretlemelerinin belediye tarafından mı yoksa Karayolları Genel Müdürlüğü'nce mi yapılacağı sorun yaratabilmektedir.⁶

Yasada, Ulaşım Ana Planı yapılması zorunluluğu varken, ya-

pılmaması halinde ne olacağına ilişkin herhangi bir hüküm yer almamıştır. Ulaşım Ana Planı ve kentsel ulaşım ile ilgili tanımlar yeterli ve sağlıklı değildir. Ulaşım sistemi içindeki bu belirsizlik ve yetersizlikler çözümü zorlaşan sorunları arttırmakta kentlilere etkin biçimde hizmet verebilecek bir düzene ulaşmayı geciktirmekte ve hattâ durdurmaktadır.

5. Kentsel Ulaşımında Katılma İlişkin Sorunlar: Türkiye'de kentsel ulaşımın planlama, uygulama ve işletme aşamalarında karardan etkilenenlerin, işleticilerin, kullanıcıların kararlara katılımı mümkün olmamaktadır. Fakat demokratik bir planlama sürecinin gereği kullanıcıların, işleticilerin, karardan etkilenenlerin, önerilen tesisi ya da sistemi kullanmayan ama vergi ödeyerek kaynak sağlayan kişilerin etkileyici güce sahip olmaları gerekmektedir. Ancak bu koşullarda kentsel ulaşımında hizmetler kullanıcıya tam olarak ulaşabilecektir.

Son söz

Türkiye, ulaşım konusunda, oldukça önemli ve hiç zaman kaybedilmeden çözülmesi gereken sorunlarla karşı karşıyadır. Bir an önce bu sorunların çözülmesi için gerekli önlemler alınmalı ve bu konuda önemli aşamalar kaydetmiş ülkelerin ulaşım ile ilgili çalışmalarını dikkatle izlenmelidir. Türkiye'nin ulaşım ile ilgili sorunlarının çözümünde, yasal ve örgütsel yapıdaki düzenlemelere ek olarak, ulaşım katılım ve araştırma çalışmalarında alınacak yolun da önemi büyük olacaktır. □

Notlar

1. Ankara Büyükşehir Belediyesi ECO Genel Müdürlüğü, Ankara Kentsel Ulaşım Çalışması, Ankara, 1987.
2. Ankara Belediyesi ECO Genel Müdürlüğü, 1. Toplu Ulaşım Kongresi, Ankara, 1978.
3. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Büyükşehir Ulaştırması İçin Bir Yönetim ve Organizasyon Etüdü, 1988, s.47.
4. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Büyükşehir Ulaştırması İçin Bir Yönetim ve Organizasyon Etüdü, 1988, s.49.
5. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel, İhtisas Komisyonu Raporu, 1988, s.9.
6. Ibid., s.11.
7. Ibid., s.8.
8. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Büyükşehir Ulaştırması İçin Bir Yönetim ve Organizasyon Etüdü, 1988, s.44.

Kentsel ulaşım ana planı hazırlanması 3030 sayılı yasa gereğince yürürlükte olmasına karşın birkaç kentte çalışmalar yapılmakta fakat uygulamada bu durumu gözönüne alınmamaktadır.

Eldeki kaynaklar sadece bugün için kanserleşmiş sorunların kısa erimli çözümleri ile önceliği olmayan projelere yönlendirilirken, uzun erimli planlar rafa kaldırılmaktadır.

Demokratik bir planlama sürecinin gereği kullanıcıların, işleticilerin, karardan etkilenenlerin, önerilen tesisi ya da sistemi kullanmayan ama vergi ödeyerek kaynak sağlayan kişilerin etkileyici güce sahip olmaları gerekmektedir.

Gelişmekte Olan Ülkelerde Metro Sorunu

Vedia DÖKMEÇİ

1 950'lerden sonra gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı şehirleşmenin yarattığı sorunlar arasında trafik sorunu en başta gelmektedir. Gittikçe artan şehir ulaşım talebinin karşılanması için çareler aranmaktadır. Pek çok şehir belediyesi hemen hemen yıllık bütçelerinin %25'ini ulaşım sistemlerine harcamakta ve buna rağmen gittikçe büyüyen ihtiyacı karşılayamamaktadırlar. Nüfusun hızla artması, şehirlerin alabildiğine büyümesi ve maliyetin yükselmesi, bu eğilimin gelecekte de gittikçe artarak devam edeceğini göstermektedir.

Bir yandan bu şehirlerin tarihi dokusu yeni geniş yolların açılmasına engel olurken, diğer taraftan ticaret merkezinin desantralize olmayışı trafik ukanıklığını büsbütün artırmaktadır. Sonuçta, şehir merkezinin bazı alanlarına ulaşabilme zorluğu çöküntü alanları yaratmaktadır. Hem bu alanların eski ticari canlılığına kavuşturulması ve hem de şehir merkezinin ulaşım problemlerinin çözülebilemesi için metro sistemi inşaatı, gelişmekte olan ülkelerde kaçınılmaz olarak öne sürülmektedir ve tartışma konusu olmaktadır. Şöyle ki, yeraltı raylı sistem-

leri çeşitli bakımdan elverişli olmakla birlikte, bunların inşaat maliyetleri çok yüksektir. Örneğin, bugüne kadar yapılan uygulamalar arasında her bir km'nin inşaat maliyeti 50 milyon Dolar ile 165 milyon Dolar arasında değişmektedir¹. Ayrıca, işletme masrafları devamlı olarak devlet desteği gerektirmektedir. Bu durumda, metro inşaat ve işletme masrafları, zaten çoğu bütçe açığı veren gelişmekte olan ülkelerin maddi imkanlarının çok ötesindedir. Bununla birlikte, probleme sadece maddi açıdan bakmamak gerekir ve karar verirken metro sisteminin çok sayıda yolcu taşıyabilmesi, hızlı olması, çevreyi kirletmemesi ve daha emin olması gibi özellikleri de gözönüne alınmalıdır. Metro inşaatı yahut işletmesi konusunda çok yönlü karar verme durumunda olan yargı organlarına faydalı olmak amacı ve Dünya Bankası'nın desteği ile The British Overseas Development Administration ve The Transport and Road Research Development Administration ve The Transport and Road Research Laboratory'nin 21 şehirde planlanan, inşa edilmekte olan yahut inşa edilmiş olan metro sistemleri üzerinde yapmış ol-

dukları incelemenin sonuçları son derece aydınlatıcıdır.

Bu şehirlerin müşterek özellikleri hepsinin nüfusunun 1 milyonu aşkın olması ve hattâ çoğunun ise 3 milyonu geçmesidir. En kalabalık şehirler arasında ise Sao Paulo 16 milyon ve Mexico City 19 milyondur.

Ulaşım özellikleri açısından, 17 şehirde yoğun bir biçimde yol sistemi geliştirilmektedir. Pek çok şehirde otobüs sistemi vardır. 13 şehirde ise minibüslerin çalışmasına müsaade edililmektedir. 6 şehirde hızlı tramvay sistemi işletilmektedir ve pekçoğunda banliyö trenleri çalıştırılmaktadır. Şehir merkezinde otopark sınırlaması başlamış ise de kontrol sistemi etkin değildir. Şehir merkezinde otopark paralı olmakla birlikte ücretler çok düşüktür.

Ulaşım Planlarının Amacı

Ulaşım planlamasının amacı, toplu ulaşım sisteminin kalitesini yükseltmektir. İncelenen bütün şehirlerde otobüsler son derece kalabalık ve yavaştır. Bu durumda genel beklenti, daha çok insan taşıyabilen ve hızlı sistemler geliştirmektir. Zaman tasarrufu sağlamaktır. Bu tür çözümlerin

trafik tıkanıklığını azaltacağına inanılmaktadır. Bunların yanı sıra, kazaların, çevre kirliliğinin ve enerji tüketiminin azalması da göz önüne alınan amaçlar arasındadır. Ayrıca, pek çok özel araba sahibinin ve otobüs yolcularının raylı sistemleri tercih edeceği beklentisi ile trafikteki araba ve otobüs sayılarının azalması ve dolayısıyla trafik tıkanıklığının çözümlenmesi amaçlanmıştır.

Uygulama Sonuçları

Gerçekten, raylı sistemlerin çalıştığı yerlerde toplu taşıma kalitesi yükselmiş, taşınan yolcu sayısı artmış ve zamandan tasarruf sağlanmıştır. 12 km'lik bir otobüs yolu 40 dakika zaman alıyorken sistemlerle 15 dakikaya inmiştir. Bu durumda, yolcular tabii olarak raylı sistemi, gürültülü, kirli, kalabalık ve tıkanık yollara tercih etmişlerdir.² Ancak, trafik tıkanıklığında ve çevre kirliliğinde azalma olmamıştır, zira başlangıçta hızlı ulaşımı arabasına tercih edenlerin yerlerini, yeni araba kullanıcılar doldurmuştur. Ayrıca, otobüs sayılarında da azalma olmamıştır, zira çeşitli nedenlerle bazı yolcular her şeye rağmen metroyu tercih etmemektedir. Bunun nedenlerinden birincisi, metro durakları arasındaki uzaklığın, otobüs durakları arasındaki uzaklıktan daha fazla oluşudur. İkincisi ise, metro biletinin otobüs biletinden daha fazla olması nedeniyle düşük gelirli insanların metroyu kullanamamasıdır.

Her ne kadar metro, otobüslerin aşırı kalabalık olmasını önleyorsa da otobüsler hâlâ yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Bunlara ilaveten, raylı sistemlerin bir saatte bir yönde 75000 yolcu taşımaya karşın, bir otobüs izi aynı zamanda ancak 25000 - 30000 yolcu taşıyabilmektedir. İnşaat maliyeti ise raylı sistemin sadece %20'sidir. Rapora göre Kahire, Kalküta, Seul, Tunus, San Diego ve Rio de Janeiro'da trafik tıkanıklığı yoğun bir biçimde devam etmektedir. Ancak Pusan'da metro otobüs yolcularının 1/3'ünü cezbetmesi nedeniyle trafik tıkanıklığı artık bir problem teşkil etmemektedir.³

Dünya Bankası'nın Ulaşım Bölümü başkanının ifadesine

göre, araba üretimi artmaya devam ettiği sürece, ücretin azaltılması, insanların arabalarını bırakıp toplu taşıma kullanmaları için yeterli değildir. Ne kadar iyi toplu taşıma imkanları sağlansa sağlansa, MIA'da özel araba kullanmak isteyenlerden bir ücret almadıkça trafik tıkanıklığının önlenemeyeceği iddia edilmektedir. Singapur bu yöntemi başarı ile uygulamış olup, diğer şehirlerde de otopark ücretleri alınarak merkezdeki trafik tıkanıklığı önlenmeye çalışılmaktadır.⁴

Uygulamada çıkan problemlerin bir kısmı, gerek inşaat ve gerekse işletme maliyetlerinin tahmininde yapılan hatalardan kaynaklanmaktadır. Rapora göre, inşaat masrafı, şehirlerin dörtte üçünde tahminin çok üstündedir. Örneğin, Seul'da gerçek maliyet, tahmin edileni %35 geçmiştir. Manila ve Santiago'da ise maliyet tahminleri %60-100, Kahire ve Medellin'de %100, Kalküta ve Rio de Janeiro'da %500 aşmıştır. Yalnızca Hong Kong, Singapur ve Porto Alegre'de raylı sistem maliyeti tamamen bütçe tahminleri sınırları içinde kalmıştır.⁵

Ayrıca, projelerde yapılan değişiklikler de maliyetin artmasına neden olmuştur. Manila'da orijinal olarak toprak seviyesinde yapılması düşünülen sistemin yükseltilmesine, İstanbul'da ise 3.2 km'sinin zeminde gitmesi yerine, çevre şartları nedeniyle, yeraltına alınmasına karar verilmiştir. Her iki değişiklik maliyetin artmasına neden olmuştur.

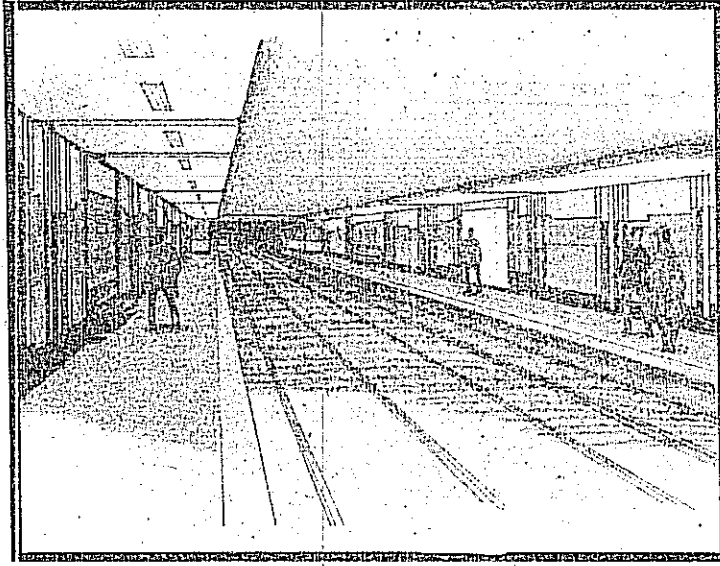
Genellikle, metro sistemi inşaatı sırasında, altyapı tesislerinin

yönlerinin değiştirilmesi zorunluluğu, uygulama süresinin uzamasına neden olmaktadır ve dolayısıyla maliyet artmaktadır. Önceden yeraltındaki altyapı sistemlerinin planlarının bilinmeyişi, sonradan ulaşım planının değişmesine neden olmakta ve sağlıklı bir maliyet tahmini yapılabilmesi güçleşmektedir. Bu nedenler, Tunus, Kahire, İstanbul ve Kalküta'da maliyetin çok yükselmesine neden olmuştur. Ayrıca, bazen kazaları sel basması, yahut müteahhitin iflası gibi kötü tesadüfler nedeniyle de maliyetler yükselmiştir.

Sonuç olarak, hatalar daha çok planlama safhasında yapılmıştır. Ya idareciler bir an önce başlamak istedikleri için yeterli inceleme yapılmadan başlamış yahut plan uygulamadan çok önce bitirilmiş ve tartışması uzun sürdüğü için plan geçerliliğini yitirdikten sonra uygulama başlamıştır. Bu arada, şartların pek çoğu değişmesine rağmen, yeniden projenin ele alınması zaman kaybına neden olacağı için reddedilmiştir. Yalnızca Hong Kong, Seul ve Singapur'da metro sistemi planlanması, süresinde tamamlanmıştır.⁶

İşletme masrafları gerçeğin altında, gelir ise gerçeğin üstünde tahmin edilmiştir. Yolcuların sayısı, tahminlerin tersine, hiçbir zaman işletme masraflarını karşılayacak şekilde artmamıştır. Rapora göre, 8 şehirde yolcuların sayılarının az olmasının nedenlerinden biri, seçilen yolların isabetli olmayışıdır. Porto

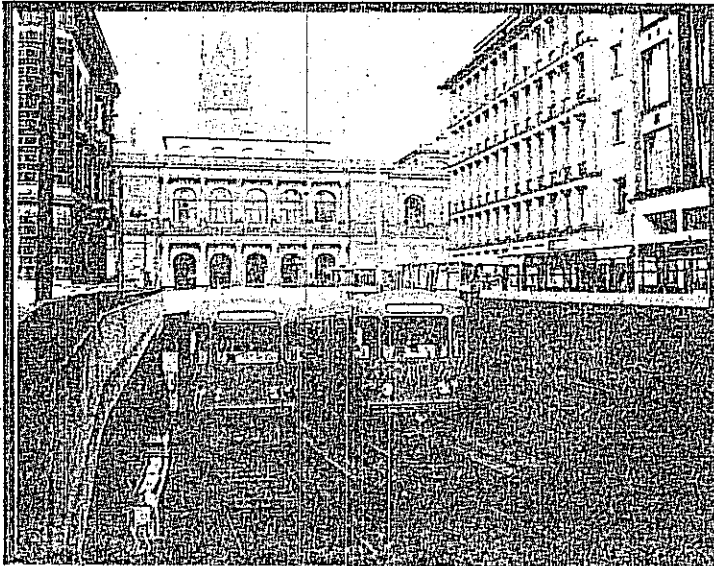

Alegre ve Santiago'da plançılar, şehir merkezinde masraflı yeraltı inşaatı yerine, daha ucuz olan; zeminde yahut yükseltilmiş merkezinin dışında inşa edilmiştir. Bunun sonucu olarak, plançılar maliyeti düşürmekle birlikte, yolcuların sayılarını da azaltmış oldular. Rio de Janeiro'da yolcu tahmini gelecekteki kalkınma göz önüne alınarak yapılmıştır. Metro inşaatı özel teşebbüsü yahut toplu konut inşaatını teşvik edecek diye düşünülmüştür. Fakat beklenen kalkınma hiçbir zaman gerçekleşmemiş ve dolayısıyla metronun etkin bir şekilde çalışması için gerekli yolcu sayısı bugüne kadar sağlanamamıştır.

Metro gelirlerinin azalması bir nedeni yolcu sayısını artırabilmek için hükümetlerin

bilet fiyatlarını düşük tutmasıdır. Düşük gelirlileri desteklemek için yapılan bu tutumdan, aslında desteklenmeye hiç de ihtiyacı olmayan kişiler de gereksiz yere yararlanmaktadır. Ayrıca, işletmede başlangıçta çalışacakların sayıları doğru tahmin edilmediği için daha sonra yapılacak ilavelerle işletme maliyeti artmaktadır.

Metroya ait tünel ve istasyonların bakımından metro işletmesi sorumludur. Halbuki diğer vasıtalarla yolları paylaşan toplu taşıma sistemleri yol bakımından sorumlu değildir. Daima, metro işletmelerinde, gelir masraftan az olacağına göre, hükümetin aradaki farkı nasıl kapatacağını planlaması gerekmektedir ve bu, gelişmekte olan ülkelerde önemli bir problemdir.

PLANLAMA 90/3-4

İncelenen şehirler arasında, Hong Kong'daki metro işletmesi devletten 1 milyar Dolar yardım almasına rağmen maddi açıdan en başarılı örnek olarak gösterilmektedir. Şehrin planı ve yoğun nüfusu işletmenin bu başarısında rol oynamıştır. Hong Kong'u diğer şehirlerden ayıran en önemli özelliği, her metro durağının etrafındaki yürüme mesafesindeki alanda 50.000 kişinin yaşamasıdır. Diğer bir sebep, idarecilerin planlama ile yakından ilgili olmaları ve halkın metrodan yararlanmasını amaç edinmeleridir. Bu alışımın tersine bir tutumdur, zira diğer şehirlerde, çoğunlukla, üreticinin baskısı ile metro sistemi inşa edilmektedir. Hong Kong'da hükümet gerekli yatırımı sağlamış ve inşaatın tamamlanması için öncelik tanımıştır. Diğer şehirlerde ise hükümetlerin değişmel yatırımın durmasına neden olmuştur. Rio de Janeiro'da olduğu gibi...⁷

Hong Kong'daki başarının başka bir nedeni, şehir merkezindeki arazinin hükümete ait oluşudur. Diğer şehirlerde ise, gerekli arazinin istimlak edilmesinde çıkan problemler inşaatın gecikmesine neden olmuştur. Ayrıca, Hong Kong'da Metro İşletmesinin, metro istasyonlarının üstünde inşa etmiş olduğu konut ve ticaret bürolarının geliri, metro işletmesinde destek kaynak olarak kullanılmaktadır. İlaveten, metro istasyonlarının üstündeki bu binalarda 25000 kişinin oturması önemli bir yolcu potansiyeli sağlamaktadır.

Metro sisteminin başarılı olması, şehirdeki diğer ulaşım sistemleri ile entegrasyonu ile yakından ilgilidir. İncelenen şehirler arasında sadece Sao Paulo otobüs sistemi ile aynı koridoru kullanarak tam anlamda entegre olmuştur ve dolayısıyla metro yolcularının yarısı otobüs hatına yahut otobüs hatından transfer olmaktadır. Diğer şehirlerde ise metroyu destekleyici 1-2 otobüs hattı ancak 2 şehirde inşa edilmiştir ve yeterli değildir. 8 şehirde aktarma bilet sistemi planlanmış ise de ancak 4 şehirde uygulanmıştır (Porto Alegre, Rio de Janeiro, Santiago ve Sao Paulo). Kalküta ve Kahire'de metro ücretleri otobüs ve tramvay ücretlerine göre daha yüksek olduğu için

daha çok orta tabaka tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca, aktarma ücreti konusunda, otobüs işletmesi nispeten daha yüksek bir oran talep etmektedir. Sonuçta metro geliri azalmaktadır.⁹

Maddi destek sağlamak açısından, bilhassa özel sektörün teşviki için Japonya örneği gösterilmektedir. Özel şirketler, metro inşaatına destek oldukları gibi ayrıca, metro hatları boyunca, özellikle konut alanlarının gelişmesini ve istasyonlarda ise otel ve ücret merkezlerinin inşasını desteklemektedirler.

Metro İnşası İçin Gerekli Şartlar

Ulaşım uzmanı Roger Allport'a göre, metro inşaatı için aşağıdaki şartların sağlanması gerekmektedir:

1. Ana koridorlar üzerindeki ulaşım talebi en az saatte 15000 yolcu olmalıdır.
2. Şehirler en az 5 milyon nüfuslu olmalıdır. Bu konuda,

Pusan ve Singapur müstesnadır ve koridor şeklinde geliştikleri için teklif edilen koridor üzerinde nüfus yoğunudur.

3. Metro sistemine yeterli sayıda yolcu çekebilmesi için ortalama gelir, kişi başına en az 1800 Dolar olmalıdır. Ayrıca, amaç zaman tasarrufu olduğu için, yolcuların kazancı otomobil yerine metroyu tercih edecek kadar yüksek olmalıdır.

4. Metronun kârı ekonomik kalkınmaya bağlı olduğu için ekonomik kalkınma konusunda yapılacak tahminler sağlıklı olmalıdır.

5. Merkezde çalışan veya bir işi olan yolcuları, merkeze çekmek ve devamlı gelişmesini sağlamak için metro hatları şehir çevresinden merkeze doğru ana bir koridor boyunca olmalıdır.

6. Bilet ücretleri, uzaklığa göre değişecek şekilde ve kullanıcıların ödeyebileceği seviyede olmalıdır.

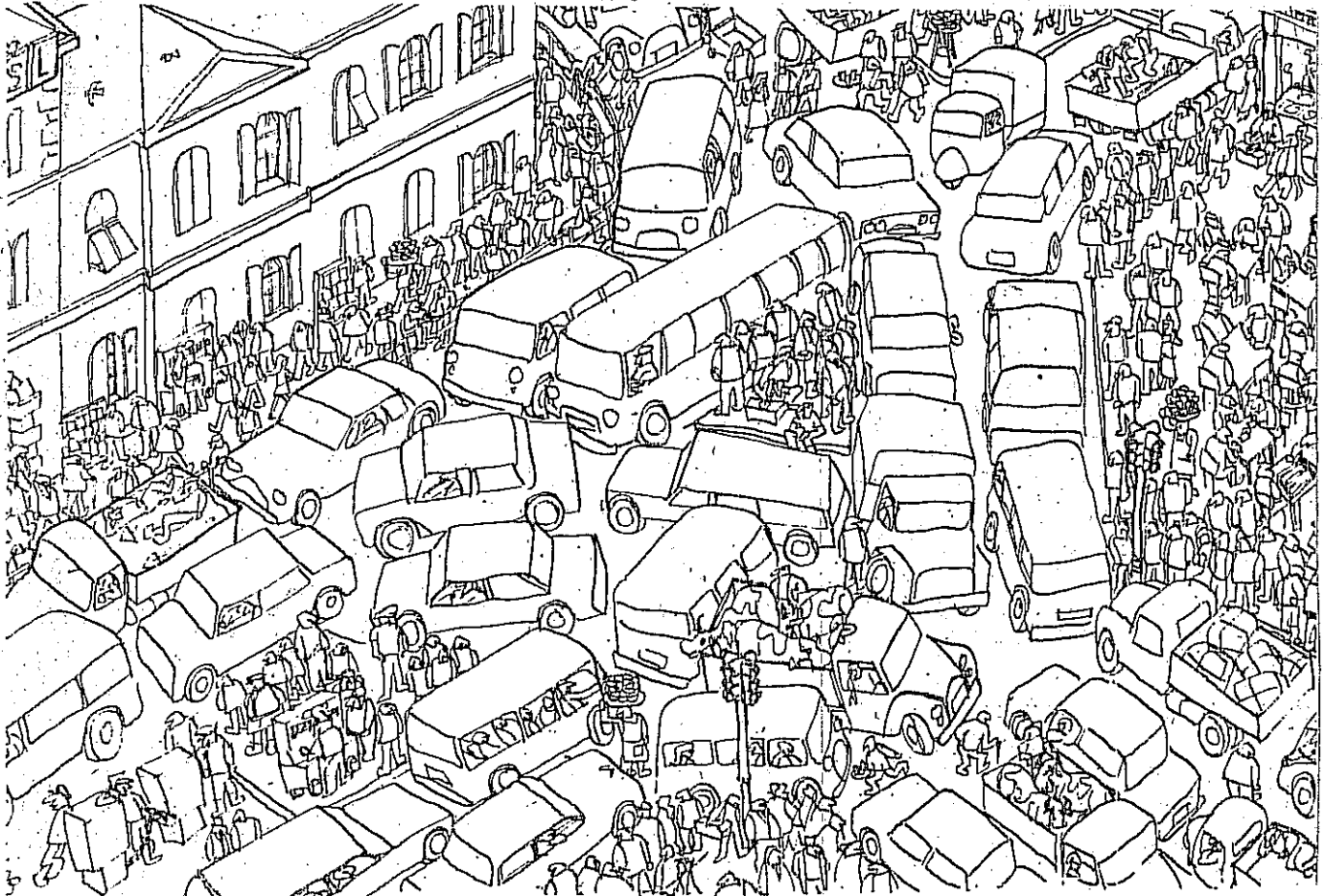
7. Ulaşım sistemi, yeni işletme ve idare yöntemlerin cha-

kim firmalar tarafından yapılmalıdır.⁹

Gelişmekte olan ülkelerin, metro sistemi planlarken bütün bu şartları inceledikten sonra karar vermeleri, başarılı ulaşım sistemleri geliştirmeleri açısından faydalı olacaktır. □

Kaynaklar

1. "Metros in Developing Cities - Are They Viable?" The Urban Edge: Issues and Innovations, 14, No.1, 1990, s.1.
2. Ibid.
3. Ibid.
4. Joy, S. (1990), "Light Rail's Niches and Boundaries in Australian and Asian Cities", Transportation Quarterly, 44, 467-476.
5. "Metros in Developing Cities - Are They Viable?" The Urban Edge: Issues and Innovations, 14, No.1, 1990, s.3.
6. Ibid.
7. Ibid.
8. Ibid.
9. Ibid.

Çizim: Aykut ÜLKÜTEKİN

Feral Eke, 1966 yılında ODTÜ. Mimarlık Fakültesi'nden mezun oldu. 1967-1968 yıllarında Danimarka Kralliyet Akademisi Şehirçilik Okulu'nda diploma çalışması yaptı. 1973 - 1977 yıllarında Londra Üniversitesi University College'de Şehir Planlama dalında çalışmalar yaparak Doktor ünvanı aldı. Halen Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdür Yardımcısı olan Feral Eke, 1988 yılından beri Avrupa Konseyi Fiziki Planlamadan Sorumlu Bakanlar 9. toplantısı Yüksek Dereceli Memurlar Komitesi Başkanlığı görevini yürütmektedir.

Toprağın yeterli miktarda kullanımı ancak akılcı bir mekansal planlama ile elde edilebilir.

PLANLAMA 90/3 - 4

Toprağın Korunmasında Mekansal Planlama İlke ve Aletleri

Feral EKE

Toprak; hava, su ve diğer doğal kaynaklar gibi insan yaşamı için önem taşıyan kısıtlı bir değerdir. Toprak, tabii değişim döngüsü içinde atıkların emilmesini sağlayan bir filtre, organizmalar için genetik bir rezervuar, madenler ve suyun saklanması için bir depo ve sosyo-ekonomik faaliyetler için mekansal bir temel, tarihi, kültürel mirasımızı gözetten bir unsur olarak yararlı birçok özelliğe sahiptir. Toprak çoğaltılmayan kısıtlı bir kaynak olması nedeniyle zararlı değişim ve faaliyetlere karşı korunması gerekli bir değerdir; aşırı yapılaşma sonucu bozulan bir arazinin yenilenmesi çok pahalı; bazen de mümkün olmayan bir süreçtir. Buna karşın, son yıllarda, çoğu ülkelerde gözlenen ve giderek yaygınlaşan bir eğilim, arazinin çok miktarda ve çoğu kez çevresel koruma boyutu olmadan gelişmelere açılmasıdır. Tarım alanlarının veya potansiyel rekreasyon alanlarının zedeleneceği, bazı kaynakların, hayvan, bitki türlerinin yok olacağı düşünülmeden acil kentsel gelişme talepleri için yeni alanlar tahsis edilmektedir. Diğer bir deyişle toprak sadece kirlenme etkilerine karşı kalite özellikleri ile değil, kantite, miktar açısından da tehdit altındadır.

Yeni kentsel yerleşmeler, kent merkezlerinden çevreye yayılma, çok katlı iskan biçimleri yerine bahçeli tek katlı konut tasarımlarının tercihi, sanayilerin bölgesel ölçekte belli merkezlerde yoğunlaşması, buna karşın kent ölçeğinde dağılık bir biçimde kırsal alanlara sızma eğilimi, yeni kentsel yerleşmelere hizmet için kurulan (katı, atık su arıtma, enerji tesisleri gibi) altyapı tesisleri, veya

artan özel araba sahipliği, ulaşım imkanları ve daha kısa çalışma şartlarına bağımlı olarak gelişen turizm faaliyetleri, arazinin daha fazla miktarlarda kullanımına yol açmaktadır.

Toprağın yeterli miktarda kullanımı ancak akılcı bir mekansal planlama ile elde edilebilir. Toprağın miktar olarak daha fazla kullanımının giderek toprağın kalitesini de bozacağı gerçeğinden yola çıkarsak, arazinin yapısının bozulmasının ve erozyonun önlenmesi, çeşitli kirlenmelere karşı korunması yine mekansal planlama ile mümkün olacaktır.

Arazi kullanımını düzenleyen mekansal planlama, toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve ekolojik politikalarının coğrafi bir ifadesidir. Ancak çevreye saygılı bir mekansal planlama ile toprak, "sürdürülebilir kalkınma" ilkesine göre ekonomik büyüme kaynağı olmaya devam edebilir.

Bu tür bir planlamada amaç, toprağın hem kalite hem de kantite olarak korunması olmalıdır. Öyleyse arazi kullanım, karar ve planlarımızda ne tür ilkelere yola çıkmalıyız? Bu ilkelere toplum faaliyetlerinin ve insan yaşamının yer aldığı çeşitli alanlar için irdeleyelim.

Yapılmış Alanlar

A. Metropoliten merkezlerde planlama, bölgeden yaklaşımlarla başlayarak metropoliten merkezindeki baskıları azaltmalı, nüfus yoğunluğunu artıran kırsal göç, geri kalmış yörelerde çeşitli çekim noktaları yaratılarak önlenmelidir.

B. Kentsel alanlar mümkün olduğunca şimdiki sınırlarında tutulmalı, doğa ve çevredeki tarım alanlarının gereksiz bir

kentsel yayılma ile zamansız yapılaşması önlenmelidir. Kentsel yayılmanın en büyük nedenlerinden olan kent çevresindeki gecekondulaşma ancak ve öncelikle kentsel konut pazarında yer almayan kente göçenlerin sayısının ve konut talebinin belli düzenlemelerle karşılanabilir boyutlara indirilmesi ile mümkündür. Bu yaklaşım ise kırsal alan ve göç veren bölgelerde alınacak tedbirlerle başlayarak kentsel yapının ve konut sağlama sistemlerinin reorganizasyonuna kadar bir dizi önlemleri gerektirir.

1. İskan Alanları

A. Kentin yoğun kesimleri yeşil, açık alan ve altyapı hizmetleri ile desteklenerek ve eski binalar gerekli onarımlarla yenilenecek yaşam kalitesi yükseltilmeli; kent merkezlerinin iskan alanları olarak kullanımının devamı, konut alanlarının gereksiz ve aşırı yayılması önlenerek sağlanmalıdır.

B. Arazinin asgari kullanımını sağlayıcı yeni konut tasarımları geliştirilmelidir.

C. Bir kentin ana bölümlerini teşkil eden iskan-çalışma ve dinlenme bölgeleri birbiriyle organik bağlantılar içinde planlanmalıdır, gereksiz ulaşım ihtiyaçları yaratmayacak bir biçimde ilişkilendirilmelidir.

D. Kentsel gelişmenin kaçınılmaz ihtiyacı olarak ortaya çıkan yeni kentsel birimlerin yerleşiminde ve tasarımında çevrenin korunması ve arazinin etkin bir biçimde yeterince kullanılması, yaklaşımları benimsemelidir.

2. Sanayi

A. Teknolojik gelişmeler veya çok fazla merkezi konumlar nedeniyle kentsel merkezle-

ri terketmek zorunda kalan sanayilerden boş kalan alanlar değerlendirilmeli ve başka faaliyetler için kullanılmalıdır.

B. Sanayi tesislerine geniş ve ucuz arsa temininde, bürokrasi ve denetimden kaçma amacıyla kırsal alanlara noktasal sıçramalar yapılması önlenmeli, ölçek ekonomileri yaratacak ve ortak artım ve hizmet tesisleri kuracak biçimde sanayiler toplanmalıdır.

3. Turizm

A. Turizme açılacak alanlarda seçici davranılarak, belli bir koruma - kullanma dengesi yaratılmalıdır.

B. Büyük alanları kapsayan ikinci konut olgusuna alternatif olmak üzere devre mülk türü, daha çok kişinin yararlanabileceği sistemler yaratılarak kullanılan arazi miktarı azaltılmalıdır.

4. Altyapı

A. Büyük ulaşım arterlerinin, arıtma ve enerji üretim tesislerinin kırsal alanların bütünlüğünü ve doğal çevreyi bozucu ve gereksiz arazi sarfına neden olacak şekilde konumlandırması önlenmelidir.

B. Kitle ulaşım sistemleri, yeni iletişim biçimleri tercih edilmelidir.

5. Kırsal Alanlar ve Doğa

A. Doğanın geleneksel koruyucusu olan tarım faaliyetlerinin entantif yöntemlerin ve suni ilaçların aşırı kullanımı nedeniyle doğal dengeyi bozabileceği görüşüyle kırsal alanlardaki arazi kullanım kararlarında toprağın potansiyel tüm kullanım biçimleri göz önüne alınmalıdır.

B. Kırsal ekonomiyi destekleyici, tarım - turizm - el sanatları faaliyetlerini entegre edici mekanlar yaratılmalıdır.

C. Kırsal alanlarda rekreasyon amaçlı alanlar yanı sıra koruma alanları veya doğal siller yaratılarak, doğal güzelliklere sahip bölgeler korunmalıdır.

D. Biyotop sistemlerinin korunması için gerekli asgari boyutlar belirlenerek, özel ekolojik bölgeler yaratılmalıdır.

Yukarıda sıralanan ilke ve amaçlar akılcı bir arazi kullanım biçimi elde etmek için yapılacak her ölçekteki mekansal planlama süreci için gerekli ve geçerli olup, artık planlama disiplinine yerleşmiş ilkelere, Ancak bu amaçların gerçekleşmesi için kullanılan yöntemler, aletler ne-

lerdir, hangileri daha etkin olarak bizi istenilen sonuca götürür?

Toprağın kantitatif korunması ilkesi doğrultusunda elimizdeki planlama aletlerin irdelenecek olursak, bunları 3 grupta sınıflandırabiliriz:

1. Planlama ve uygulama safhalarına öncülük eden, eldeki sorunların ve bulguların tespiti ve kapsamlı bir analizi için gerekli, araştırmaya dönük bilgi toplama aletleri

Çağımızdaki teknolojik gelişmeler mekansal planlama disiplinini de etkilemiş, hazırlık safhasında, plancının elindeki sağlıklı, doğru bilgi toplama imkanları da gelişmiştir. Basit anket ve hava fotoğrafları, harita ve resimlerinden oluşan analitik çalışmalar uzaktan algılama, fotogrametri, bilgi bankaları sistemleri yeni kartografya yöntemleri, çeşitli adlar altında coğrafi verilerin görsel ve istatistikî sunusunu sağlayan bilgisayar programlarıyla desteklenmiştir.

Aynı türden araçlarla sürekli değişimlerin gözlenmesi de sağlanmaktadır. Bu aletler giderek yeni analiz tekniklerinin (çevresel etki analizlerinin) de gelişmesi ve böylece planlamanın daha sağlıklı temel ve verilere dayanması sonucunu getirecektir.

2. Yasaklayıcı ve özendirici düzenleme aletleri

İmar yasaları, bunlara dayanılarak hazırlanan imar planları, standart ve normlar, inşaat izin işlemleri, arazi düzenlemesi, satış ve kullanımına ilişkin mali tedbirler ve vergiler, özendirici hükümler bu tür aletlerden olup, planlama ve yapılaşmayı bazen kısıtlayarak bazen de özendirerek, belli konumlara yönlendirir ve faaliyetlerin belli konumda yer almalarını emredici özellikler taşır. Bu tür aletler doğrudan fiziki mekanı biçimlendirmekte etkilidir. Değişik detaylar taşıya bile her ülkede belli bir planlama sistemi ve yasal çerçevesi oluşturulmuştur. Böylece arazi kullanım planlarının, değişik türden çizili ve yazılı belgeleri içerse bile birçok ülkede mekan araçlardan biri olduğu iddia edilebilir.

3. Sosyo Politik Aletler

Bu araçlar değişik sektörlerle ilişkin politika ve ilkelerin, çeşitli ölçek ve boyutlarda uygulanması, doğrudan veya dolaylı olarak arazi kullanımının biçimlen-

dirilmesini sağlar. Kamu ve özel sektör arasındaki işbirliği imkanları, halkın katılımı, entegre bölge planlama çalışmaları, geri kalmış bölgelerin desteklenmesi, kırsal gelişme politikaları, belli sektörlerle tanınan teşvikler, eğitim; planlama disiplinini destekleyen politik güç kararları bu tür araçlardır. Uzun vadede sonuç veren etkileri veya kısa vadede yarattıkları çoğaltan etki ile toprak üzerindeki kullanım taleplerini yönlendirirler.

Sonuç

Çağlar boyunca toplumlar doğa ve doğal kaynaklara bağımlı olarak yaşamak, bu nedenle de çevreyle uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Ancak, giderek toplum ve doğa arasındaki bu organik bağ kaybolmuş, insanoğlu bugün yarattığı teknolojiler ile ihtiyaçları için çevreyi, doğayı yok edici bir süreç içine girmiştir. Kısa vadeli amaçlar ve kişisel yarara öncelik veren bir davranış biçimi toplumların adeta temel özelliği haline gelmiştir.

Ancak, hiçbir teknolojik gelişme çevrenin ve doğanın bozulmasını, kaynakların yok edilmesini tümüyle önleyemez. İşte bu nedenle "sürdürülebilir bir kalkınma" ancak insanın yaşadığı mekana ve çevresine bakış açısındaki değişikliklerle mümkündür. Bu değişiklik, kişinin kendini her şeyin merkezi olarak değil, çok yönlü ve karmaşık bir sistemin parçası olarak, doğal hayatın bir parçası olarak görmesi ve mekansal faaliyetlerini doğal hayatın diğer öğelerine saygılı bir biçimde yürütmesi ile mümkündür.

Sözünü ettiğimiz aletler ve araçların yukarıda tanımlanan amacı gerçekleştirerek başarılı sonuçlara varması da ancak bunların uygulanması doğrultusunda politik kararlılık ile mümkündür. Planlama aletlerinin etkinliği, bunların uygulanmasında gösterilen hassasiyet ile sağlanır. Toplumsal yaşam için sağlıklı ve rahat bir fiziki mekan yaratılması, planlama alet ve araçlardaki düzenlilik veya çeşitlilikten çok planlama, uygulanma ve denetleme için sağlanacak, politik kararlılık ile mümkündür. □

Kaynak

Avrupa Konseyi Fiziki Planlamadan Sorumlu Bakanlar 8. Konferans Çalışma Raporları.

Ancak, hiçbir teknolojik gelişme çevrenin ve doğanın bozulmasını, kaynakların yok edilmesini tümüyle önleyemez. İşte bu nedenle "sürdürülebilir bir kalkınma" ancak insanın yaşadığı mekana ve çevresine bakış açısındaki değişikliklerle mümkündür.

Toplumsal yaşam için sağlıklı ve rahat bir fiziki mekan yaratılması, planlama alet ve araçlardaki düzenlilik veya çeşitlilikten çok planlama, uygulanma ve denetleme için sağlanacak, politik kararlılık ile mümkündür.

Ankara Tarihi Kent Dokusu Nasıl Korunuyor? Ne Yapılabilir?

Yeni yapılan tescil listelerinde, bu yapıların tescilden düşülmesi, yapılan kanunsuzluğu yasallaştırmaktadır. Aynı zamanda çevredeki diğer tescilli yapı sahiplerine de kötü örnek olmaktadır.

Mehmet TUNCER

Ankara Tarihi Kent Dokusu Nasıl Korunuyor? Ne Yapılabilir?

Bu yazıda, "Ankara Tarihi Kent Dokusu" olarak tanımlanan "Eski Ankara" ve bunun bir bölümünü içeren "Ulus Tarihi Kent Merkezi"nin geçmiş tarihi içinde çok kısa bir süre tutan dönemde yapılan planlı/plansız çeşitli uygulamalar anlatacağım ve gözlemler ışığında kamunun konuya yaklaşımı ile tarihi çevre koruma olgusunun çeşitli boyutları Ankara örneğinde sergilenerek bazı öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

Amacımız Korumak mı, Nasıl?..

Ankara'da çevre ölçeğinde eski eser tespit ve tescil çalışmaları ilk olarak 1964 yılında yapılmış ve 1/1000 ölçekli haritalara envanter numaraları ile işlenmiştir.

Bu çalışmalar 1972 yılında tekrarlanmış, aynı envanter numaraları kullanılarak, bazı yapılar tescilden düşürülerek yeni bir tescil listesi hazırlanmıştır.¹

1972-1979 yılları arasındaki kurul kararları incelendiğinde, birkaç anıtsal yapı onarım inzi dışında, doğal sit ve tek yapı tescil kararları ile tescilden düşme ve yıkım taleplerine karşı çıkan kararlar alındığı görülmektedir.

1979 yılında yapılan tespit çalışmasında 1972 tescil listesindeki yapılardan bir kısmının daha (en az 11 adet) yok olduğu saptanmıştır.

Tescilli yapıların yukarıda somut örneklerini gördüğümüz şekilde tahrip edilerek ortadan kaldırılmasının sebebi arsa spekülasyonu, kamunun bu yapılarla teknik ve maddi yardımda bulunmaması, salt yasaklayıcı tedbirlerle, plansız bir yaklaşımla kamu yararı için özel mülkiyetin kısıtlanmasıdır.

Yeni yapılan tescil listelerinde, bu yapıların tescilden düşülmesi, yapıları kanunsuzluğu yasallaştırmaktadır. Aynı zamanda çevredeki diğer tescilli yapı sahiplerine de kötü örnek olmaktadır.

Tescilli yapıların özel kişiler eliyle tahribatının yanı sıra kamunun yaptığı yıkımlar da Ankara Tarihi Kent Dokusu'nun

zaman içinde yok olmasına sebep olmaktadır.

Ankara Belediyesi'nin 1979-80 yıllarında gerçekleştirmek istediği Kuzay-Güney trafik aksı projesinin Hasırcılar-Denizciler Caddesi bağlantısı açılmış, yolun batısında kalan alan Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi gelişme alanı olarak kamulaştırılarak tamamen yıkılmıştır.

Aynı yolun Sulu Han üzerinden geçen kısmı (Sulu Han 1956'da aynı nedenle yıkılmıştır) daha sonra iptal edilmiştir.

Hasırcılar Caddesi'nin açılması esnasında kamulaştırılarak yıkılan tescilli en az 5 adet yapı, harita üzerinden tespit edilmiştir.

Sit alanı içinde, gerek Ankara Belediyesi gerekse A.Ü.Tıp Fakültesi'nce yapılan müdahaleler sonucu Hasırcılar Caddesi'nin batısında kalan kesim sit alanı niteliğini kaybetmiştir.

Hasırcılar Caddesi'ni İtfaiye Meydanı'na bağlayan, Hasırcılar - Osmanlı Kavşağı planı², T.K.T.V. Yüksek Kurulu'nun görüşü alınmadan uygulanmış ve planda 15. Yüzyıl yapısı olan 268 Envanter nolu Anıtsal I. De-

rece korunacak yapı olan Eski Hamam (Eynebey Hamamı) bulunduğu halde, uygulamaya esnasında bir köşesi yıkılarak yol açılmıştır.

1979 yılında Kültür Bakanlığı, Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Ankara Belediyesi elemanlarının ortaklaşa yaptıkları saptama ve belgeleme çalışmaları ile korunması gerekli görülen Eski Ankara Evleri ve Anıtsal nitelikteki tek yapılar saptanmış, tescilleri yapılmış, geçit dönemi yapılanma koşulları getirilmiş ve hazırlanan "Geçit Dönemi Koruma Geliştirme Planı" onaylanmıştır.³

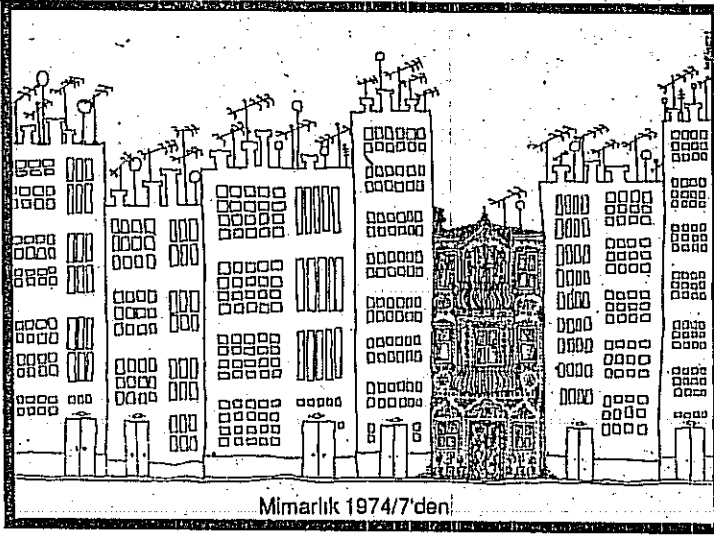
Bu karar ile Ankara'da Kent-sel ve Arkeolojik Sit alan sınırları belirlenmiş, yaklaşık 150 ha'lık geniş bir alanda, imar planlarının uygulanmasının durdurulması, tarihi kent dokusunu koruyacak şekilde koruma amaçlı imar planlarının yapılması öngörülmüştür.

Sit kararı alınması, eski imar planlarının uygulanmasını durdurmakta ve bu alanlarda "koruma amaçlı imar planlarının" yapılması yükümlülüğünü belediyelere vermektedir.⁴

Böylece Ankara'da, büyük bir kısmı ulus Merkezi İş Alanında olmak üzere, Cebeçi'ye kadar uzanan geniş bir alanda, uygulama ancak ana caddeler boyunca sürmüştür, geri kalan kesimlerin kaderi belirsiz bir durum almıştır.

G.E.E.A.Y.K.'nin 12 Nisan 1980 gün ve A-2167 Sayılı Kararında, her ne kadar "Geçiş Dönemi Yapılanma Koşulları", sit alanlarını derece ve niteliklerine göre belirlemişse de, sit kararları getirilen alanların büyük bir kesiminde Jansen Planında bu yana çeşitli planlamaların yapılmış olması ve ortaklığın çözümlenmesi (İzale-i Şuyu) sonucunda bazı parsellerin tapuya imar parseli olarak tescillerinin yapılmış bulunması, bu yapılanma koşullarına göre tarihi çevreye uyumlu yeni yapılaşmaların oluşmasına hukuken imkan vermemektedir.

İmar Yasası'na göre, bir yörede yeni bir imar planı yapılmaya kadar eski imar planı -durdurulmuş olsa dahi- geçerli sayılmakta, bu nedenle planlama süreci başlanmadan ve koruma imar planı, kesin parselasyon planları elde edilmeden, kadastral dokuya dönüşü sağlayacak şekilde yeni yapı için ruhsat verilmesi mümkün olmamaktadır.

ral dokuya dönüşü sağlayacak şekilde yeni yapı için ruhsat verilmesi mümkün olmamaktadır.

Zaten Ulus gibi bölge.kat nizamı planında (1/5000 - 15), 6 - 8 kat olarak imar durumu beklentisi olan bir kent merkezinde bu türden kararların uygulanabilirliği oldukça düşük olmaktadır.⁵

Yönlendirici koruma ve geliştirme amaçlı bir planın olması, Ulus çevresinde sit alanı olarak belirlenen kesimlerde, sit alanından çıkarılma, tescilden düşülme, kurul kararı olarak cadde üzerlerinde çok katlı yapılaşmaların sürmesi gibi sonuçlara yol açmıştır.

Anılan kurul kararı eki olan "Geçiş dönemi yapılanma koşulları"nın uygulanabilmesi ve yeni yapılanmanın tarihi çevreye uygun olarak kadastral doku üzerinde yapılmasını sağlamak amacıyla, "Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği"ne "Ankara Sit Alanlarında İmar Durumunu Gösterir Çap yerine, kadastral parsel üzerinde yapının oturduğu veya oturacağı kısmı gösterir bir röperli veya yoksa ebatlı kroki verilecektir." şeklinde bir madde eklenerek bu yapılanma kararlarının uygulanabilmesi amaçlanmıştır.⁶

1985, 1986 ve 1987 yıllarında Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu ve Ankara Bölge Kurulu tarafından alınan kararlar incelendiğinde, birkaç kararım ve yeni tescil kararları yanı sıra olumsuz olarak nitelendirilebilecek kararların da yer aldığı görülmektedir.

Kararların olumsuz olarak nitelendirilmesinin nedeni, ko-

runması gerekli taşınmaz kültür varlıkları, özellikle çevresel nitelikte Eski Ankara Evleri ve Sit Alanları açısından geriye dönüşü mümkün olmayan tescil kaydının kaldırılması, sit alanı daraltılması, yeni yapılanma izinleri ile kat yüksekliğini artırılması yönünde alınan kararlar olmaktadır.

Bu kararlardan bazıları:

I. Sit Alanı Daraltılması:

a) Hacıbayram'ın kuzeybatısında, Hükümet Caddesi üzerinde yer alan I. Derece Kentsel Sit Alanı, sit alanı irdeleme çalışması sonucunda daraltılmıştır.⁷

b) Hacıbayram'ın kuzeybatısında yer alan III. Derece Kentsel Sit Alanı kaldırılarak etkileme ve geçiş alanı olarak belirlenmiştir.⁸

c) Yenice Mahallesi'nin tamamı, Kentsel Sit Alanını Koruma Alanı'ndan çıkarılmıştır.⁹

d) Altındağ Belediye Başkanlık Binası yapımı ve Ulucanlar Caddesi'ni Anafartalar Caddesi'ne bağlayan yolun açılması talebi ile, II. Derece Kentsel Sit Alanı içinde yer alan Tarihi Ticari Bölge Sınırı daraltılmış, Koyunpazarı Mescidi'nin (199/A3) rölevesi alındıktan sonra, başka yerde bir mescid gerçekleştirilmesine karar verilmiştir (Büyükşehir Belediyesi'nin itirazına rağmen).¹⁰

e) Hacettepe Üniversitesi, Onkoloji Hastanesi yapılması için Tacettin Mahallesi II. Derece Kentsel Sit Alanı daraltılmıştır.¹¹

f) T.K.T.V. Yüksek Kurulu'nun 7.1.1984 gün ve 52 sayılı

Zaten Ulus gibi bölge kat nizamı planında (1/5000 - 15), 6 - 8 kat olarak imar durumu beklentisi olan bir kent merkezinde bu türden kararların uygulanabilirliği oldukça düşük olmaktadır.

1985, 1986 ve 1987 yıllarında Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu ve Ankara Bölge Kurulu tarafından alınan kararlar incelendiğinde, birkaç onarım ve yeni tescil kararları yanı sıra olumsuz olarak nitelendirilebilecek kararların da yer aldığı görülmektedir. PLANLAMA 90/3 - 4

1985 yılında yıkılması uygun bulunan ya da boş olan parsellere 29 adet yeni yapı izni verilmiştir. Ayrıca, T.K.T.V. Yüksek Kurulu'nca verilen kat yükseklikleri yeterli bulunmayarak artırılmıştır.

kararı ile "Korunması Gerekli Kooperatif Alanları", olarak belirlenen alanlardan; "OR-AN Sitesi", "Varlık Mahallesi", "Çankaya - Yeşiltepe: Kooperatif alanları korunması gerekli alan kapsamından çıkartılarak tescil kayıtları kaldırılmıştır.¹²

II. Tescil Kaydının Kaldırılması: (Tek Yapı ve alan)

a) T.K.T.V. Yüksek Kurulu'nca 1985 yılı içinde biri anıtsal (Yenice Camii 256/A2) ve dört adet çevresel olmak üzere toplam beş adet yapı tescilden düşülmüştür.¹³

b) T.K.T.V. Yüksek Kurulu'nun 10.7.1986 gün ve 2458 sayılı kararı ile 43 adet yapının tescil kaydı kaldırılmıştır.¹⁴ Aynı karar ile sit alanları yeniden düzenlenmiştir.

c) T.K.T.V. Yüksek Kurulu'nun 7.3.1986 gün ve 1945 sayılı kararı ile Keçiören, Bakırcılar Sokak No: 16 (4085 ada 10 parsel)deki yapının korunması gerekli kültür varlığı özelliğini yitirdiğinden tescil kaydı kaldırılmıştır.

d) T.K.T.V. Yüksek Kurulu'nun 14.3.1986 gün ve 2067 sayılı kararı ile Yenice Mah. Doğu Sok. No: 1 (936 ada 1 parsel)'in tescil kaydının kaldırılmasına karar verilmiştir.

e) T.K.T.V. Yüksek Kurulu'nun 15.5.1986 gün ve 2243 sayılı kararı ile Merkez 2752 ada 1 ve 7 sayılı parsellerin tescil kaydı kaldırılmıştır.

f) Hipodrom Alanı (Atatürk Kültür Merkezi için), Kavaklıdere Şarap Fabrikası arsası (otel yapımı) ile çeşitli bölgelerde 9

adet imar parselinin tescil kaydı kaldırılmıştır.

III. Yıkım Kararları:

a) T.K.T.V. Yüksek Kurulu'nca 1985 yılı içinde 5'i maily inhidam kararı sonucu, 20'si ise başvuru sonucunda olmak üzere toplam 25 adet yapının yıkımının uygun olduğu kararı verilmiştir.

b) T.K.T.V. Ankara Bölge Kurulu'nca 1986 yılı içinde biri maily inhidam kararı sonucu, 4'ü başvuru sonucunda olmak üzere toplam 5 adet yapının yıkımı uygun bulunmuştur.

c) T.K.T.V. Ankara Bölge Kurulu'nca 1987 yılı içinde biri maily inhidam kararı sonucu, 3'ü başvuru sonucunda olmak üzere toplam 4 adet yapının yıkımına izin verilmiştir.

IV. Koruma Alanlarının Daraltılması, Yeni Yapılaşma İzinleri:

a) 1985 yılında yıkılması uygun bulunan ya da boş olan parsellere 29 adet yeni yapı izni verilmiştir. Ayrıca, T.K.T.V. Yüksek Kurulu'nca verilen kat yükseklikleri yeterli bulunmayarak artırılmıştır.¹⁵

Hacıbayram Camii'ni silüet olarak etkileyecek olan Hükümet Caddesi üzerine 6 katlı yapılaşma izni verilmiştir.¹⁶

Tescilli bazı yapıların koruma alanları da bazen o yapının varlığını tehlikeye düşürecek kadar daraltılmıştır.¹⁷

b) T.K.T.V. Ankara Bölge Kurulu'nun 28.2.1986 gün ve 890 sayılı kararında, 30 Ocak 1985 tarihinde görüş sorulmak üzere T.K.T.V. Yüksek Kurulu'nca

lu'na gönderilen ve bir daha kendisinden haber alınmayan "Çıkrıkçılar Yokuşu Çevre Düzenlemesi" planında yeşil alan ve yaya yolu olarak belirlenen 857 ada 10-11 sayılı parsellerde zemin + 3 katlı (h = 12.50 m.) yapılaşmaya izin verilmiştir.

c) 1986 yılında, yukarıdaki örnek dahil olmak üzere, toplam 10 adet yeni yapı izni verilmiştir. Bu arada, "Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme Yarışması" sürerken, yarışma kapsamında düzenlenmesi istenilen meydanlardan biri olan Hükümet Meydanı'nı belirleyen önemli nokialardan Sümerbank Binası yanı 6101 ada 2 nolu parsel (Şehir Çarşısı'na) 5 katlı yoğun bir yapılaşma getirilmiştir.¹⁸

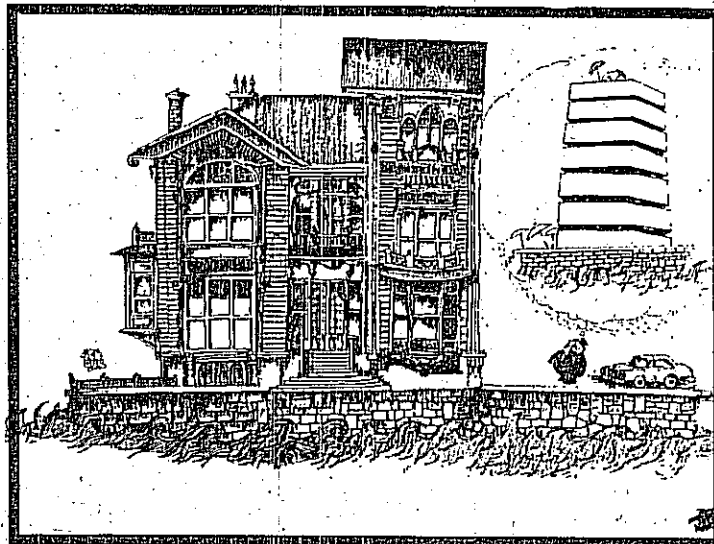
d) Yarışmada I. ödülü kazanan projenin sözleşme hazırlıkları sürerken ve tüm uygulamalar durdurulmuşken, Ulus Projesi'nde otopark olarak belirlenen 836 ada 1, 4 ve 5 nolu parsellere¹⁹ ve 842 ada 23 nolu parselde 4 katlı yeni yapı izni verilmiştir.

e) 1987 yılı içinde T.K.T.V. Ankara Bölge Kurulu tarafından toplam 10 adet yeni yapı izni verilmiştir. (Ulus dışında).

Planlama ve uygulamanın gecikmesi, bunun yanı sıra planı hayata geçirecek belediye içinde etkin bir ekibin kurulmaması, daha önemlisi koruma ve geliştirme için gerek duyulan kredi, mali ve teknik yardım mekanizmalarının henüz kurumsallaşmamış olması, bugüne kadar karşılaşılan ve bundan sonra da -eğer gerçekten koruma/geliştirme uygulaması isteniyorsa- çözümlenmesi gereken başlıca sorunlardır.

Koruma uygulamalarının yapılamaması, yapılmaması istenmemesi sonucu, Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı olarak belirlenen Eski Ankara Evleri ile Tarihi Kent Dokusu zaman içinde yok olmaktadır.

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası gereği olarak, bu alanların ve yapıların irdelenmesi ve bu irdelene sonuca daraltılması yapılmıştır. Ancak, olumsuz olarak nitelendirilen nokta, bu alanların yapılaşmaya açılması ve yoğunluk kazanacak şekilde yapılaşmasıdır. Bu kararların detaylı ve

Koruma uygulamalarının yapılamaması, yapılmaması istenmemesi sonucu, Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı olarak belirlenen Eski Ankara Evleri ile Tarihi Kent Dokusu zaman içinde yok olmaktadır.

PLANLAMA 90/3 - 4

aktif planlama ile alınması gereklidir...

Tescilden düşme ve yıkım izinleri, yapıların yok olmasına ve koruma alanlarının giderek daha çok erozyona uğramasına sebep olmaktadır. Ancak, yapı onarıldığı ya da aslına uygun şekilde yeniden inşa edildiği zaman, korunması gerekli olan mimari, estetik ve kültürel değerler sürdürülebilir. "Korunması gerekli herhangi bir yapının korunması gerekli unsuru, o yapıyı oluşturan taş, tuğla, ahşap vb. gibi malzemesi değil, o malzemeye şekil veren sanattır."²⁰

Onarım ve bakım günümüz ekonomik koşullarında kişilere bırakılmamalı, "Taşınmaz Kültür Varlığı" olarak saptanan yapı ve yapı grupları kamu-özel sektör işbirliği ve desteğinde kültür ticaret ve turizm girdilerine cevap verecek şekilde onarılmalıdır.

Konunun ekonomik boyutu göz önünde bulundurularak koruma, islah ve çevre düzenleme çalışmaları gerçekleştirilmelidir.

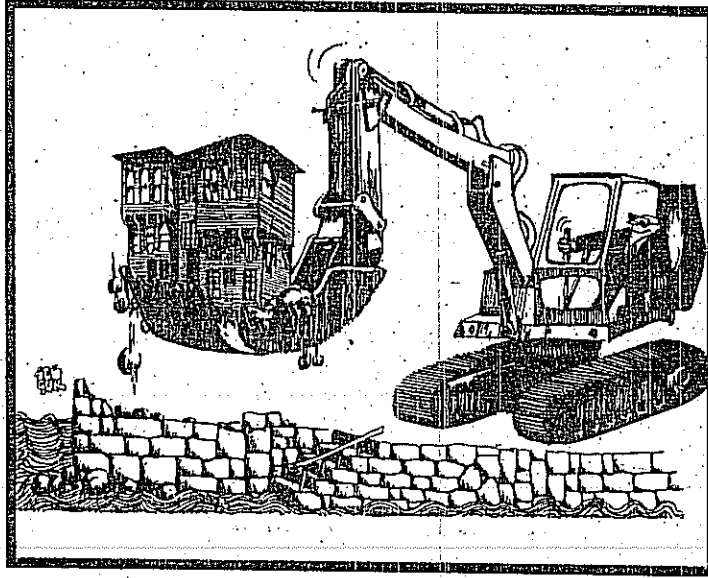
Planlama ve uygulama eğiliminde ve öncelikli altyapıya verilecek şekilde olmalı, çevre düzenlemeleri onarım ve tarihi çevreye uygun yeni yapılaşmalar gerçekleştirilmelidir.

Tüm bu uygulamalar için de çok fazla vakit ve örnek kalmadığı üzerinde önemle durulacak ve tarihe karşı sorumluluk duyulması gereken bir uyarıdır.

Ancak, uygulama için gerekli maddi kaynağın bulunması, koruma yönünde uygulama yapılması, koordinasyonu sağlayacak, planları ve uygulamayı denetleyecek Belediye içinde bulunmaz, güçlü bir teknik birim oluşturulması gereklidir.

Halkın uygulamaya katkısını ve ilgisini çekecek katılımsal tasarım ve uygulama süreçleri düşünülmelidir. Konuyu bütünüyle Tarihi Kent Merkezi ve Tarihi Kent Dokusunun yeniden düzenlenmesi islahı ve korunması olarak ele almak gereklidir.

Uygulamada bu bölgelerin, özellikleri bulunan, ancak diğer kent parçalarından farklı bir konumu olmayan alanlar olduğu unutulmamalıdır. Pilot bölgeler seçilmeli, öncelikle bu bölgeler-

de çevreye örnek olacak, çevre kalitesini ve rantını yükseltecek altyapı çalışmaları, meydan, yaya yolu ve tarihi yapı çevre düzenlemeleri yapılmalıdır.

Yapısını onarmak isteyenler desteklenmeli, Eski Eser Onarımına Katkı Fonu (Onarım-Kredisi) benzeri fon, kredi ve hibe mekanizmaları oluşturularak işlemlenmelidir.²¹

Bu yazı, kamunun koruma ile görevli kuruluşlarının birleştirilmesi gibi görünmekle birlikte, bu kuruluşların görevlerini yerine getirirken karşı karşıya kaldıkları yasal ve bürokratik engeller ile çeşitli baskı gruplarının etkilerine değinilmemiştir.

Objektif kararlar verebilmek için planlama ve uygulama kararlarının oluşumundaki kısıtlayıcılara ve engellere de değinmek gerekmektedir. □

Kaynaklar

1. JANSEN, H. 1937. "Ankara İmar Planı" Plan Raporu, Alaeddin Kural Basımevi, İst., s.6.
2. "Ankara Kalesi Koruma Geliştirme Projesi, Tespit Değerlendirme, Ön Kararlar", 1980. T.C. Kültür ve Turizm Bak. O.D.T.Ü. Restorasyon Bölümü, s.67.
3. "Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme Yarışması" Yarışma Şartnamesi, 1986, Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Dairesi Başkanlığı, s.33.
4. KELEŞ, R. 1971. "Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi", S.B.F. Yay., s.164.
5. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (GEAYK) 14.10.1972 gün ve 6691 Sayılı Kararı.

6. "Ankara Eski Kent Dokusu Koruma ve Değerlendirme Projesi" Proje Raporu, 1979, Hazırlayanlar: Beşbaş, N., Güneş, A., Özcan, Z., Tayla, L., Tırpan, A.

7. y.a.g.e.

8. y.a.g.e.

9. 751710 notu plan, Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 14.11.1985 gün ve 383 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

10. C.E.E.A.Y.K.'nin 12.4.1980 gün ve A-2167 Sayılı Kararı.

11. 2869 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası, Madde 17.

12. Plan kargaşasına bir örnek: Hacıbayram çevresinde, I. Derece Kentsel Sit Alanı içinde kalan 5185 ada, üç kez plan değişikliğine uğramıştır.

13. "Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği", Madde 90/2, s.98, Ank.1986.

14. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun (T.K.T.V.Y.K.) 3.9.1985 Gün ve 1378 Sayılı Kararı.

15. T.K.T.V.Y.K.'nin 14.11.1985 Gün ve 1549 Sayılı Kararı.

16. T.K.T.V.Y.K.'nin 10.7.1986 Gün ve 2458 Sayılı Kararı.

17. Mukaddem Camii örneğine bakınız. T.K.T.V.Y.K.'nin 29.8.1986 Gün ve 2646 Sayılı Kararı.

18. T.K.T.V.Y.K.'nin 26/27.2.1987. Gün ve 3093 Sayılı Kararı

19. T.K.T.V.Y.K.'nin 31.1.1986 Gün ve 1813 Sayılı Kararı.

- T.K.T.V.Y.K.'nin 3.7.1987 Gün ve 3494 Sayılı Kararı

- T.K.T.V.Y.K.'nin 3.7.1987 Gün ve "496 Sayılı Kararı

20. G.E.E.A.Y.K.'nin 14.4.1978 Gün ve A-1055 Sayılı Kararı.

21. "Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Hacı Bayram-ı Veli ve Dönemi Semineri", 2-3 Aralık 1986. Seminer Bildirisi Tunçer, M., 1987. "Hacıbayram Çevre Düzenlemesi", IV. Vakıf Haftası, Vakıflar Gn. Md. Yay. Ank. s.205.

Tescilden düşme ve yıkım izinleri, yapıların yok olmasına ve koruma alanlarının giderek daha çok erozyona uğramasına sebep olmaktadır.

Konunun ekonomik boyutu göz önünde bulundurularak koruma, islah ve çevre düzenleme çalışmaları gerçekleştirilmelidir.

Halkın uygulamaya katkısını ve ilgisini çekecek katılımsal tasarım ve uygulama süreçleri düşünülmelidir.

Ömür Türksoy, 1978 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun oldu. 1983'de aynı bölümden yüksek lisans derecesi aldı. Ankara Nazım Planı Bürosu'nda (1985-1989) çalıştı. Halen TÜBİTAK Deniz Bilimleri ve Çevre Araştırmaları Grubu'nda çalışmaktadır.

Dergilerden Seçmeler

Hazırlayan: Ömür TÜRKSOY

KENT TEMPOSUNUN ALGILANMASI

(The Cognition of Urban Tempo)

Edward K. Sadalla

Virgil Sheets

Heather Mc Creath

Environment and Behavior, Cilt 22, Sayı 2, Mart 1990, s. 230-254.

Klasik fizığe göre zaman, sabit bir hızla akar, kesinlikle ölçülebilir ve olaylardan bağımsızdır. Oysa, öznel deneyimler açısından, zaman farklı bir olgudur. Hızı duruma göre değişir ve akışı, bir kesitteki olayların sayısına ve doğasına bağlıdır. Kent sosyolojisi, kent antropolojisi ve çevresel psikoloji disiplinlerinde zamanı algılama, farklı çevrelerdeki yaşamın temposunda odaklanır. Yaşamın hızına ilişkin yaygın bir yaklaşım, küçük yerleşmelerle büyük kentler arasındaki farkı vurgulamaktadır. Büyük kentlerde zamanın hızla akışı ve yaşamın hareketli olduğu, kırsal alanda veya küçük şehirlerde ise zamanın daha yavaş geçtiği ve olayların hızlarının düşük olduğu varsayılır.

Kent temposuyla ilgili ampirik araştırmalarda, yaşam hızı iki şekilde tanımlanır: 1) Yaya

hareketinin hızı; 2) Belirli sosyal etkileşimleri tamamlamak için gerekli zaman miktarı. Buna göre, yüksek hızlı çevrelerin, insanların daha hızlı yürüyüp, alış-veriş gibi sosyal eylemlerini daha hızla tamamladıkları yerler olarak tanımlanabileceği varsayılır. Bu makalede özetlenen araştırmada ise farklı bir varsayım vardır. Hız ve tempo kavramlarının çok çeşitli çevresel koşul ve gözlemci tutumunun (örneğin sesin sıklığı ve yoğunluğu, yaya ve araç trafiğinin yoğunluğu, hareket eden gerçek insan ve araç sayısı, gözlemcinin psikolojik gerginlik düzeyi vb.) yarattığı öznel deneyimleri açıklamak üzere kullanıldığı varsayılır.

Makalede "kent temposu" kavramının semantik anlamları, çok boyutlu ölçekleme (multi-dimentional scaling) ve hiyerarşik kümelere (hierarchical clustering) teknikleri kullanılarak incelenmektedir. Sonuçlar, hızlı ve yavaş çevrelerle bağdaştırılan farklı kategori gruplarının varlığını göstermektedir. Denekler tarafından 25 kentün bu kategoriler temelinde sıralanması, tempo kategorileri ile kent büyüklüğü arasında önemli ilişkiler bulunduğunu göstermektedir. Çok boyutlu ölçekleme analizi, tempo kategorilerini üç genel boyutun belirlediğini ortaya koymaktadır: 1) Hareketi başlatan faaliyeti; 2) Etki

değerlendirmesi; 3) Yaşama maliyeti.

Veriler, tempo ve hız kavramlarının, kentsel çevrenin hem gözlenebilen gerçek özellikleri hem de algılanabilen özellikleri tarafından üretilen deneyimleri tanımlamak için kullanılan kavram çifti olduğunu düşündürmektedir.

DÜNYADAKİ KENTLEŞMEDE BENZEŞME EĞİLİMİ Mİ?
Sayısal Bir Değerlendirme
(Convergence in World Urbanization? A Quantitative Assessment)

David A. Smith

Bruce London

Urban Affairs Quarterly, Cilt 25, Sayı 4, Haziran 1990, s. 574-590.

Ulusların kentleşme modeli giderek benzeşiyor mu, yoksa farklı gelişme düzeylerindeki ülkeler, dünya sistemindeki yerlerini farklı çizgiler izleyerek mi belirliyorlar? Kent kuramı açısından ve özellikle kentleşme ile gelişme arasındaki ilişkileri çözümlene çabaları açısından, bu sorunun yanıtı çok önemlidir.

Benzeşen kentleşme modellerinin, gelişmeci yaklaşımı (developmentalist approach)' açıklanması yararlıdır. Buna göre, kentleşme, tek ve evrensel bir olgudur; nerede olursa olsun benzer özellikler sergiler ve daha az gelişmiş bölgeler, batının kentleşme tarihindeki aşamalara benzer bir süreçle gelişeceklerdir. Bu yaklaşımın savunucuları, bugünkü gelişmiş ülkeleri kendilerine model alarak, kentleşmenin sanayileşme ve ekonomik büyümenin kaçınılmaz bir parçası olduğunu varsayarlar. Onlara göre kent, gelişmenin, fırsatların ve politik dönüşümün mekanıdır ve toplum üzerinde kesin bir üretici etkisi vardır.

Bu görüş, 1960'ların sonundan itibaren eleştirilmeye başlandı. Çünkü az gelişmiş ülkelerde yapılan ayrıntılı araştırmalar, teoriyi doğrular nitelikte değildi. Güneydoğu Asya'da ve Latin Amerika'daki başat kentler (primate cities), kent yoksulluğu ve eşitsizlik, batı modeline göre öylesine farklıydı ki, sahte şehirleşme (pseudo-urbanization) kavramı üretildi. Bu durumu açıklayacak kuramsal yaklaşım arayışları, bağımlılık ve dünya sistemi (world-system) kavramlarını vurgulayan teorilerin önemini artırdı. Bu yaklaşımları temel alarak yürütülen bu çalışmada, çeşitli uluslara ait veriler, dünyadaki kentleşme biçim ve süreçlerinin benzeşimini veya ayrışmasını araştırmak üzere kullanılmıştır. Kentleşme oranı, kentin başatlığı, aşırı kentleşme ve kentsel eğilim (urban bias) ile ilgili tablo bilgileri, dünya sistemindeki sosyal bölünme (world-urban strata) ve global bölgelerle karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, farklılaşmaların sürdüğünü ve benzeşme eğiliminin düşüklüğünü göstermektedir. Dünya sisteminin nedensel etkisi olup olmadığını belirlemek üzere, regresyon analizi de yapılmıştır. Bu analizin sonuçları, genel kentleşme düzeyi ve kent başatlığı konularındaki farklılaşmaların sürmesinde dünya sisteminin önemli etkisi olduğunu gösteriyor. Buna karşın, kentsel eğilim düzeylerindeki farklılaşma, gelişmeci yaklaşımla açıklanabilmektedir.

PLANLAMA, POLİTİKA VE ÇEVRE

(Planning, Politics and the Environment)

John Friedman

Journal of the American Planning Association (JAPA), Yaz 1989, Cilt 55, Sayı 3, s. 334-341.

Makalede, Birleşik Devletler'in özel koşulları çerçevesinde, çevresel planlamaya ilişkin altı önerme tartışılmaktadır. Yazar, çevre ile ilgili düşüncelerin ulusal, çok uluslu ve global ölçekleri de kapsaması gerektiğini vurgulamakta, ancak yazının, metropoliten bölgelerle, insanların günlük kentsel çevreleriyle sınırlandırıldığını açıklamaktadır.

Önerme 1- Metropoliten bölgelerde, yaşam kalitesini yükseltecek çevrenin oluşturulması, sermaye birikiminin uzun vadedeki hızında düşmeyi, dolayısıyla bölgesel ekonomik büyüme hızının da düşmesini gerektirir.

Önerme 2- Ekonomik büyüme hızı iki şekilde azaltılabilir:

- Hanehalkı tüketim harcamalarının adil bir biçimde azaltılması ile (ki bu, kentsel altyapı ve daha iyi bir çevre için vergilerin artırması anlamına gelir.)
- Kirli hava, fazla gürültü, zehirli çöpler, sosyal altyapıda çöküntü, zor ulaşım gibi çevresel maliyetlerin önemli bölümünü -kentteki yeni profesyonel genç sınıflar (yuppies) lehine olarak- nüfusun, yoksul oldukları için -kendilerini savunamayacak durumdaki kesimine aktararak.

Önerme 3- Yukarıda sözü edilen iki seçenek de politik niteliklidir. Bu nedenle, teknik bazı standartların basit şekilde ve dürüstçe uygulanmasının, ekonomik büyüme hızı üzerindeki ve/veya çevresel maliyetlerin dağılımında beklenen etkiyi vermesi olası değildir.

Önerme 4- Çevre kalitesini tüm nüfus için geliştirmeyi amaçlayan planlama yaklaşımı, giderek daha politize olacaktır. Plancılar, çevre ile ilgili tartışılarda hangi konuda olurlarsa olsunlar, nüfusun önemli bir bölümünü rahatsız edecekleri kesindir. Bu grup, uygulama şansı olan demokratik yaklaşımların siyasi desteğini çekmek üzere, azaltılan hanehalkı tüketimi ile sağlanan yararların ve maliyetlerin dağılımında eşitlik sağlamayı hedefleyen kesime gereksinim duyacaktır. Bir başka deyişle plancılar, "Yeni Sol" olarak adlandırılan akımların desteğine yöneleceklerdir.

Önerme 5- Kaliteli bir çevre için, ademi merkeziyetçi planlamanın karşını, adil dağılım politikalarını uygulayabilecek kadar güçlü merkezi otoritedir. Yeniden dağılım ademi merkeziyetçi olamaz. Yalnızca merkezi devlet çevre yönetiminde adaletli dağılımı garanti edecek politika araçlarına sahiptir.

Önerme 6- Önceki önermeler, plancılardan, özellikle çevre plancılarının eğitimini kapsamlı biçimde gündeme getirmektedir.

CADDENİN ÖNEMİ

(The Importance of The Street)

Judy Hillman

Town and Country Planning, Şubat 1990, s. 42-46.

Caddelerin canlılığı, kentlerin sağlamlığının göstergesidir. Caddeler her yaştan ve türden insanı biraraya getiren yerler olmanın sonucu canlı, yaşayan, insanlara yaşama zevinci veren, renkli, sürprizli alanlar olmalıdır. Caddeler kent karakterlidir. Sürekli hareket halinde ve gürültülü yerlerdir, insanların ve eşyaların devinim koridorlarıdır ama bunun ötesinde işlevleri olmalıdır. Cadde, sosyal yaşamın yansıdığı yerlerdir; birceye, başka insanlarla karşılaşma ve böyle bir karşılaşmadan kaçma şansı verir.

Öte yandan caddeler, gerçekte, arazi değerini alabildiğince artırıcı ekonomik baskılar altındadırlar. Ayrıca çevre kalitesi de iyi değildir çoğunlukla. Caddelerin, yayalar için tasarlanan kaldırımları, çoğu zaman, arabalar ve arabacılar lehine gözden çıkarılmaktadır. Yol kenarına çekilen korkuluklar, kaldırımdakilere, kafese konulduklarını duyumsatmasına karşın, araç trafiğinin yavaşlamasının önlemi olarak kullanılmaktadırlar. Yerel yönetimlerin, sınırlı bütçelerinden, caddelere yerleştirilen onca direk, korkuluk vb. engelleyici elemana nasıl para ayırdıkları; hangi kişi ya da grubun bunları niçin onayladığı; bunların kaldırımı kullanmaya çalışan insanlar üzerindeki etkilerini kimin dikkate aldığı; bu elemanların yer seçimi ve tasarımı kimin yaptığı ve bu öğelerin, kent yaşamının önemli bir bileşeni olan cadde üzerindeki genel sosyal ve ekonomik etkilerin birilerini düşünülüp düşünülmediği, merak edilen konulardır.

Makalede, caddelerin çeşitli özellikleri ve bu konudaki farklı yaklaşımlar ayrıntılı olarak tartışıldıktan sonra, İngiltere'de arabaya bağımlı bir kent yaşamına eğilimin artmasına dikkat çekilerek, işyeri otoparkı, büyük mağazaların otoparkları, kampüsler, bar ve restoranlar vb. mekanların birçok avantaj getirmekle birlikte, caddelerdeki canlılık, eğlence, uyum, yaşam zevinci ve tesadüfi arkadaşlıklar gibi özellikleri sunmadığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle, yeterli siyasi irade, hayal gücü, işbirliği, iyi yönetim ve para ile bu konuda bir değişimin sağlanabileceğine değinilmektedir.

